

Саво Миливојевић

ПОЛАЧА

Прилози за монографију

Savo Milivojević

PRILOZI ZA MONOGRAFIJU

SELA POLAČA I TURIĆ

Smeštenih između Dinare i Kozjaka,

12 km istočno od Knina

III Dopunjeno izdanje

2019.

Novi Sad

Na koricama (prilozi za monografiju), nalazi se snimak pastira Polačanca Đure Đurića „Ćekalovića“.

Snimak je načinjen u Polači, zaseok Đurići, a snimatelj je, pored pastira kod stada ovaca, uhvatio južnu, prisojnu stranu Dinare.

Predgovor

U mojoj sedamdeset i trećoj godini života, osećam veliku moralnu obavezu i dug prema rodnom selu, i kraju, da napišem ovu oskudnu monografiju.

Strah me je da će pasti u zaborav mučna i tragična zbivanja, koja su zadesila moje seljane u Drugom svetskom ratu, od pada Kraljevine Jugoslavije 17. aprila 1941. god., pa do kraja rata 1945., kao i u ratu 1991 – 1995.

Molim čitaoce da mi oproste na greškama i manama kao što su: mala pismenost, oskudniji podaci za period do 1800. god., nedovoljan opis i hronologija iznetog materijala, greške pravopisa, te drugi nedostaci.

Nikada se nisam bavio spisateljstvom. To i nije moja profesija.

Monografiju pišem isključivo na osnovu ličnog znanja i predanja s kolena na koleno. Sve što je u monografiju upisano je istinito i neoborivo, a ratna zbivanja su potvrđena u istorijskim udžbenicima. Namera mi je bila da ta istina ne bude zaboravljena.

Iz mog sela i kraja ima mnogo jačih na peru od mene. Izuzetno ću biti zadovoljan, ako im ova monografija da inspiraciju za bolji i potpuniji zapis od mog teksta.

Poštovani moji zemljaci iz Polače i Turića, ovaj zapis pišem zbog nas i naše dece. Rasterani smo po celoj zemaljskoj kugli. Mi ne smemo dozvoliti da naši potomci ne znaju ko su,

šta su, i odakle su. Prenosimo stalno i uporno, usmeno i pismeno na naše potomstvo sve o rodnom kraju. Svaka naša porodica treba da obezbedi ovaj i druga dokumenta svojim potomcima. Loši su ti roditelji koji svom potomstvu ne ostave saznanja o precima i prošlosti.

Naš kraj, kultura, istorija, jezik, običaji, pravoslavna veroispovest i naša srpska crkva ne smeju biti zaboravljeni. Ako ove vrednosti prestanemo slaviti, običavati i pominjati, onda nas neće ni biti.

Moramo se stalno pitati:

Zar naše gusle i junačke pesme da ostanu neme?

Zar taj srpski najlepši instrument da okačimo o klin nad pustim ognjištem?

Braćo Polačani i Turićani, uporno delajmo, ma gde bili i ma šta radili, da povratimo i sačuvamo, da obogatimo i oplemenimo srpski rod i srpski naraštaj!

Mi moramo žaliti za izgubljenim rodnim selom i krajem, ali nema mesta za očaj i beznađe. Glavu gore!

Obnovimo porodice i pokidane veze! Ne dozvolimo da nas vreme i prostor izbrišu sa lica zemlje! Ne dozvolimo da nas ljudski rod zaboravi!

Kako da obnovimo porodice? Kod ovog pitanja nema mudrovanja! Porodica se obnavlja decom, potomstvom, naslednicima. U drugoj polovini XX veka postala je moda da porodice imaju jedno ili dvoje dece. Dosta je pojava da porodice i ne budu zasnovane, pa potomstva i nema.

Zasnovane i početno srećne porodice ponekad se raspadaju, a nedužna deca ostaju da pate. Ovo je za decu veoma loš primer.

Pokidane veze nastale su 1995. godine, petog avgusta. Toga dana hrvatske ustaše proterale su naše stanovnike iz Polače i Turića, kao i iz drugih vekovnih srpskih krajeva: Dalmacije, Like, Korduna, Banije, Slavonije i delova Bosne i Hercegovine. Ovo proterivanje organizovala je rimokatolička crkva na čelu sa papom i Vatikanom. Od 1504. god. Vatikan ne prestaje sa krvavim krstaškim ratovima, unijaćenjem, pokrštavanjem i sa drugim zverskim postupcima. Pokidane veze sa izgubljenim srpskim krajevima moramo uspostaviti, povratkom rodnom kraju, srpskoj pravoslavnoj crkvi i veri i srpskom natalitetu. Kumstva, rodbinske veze, krsne slave, naši srpski narodni običaji, ne smeju biti napušteni!

Malo pleme, raseljeno na ogromnom zemaljskom prostoru, biće utopljeno u druge narode, vere i kulture, tim pre što više nismo na okupu. Ako svoje zaboravimo, a tude prihvatamo, onda nas nema.

Sve nevolje, dugim i upornim radom, slogom i razumom, biće savladane, pod uslovom da svoje običaje zadržimo.

Veliki srpski filozof i mislilac Petar Petrović II Njegoš reče:

Čašu meda još нико не попи,
док је чашом жући не загрчи.

Čašа жући иште чашу меда

a smješane najlakše se piju!

Za pisanje, štampanje i izdavanje ove monografije hvala ing. Jovanu Katiću, mom sestriću iz sela Biskupije, koji je preuzeo sve aktivnosti izdavanja i distribucije ove monografije. Monografiju sam napisao po njegovoј želji i savetu. Cilj nam je da se ne zaboravi.

Izdavanje ove knjige takođe je pomogao i moј sestrić Dušan Janković iz Pančeva, hvala i njemu. Ing. Svetlana Đurić Katić je lektor, hvala i njoj.

Drugo prošireno, tj. znantno dopunjeno izdanje moralo je izaći zbog:

- a) štamparskih grešaka u prvom izdanju,
- b) gramatičkih grešaka u prvom izdanju,
- c) materijalnih grešaka u prvom izdanju.

Drugo izdanje je na svom računaru pripremio i lektorisao moј unuk Aleksa Stojanović, student Prirodno – matematičkog fakulteta. Hvala i njemu.

Proširenje, dopuna monografije, sastoji se u proširenju ranijeg, tj. prvog izdanja i u novim naslovima. Da bi mladim čitaocima bilo jasno, u monografiju je unet slučaj tragedije u Glinskoj crkvi na Baniji, kao i pozivanje na druga istorijska dokumenta. Proširenje teksta izvršeno je u skoro svim naslovima, a naročito su prošireni naslovi za period Drugog svetskog rata.

Pošto se nalazimo u ogromnom rasejanju na zemaljskoj kugli, radi naših potomaka, preporučujem našoj dijaspori da monografiju odštampa latinicom, radi svojih potomaka.

Monografija

Sela Polače i Turić

Selo Polača sastoji se od: Velike Polače, Male Polače i Polačkog Podinarja. Sa Velikom i Malom Polačom, Polačkim Podinarjem i Turićem čine celinu. Prethodni nazivi su ostali trajni. Međutim, skoro uvek u običnom razgovoru taj se prostor kod nas meštana uvek zvao Polača.

Zaseoci Maglov i Milivojević do 1945. god. pripadali su Velikoj, a nakon okončanja II svetskog rata, ta dva zaseoka pripojena su Maloj Polači. Izdvajanje i pripajanje ova dva zaseoka izvršili su seoski SKOJ-evci. Po njihovoj oceni, ta dva zaseoka su „zaslužna“ da se pripove Maloj Polači, pošto je Mala Polača po njihovoj oceni više „komunistička“ i zbog većeg broja učesnika u partizanima, dok je Velika Polača imala veći broj ratnika u četnicima.

Međutim, iz Maglova i Milivojevića, kao i iz obe Polače i Turića, bilo je učesnika u ratu i u četnicima i u partizanima. Istina je da je u Maloj Polači većina učesnika u ratu bila u partizanima.

Geografski položaj sela

Sa severne strane sela nalazi se ogrank Dinare Plješevica, sa visinom iznad morske površine oko 1000 m, te

planina Dinara sa nadmorskom visinom od 1830 m. Istočno od sela je Sivo Brdo, sa nadmorskom visinom od 700 m. Sa južne strane sela je planina Kozjak, sa najvišim vrhom Bat, visine 1206 m i Pakovo Brdo, visoko 642 m. Zapadno od sela su Oštare glavice, visoke oko 460 m i Alin klanac, visok oko 390 m.

Celo selo sa svim zaseocima u odnosu na okolne planine i brda je u udolini. Smeštena između tako visokih planina i brda, sela Polača i Turić su ustvari na srednje zatalasanoj visoravni. Prosečna nadmorska visina svih zaselaka je 460m.

Izuzetak po nadmorskoj visini čini Podinarje. U podnožju Dinare, zaseoci su na visini od oko 200 m, dok su Kostića i Korića kuće na visini od oko 1000 m.

Reljef sela

Zaseoci su na blagoj padini dosta prostrane visoravni.

Drage

Po obodu sela su drage: Šipkova, Mostinova, Tanka, Dikonjina, Jazmok, Markovačka, Duliba i kanjon Krčića.

Šipkova draga

Nalazi se na istočnoj strani sela kod Đurića i Čimbura. Obrasla je trnjem. Pravac protezanja joj je zapad – istok.

Mostinova draga

Nastaje posle zaseoka Vučkovića i ima pravac protezanja jug – sever, do kanjona Krčića.

Tanka draga je zapadno od Mostinove sa istim pravcem protezanja. Obe su obrasle niskim listopadnim drvećem hrasta, graba i jasena. Tanka draga na istočnoj strani ima poznatu jamu bezdanku, nalazi se skoro pri vrhu središnjeg dela istočne strane.

Dikonjina draga nastaje iz sredine Tanke drage. Pravac protezanja joj je istok – zapad, ka Borovoj glavi. Zapadno od Dikonjine drage je visoravan Borova glava. To je golet, jer su borovi isečeni.

Jazmok

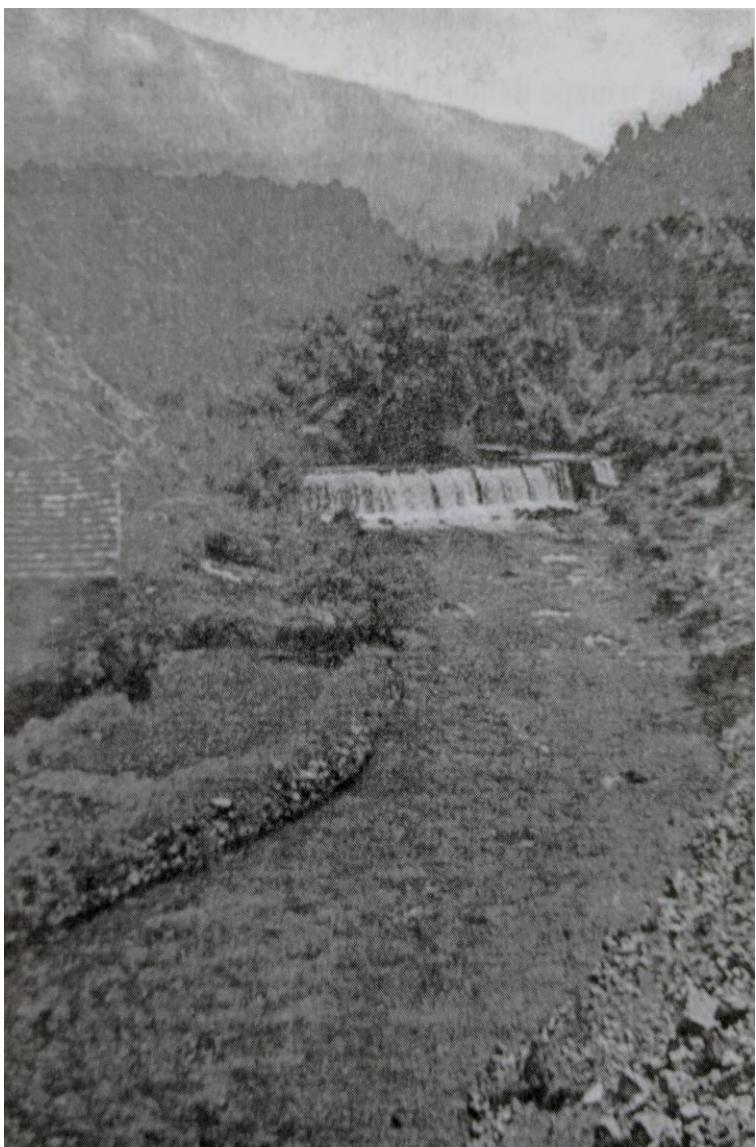
Nastaje po završetku Radinovića i Čekine drage. Draga započinje na nižem delu Kozjaka ispod vrha Bat, da bi prelaskom u niziju, preko polja Gajina, postala Jazmok, koji se dalje proteže između Pakova brda i Maglova, zatim pored Tica, Baša, Radulovića i Crnogoraca, gde nestaje u ravnicama uvala, kod kuće „Morlakovih“, Popovića. Pravac protezanja mu je istok – zapad. Skoro celom dužinom Jazmoka je obradivo polje Gajine, Maglovske luke, Tičino, Bašino, Radulovića i Crnogorsko polje.

Markovačka draga

Započinje od Turića sa Malića gaja, pored Markovca (Manojlovića) za Kosovo. Pravac protezanja joj je sever – jug. Obrasla je listopadnim drvljem.

Draga Duliba i Lulića draga

Obe se nalaze u podinarju na desnoj strani Krčića. Protežu se pravcem jug – sever. Obrasle su grmljem.

Kanjon Krčića kod „Ševića“

Kanjon Krčića

Krčić izvire ispod Dinare, pre Suvopolja, a posle podinarskog zaseoka Bosnići u rašeljkama. Prvac protezanja mu je istok – zapad. Krčić nestaje u Topolju, gde utiče u reku Krku. Preko leta Krčić presušuje. Kroz kanjon Krčića vodi stari put Knin – Sinj – Split. Ovaj put je izgubio na svom značaju izgradnjom novog puta, mimo kanjona Krčića, preko Polače. Ispod Ševića je vodopad (Buk), visok do 7 m, a kod uticanja u Krku, drugi Buk, visok je do 40 m. Krčić je dugačak oko 7 km i ima četiri mosta.

Glavice

Značajnije glavice su: Zečica, Tičin ogrtak, Marijanuša, Čukova, Vučkovića, Vučija, Tutuška glavica i glavica Čimburska kita.

Polja

Obradivo polje je kraškog sastava. Polja su skoro ravna i podeljena na polje Velike Polače, polje Male Polače i polje Turića. Polje Podinarja je zanemarljivo malo.

Ostalo zemljište je seoski krš. Služi za stočarstvo. Obrasio je niskim grmljem hrasta, graba, jasena, kupine i trnja.

Krš je dosta kamenit, ali nema prepreka za kretanje ljudi i stoke.

Reljef i vegetacija

Dinare, Sivog Brda, Kozjaka, Pakova brda, Oštih glavica (mala i velika), Alinog klanca i Plješevice.

Dinara

Na južnoj, prisojnoj strani, nalazi se veći broj draga, pored pomenutih Dulibe i Lulića drage. Obe drage su na pravcu Krčić – Sjenokos – Previja kod Kostića koliba. Dinarska vegetacija je osrednje bujna, iako je Dinara sa vodenim talogom oskudna. Na padinama južne prisojne strane ima znatnih površina pod borovinom, oko 15%. Listopadno drveće sa grmljem zauzima prostor od oko 30%, a ostalih 55% zauzimaju pretežno kamenjar, zatim livade i proplanci, naročito na severnoj strani.

Crnogorično drvo je na Podiću, kod Mirkovića (Špaletića) koliba, na Crnim Tavanima (Malom Podiću) kod Vučkovića, „Kostića“ i „Popinovića“ Milivojevića koliba. Ovde se nalaze livade Sjenokos, na Previji.

Vrh Dinare je obrastao niskom klekovinom. Grane su mu gusto isprepletene. Pod klekom trava ne raste, zbog potpune hladovine i nadmorske visine 1830 m.

Kada se nenaviknut čovek nađe na ovoj visini, a počne da duva vetrić, dobija se utisak da na čoveka lete svi avioni i druge letelice sveta. Usled vетra, klekovina sa svojim iglicama tako cvili, da čoveka obuzima panika i strah. Pri jačoj buri, strah je užasan. Ako si sam, pa još bez oružja, srce od straha u pete silazi. Ovde je pravo vučje sklonište.

Samo Podinarci „Pilipčovići“ bili su pravi majstori da uhode vučicu, pokupe i pokradu vučici male vučiće, što je uvek bilo ravno najvećem podvigu. „Pilipčovići“ su sa Dinare donosili pet do šest vučića na crkveni sajam 12. jula, kada crkva i selo slave Petrovdan.

U letnjem periodu, na padinama sa južne strane, rastu šumski plodovi maline, mušmule i trnjine.

Dinarski prevoji

Dinara ima četiri prevoja koji služe za prelaz sa južne na severnu stranu.

Najlakši prevoj i prolaz je pored Dulibe, Lulića drage, „Škorića i Kostića“ koliba za prelaz stoke i čobana na „Bačije“, tj. letnju ispašu za Badanj i Brezovac. Ovaj prevoj se zove Previja.

Sledeći prevoj i prolaz je preko zaseoka Mirkovića (Kanap), pred Špaletića košare uz Krivajice u Duler i Sjedinovac.

Treći prevoj se rastaje od prethodnog kod „Bumbića“ Lazića koliba, nastavlja kroz borovu šumu na Podiću, te preko sedla Samar na severnu stranu Dinare ka Guvništici, i dalje bosanska sela Luka, Obljaj, Korita, Grahovo.

Četvrti prevoj je preko Suvopolja, istočna strana Dinare za Uništa, pa Peulje, Kazanci, Sajkovići.

Badanjske livade, Brezovac, Duler, Sjedinovac i Samar su katuni na severnoj strani Dinare. Sve su velike po nekoliko hektara. Na livadama su kolibe i košare. Livade sa okolinom su raj za uzgoj stoke i kosidbu sena.

Predeli severne Dinare su, pored livada, obrasli crnogoricom – jelom, borom, smrekom i listopadnim drvetom – bukvom i brezom.

Na vrhu Dinare se nalaze četiri vrtače, udoline. Najdublja je oko 150 m. Na dnu je ravna livada, velika oko 140 m². Ova dolina sa severne strane ima prirodan ulaz (Strugu). Sve strane, sem ulaza, su veoma strme – okomite.

U ovoj vrtači, u periodu oko 1880 – 1915. god. Vid „Špaletić“ Mirković i Pera Milivojević „Perić“ sklanjali su ovce na konak i od jake bure.

Južne padine Dinare, od sredine pa do vrha su veoma okomite, ponegde i do 90 stepeni. Sa vrha Dinare, kada je vedro, vidi se Jadransko more.

Na vrhu Dinare, od betona je načinjena trigonometrijska tačka.

Na sredini južne strane postoji ogromna stena „Badanj“. Kada sunce dostigne svoj zenit, tada Badanj daje hladovinu veličine čebeta, a Polačani bi rekli „kobanice“. Tada je 12 sati. Ovo je Polači i Turiću bilo dnevno merilo vremena odvajkada. Poneko je sat imao tek od 1939. god., i to samo poneki učitelj, žandar i pop.

Sivo brdo

Sivo brdo, visine 700 m, je golet. Uglavnom, brdo je obraslo trnjem. Samo na severnoj strani postoji manja šuma, tj. Čimburski gaj, a na južnoj je ograđeno oko 5 hektara šume, tj. Ćulića ograda.

Brdo je ovalno. Ima pravac protezanja jug – sever, od Kozjaka ka Dinari. Preko brda vodi stari i novi put ka Vrlici, Sinju i Splitu.

Kozjak

Izuvez Radinovića i Čekine drage, drugih ispresecanosti na Kozjaku nema. Najviši vrh je Bat, od 1206 m. Preko Kozjaka nema prevoja ni prelaza, izuzev takozvanih kozjih staza. Planina je obrasla listopadnim drvećem. Najviše

je zastupljeno hrastovo drvo. Na vrhu Kozjaka su proplanci i livade. Ovoj planini gravitira selo Turić, i koristi je za ispašu ovaca, koza, goveda i košenje sena. Postoji jedan prolaz između Kozjaka i Pakova brda za Kosovsku dolinu.

Pakovo brdo

Visoko je 642 m i nema puteva. Obraslo je grmljem hrasta. Služi za ispašu stoke. Pored brda sa zapadne strane vodi put za Orlić i Biskupiju, a sa istočne za Kosovsku dolinu. Više Naljevka i Malića gaja ima spreža, igličasto rastinje u travi. Služi za skidanje temperature svinjama uvlačenjem u probušeno uho.

Oštре glavice

Sve je isto kao i kod Pakovog brda. Visoke su oko 460 m. Postoji velika i mala glavica. Sa leve i desne strane glavica vode putevi za Orlić i Biskupiju.

Alin klanac

Klanac je visok oko 390 m. Obrastao je smrekom. Preko klanca vodi put za Knin, tj. na zapad. Mimo starog izgrađen je i novi put.

Plješevica

Plješevica se izdiže iz kanjona Krčića preko Bralovačke kose i korita do nadmorske visine od oko 1000 m. Nešto niže od vrha na južnoj strani nalazi se draga „Korita“. Pravac protezanja joj je istok – zapad.

Na prisojnoj strani Plješevice su Crnogorske, Radulovića i Baštine kolibe i kuće. Plješevica, kao i ostale planine, koristi se za ispašu stoke.

Vode

Selo Polača, Turić, okolna brda i planine jako su siromašni vodom, izvorima, pa i kišnim atmosferskim padavinama. Kao tekuća voda postoji samo Krčić. Preko leta i Krčić presuši. Pošto Krčić protiče kanjonom, a najbliži zaseok Kanap je daleko oko 1500 m, to ga ni on ne može koristiti, ni za ljudske, ni za potrebe stoke.

Mandušić

Na padini Kozjaka, više sela Turića, postoji izvor „Mandušić“. Izvor je slab i ne čini tekuću vodu. Pristup izvoru je otežan zbog nagiba planinskog zemljišta, a od sela je udaljen oko 1500 m.

Postoji anegdota za turićku vodu sa „Mandušića“. Meštani je nazivaju hajdučkom vodom i porede je sa vodom sa Ivanovih korita na Lovćenu, koju je Vuk Karadžić poželeo na samrti, od čerke Mine.

Evo objašnjenja o poreklu imena turićkog izvora „Mandušić“.

Jednom prilikom, između 1995. i 2000. godine, moj sinovac me je upitao: „Otkuda je ime gornjem izvoru Mandušić?“ Da li to ima neke veze sa Vukom Mandušićem, kojega je Petar II Petrović Njegoš (pravo ime Rade) opisao u svojoj epskoj drami „Gorski Vijenac“ (prvi naziv – „Izbi iskra“)?“

Tada sam sinovcu Joši, Jovanu Milivojeviću, od oca Mile i majke Jovanke, odgovorio da najverovatnije nema.

Siovac Jovan mi živi u Kanadi sa decom i suprugom Bojom, inače rođenom Turićankom, sa dosta Polačana i Turićana. Od njega sam saznao da se svi oni mnogo interesuju za rodni kraj.

Evo rezultata mog istraživanja:

Dana 16.06.2005. otišao sam u Maticu srpsku u Novom Sadu. Zamolio sam da mi daju iz registra sve što imaju o Vuku Mandušiću. Dobio sam delo „Uskoci i krajišnici“ od Andelka Mijatovića, izdato u Zagrebu 1974. U ovom delu, pored Vuka Mandušića, Mijatović je opisao i druge dalmatinske hajduke i uskoke. Naziv „uskoci“ su dobili po čestim upadima, uskakanjima u Liku, Bosnu, pa do Hercegovine u tursku

carevinu, gde su turske (poturice) begove, age, paše i subaše dovodili do izluđujućeg straha.

U celoj Dalmaciji: Senj, Zadar, Ravn Kotari, Kistanje, Knin, Vrlika, Sinj, Drniš, Šibenik, Klis, tj. u celoj tada još uvek (XVII vek) čisto srpskoj pravoslavnoj Dalmaciji, bili su nerešena enigma za nadiruće turske (poturice) osvajače. Značajnija bitka u Dalmaciji bila je na Klisu, marta 1648. Posle Klisa Turci provaljuju do Biograda, te sa plenom kreću prema Kninu. 31. jula 1648. na brdu Zečevo, presreću ih hajduci. U ovoj borbi poginuo je Vuk Mandušić, blizu Đevrsaka – Varivoda.

U stalnim pokretima i borbama, nema sela ni planine kuda nije prešao Vuk Mandušić i druge harambaše (vođe hajduka). U selu Turić svoje uporište imali su Turci.

Harambaša Vuk Mandušić u šumi na padini Kozjaka Pronašao je ovaj jedini izvor, malo ga uredio i koristio. Po njemu je taj izvor dobio ime Mandušić.

Nema podataka o godini rođenja Vuka Mandušića. Po njegovoj pogibiji, potomci mu se sele u Istru, na zemlju dobijenu od Mletačke Republike (Venecije). Na str. 94 pomenutog dela, A. Mijatović piše: „Slava Vuka Mandušića doprla je u Crnu Goru, što je dalo povoda Njegošu da ga uvrsti u „Gorski vijenac“ (ovo je prepostavka). Skoro većina uskoka je odana Mlečanima.“

A. Mijatović nakon opsežnog istraživanja piše da je Vuk Mandušić rođen u selu Rupe kod Šibenika, te da mu je kuća izgorela 19. septembra 1965. i da se na izgoretini vidi

ćemer (plafon), tj. stari tip gradnje. Prema Mijatoviću, Mandušić je imao jake veze sa franjevcima.

Neki istoričari tvrde da je Njegoš uzeo ličnost Vuka Mandušića iz narodnih pesama koje je sakupljao i pisao Vuk Stefanović Karadžić. Mnogi Crnogorci učestvovali su u Morejskom ratu protiv Turaka u ovom delu Dalmacije, te ima mišljenja, pretpostavki, da je P. P. Njegoš od povratnika, ratnika, čuo za neustrašivog i hrabrog Vuka Mandušića, te se misli da ga je uvrstio u „Gorski vijenac“.

Kapnica

Kapnica je slab izvor vode u Dinari iznad Podića. Samo mu ime kaže, da je dotok toliki da voda samo kaplje. Ovaj izvor zbog svoje udaljenosti koriste samo pastiri kada se nađu u blizini.

Bunari

Za potrebe ljudi i stoke napravljeni su bunari u koje se skuplja kišnica sa krovova i strmih terena. Preko 50% domaćinstava imaju svoje bunare (gusterne).

Čatrnje

Čatrnje su zajednički bunari za celo selo. U Radulovićima postoji stara i nova čatrnja, kojoj gravitira Mala Polača. Selo Turić ima svoju čatrnju, svoj Mandušić, kao i Velika Polača svoju. Zaseoci Maglov i Milivojević imaju bunare Riđanac i Dvogrlu. U Podinarju na Kampu takođe postoji bunar.

Svi bunari su javno seosko dobro. Dostupni su za ljude iz bilo kog zaseoka Polače i Turića.

Lokve

Lokve su iskopana udubljenja u vidu polulopte. Pune se prirodnim padom sa nagnutog terena kišnicom. Služe isključivo za napajanje stoke.

U Maloj Polači postoji lokva Popovača, a zovu je i Seljanovac. Kod Maglova i Milivojevića lokva se nalazi pored Riđanca. U Turiću je pored čatrnje, a u Velikoj Polači kod Vučkovića, pored čatrnje Vrba, i kod Lazića. Na severnoj strani Dinare na Samaru, postoji lokva „Samarska“.

Snežnice

Snežnice se nalaze u vrtačama na severnoj strani Dinare (vrtače su dosta duboke doline strmih strana).

Kada napada sneg, čim vreme ojuži, Podinarci žure na Samar da sa livada navaljaju sneg u doline. Ta radnja se ponavlja dva do tri puta. Skupljeni sneg se u tim dolinama pokrije lišćem da ga sunce sporije otapa. Preko leta sekirom se sekut ledene grudve, nataknut se na kolac i nose do pripremljenog korita. Tim postupkom dobija se voda za ljude i stoku.

Preko leta služile su i kao zamrzivači svežeg mesa. Zamrzivač je proizведен posle 1950. godine. Mi smo imali svoj prirodni zamrzivač od 1200. godine.

Klima

Leta su duga i topla sa malom količinom vodenog taloga. Jesen je lepa i blaga sa dugim miholjskim letom. Zima je blaga, izuzev perioda kada duva jaka bura. Krajem jeseni i tokom zime kiša češće pada.

Snežni pokrivač se u selu zadržava kratko, a ponekad ga i nema. Na Dinari snega ima dugo i dosta na visini iznad 1500 m. Veće su snežne naslage na severnoj strani Dinare.

Proleće je u početku blago, brzo prelazi u leto. Kišni period brzo prestaje, a krajem proleća i tokom leta kiša padne retko i samo kao pljusak.

Vetrovi

Najčešći vetrovi su jugo i mediteranski maestral. Blago duvaju tokom cele godine i dosta su topli vetrovi. Jug može biti jak.

Bura je zimski vetar. To je jak, hladan i oštar vetar, što je i razumljivo, kada dolazi sa severa preko snežnih planinskih masiva Dinare.

U zimu 1944/1945. pao je sneg. Duvala je jaka bura sa vejavicom. Jedan odred vojske, oko 150 ljudi, išao je iz Knina kanjom Krčića ka Sinju. Dok je kolona išla kanjom Krčića, bilo je dobro. Kada je kolona izašla iz kanjona na Suvo Polje, tj. na jaku vетrometinu, svi su se posmrzavali. Spas je našao samo Polačanac Mirko Đurić „Čaušević“. Mirko se sklonio u zidine spaljene kuće Marka Đurića „Jandrekovića“ (zapalili su je Hrvati unijati iz Kijeva 1941.). Za Mirka je bila srećna okolnost što je kao meštanin poznavao teren. Bilo je i drugih slučajeva pojedinačnog smrzavanja.

Putevi

1. Glavni put polazi iz Knina, preko Polače i produžava za Vrliku – Sinj – Split, smera zapad – istok.
2. Prvi lokalni put je pravca jug – sever. Polazi iz Turića sa Malića gaja, pored zaseoka Maglova, Milivojevića, Bosnića i Vučkovića, Mostinovom dragom, preko Krčića za Podinarje. Sa Malića gaja put produžava ka jugu kroz Markovac za Kosovsku dolinu.
3. Bučki put povezuje Turić sa glavnim putem kod Gunjačine kuće.
4. Seoski put od Radinovića preko Lazića, Vranića, Ćulića, Mirkovića, Čimbura i Đurića, utapa se u glavni put (br. 1).
5. Peti lokalni put polazi od glavnog puta (1.) i povezuje zaseoke Crnogorce, Raduloviće i Baše.
6. Šesti put polazi iz Radulovića, pored njihovog gaja, poviše Tanke drage u Mostinovu dragu.
7. Sedmi lokalni put povezuje Đurendiće, poviše vinograda, Bosniće, Vučkoviće i Đuriće.
8. Osmi lokalni put polazi od Milivojevića (Đutelića guvno) i utapa se u put br. 7 kod Simegića grmova.
9. Deveti lokalni put povezuje Raduloviće sa Krčićem kod Ševića mlini.

10. Puteve po zaseocima i u Podinarju ne treba posebno pominjati.

Naseljena mesta u okruženju

U okruženju Polače i Turića naseljena mesta su:

na istoku Kijevo, na jugu Markovac, Riđane i Orlić, na zapadu Biskupija i Topolje, na severozapadu Bralovci i Golubić, i na severu bosanska sela. Gahovo, Obljaj, Luka, Korita, Peulje, Crni Lug, Kazanci, Sajkovići i Uništa.

Isečak iz vojne karte koja delimično prikazuje Veliku i Malu Polaču

Stanovništvo

Spisak prezimena (azbučnim redom)

Polača

1. Baša	12. Mirković
2. Bosnić	13. Pećer
3. Bukva	14. Radinović
4. Vučković	15. Radulović
5. Vranić	16. Tica
6. Držak	17. Todorović
7. Đurić	18. Ćulić
8. Ivecić	19. Crnogorac
9. Lazić	20. Čeko
10. Maglov	21. Čimbur
11. Milivojević	

Turić

1. Andić	5. Đaković
2. Bilbija	6. Malić
3. Buač	7. Tutuš
4. Dragičević	

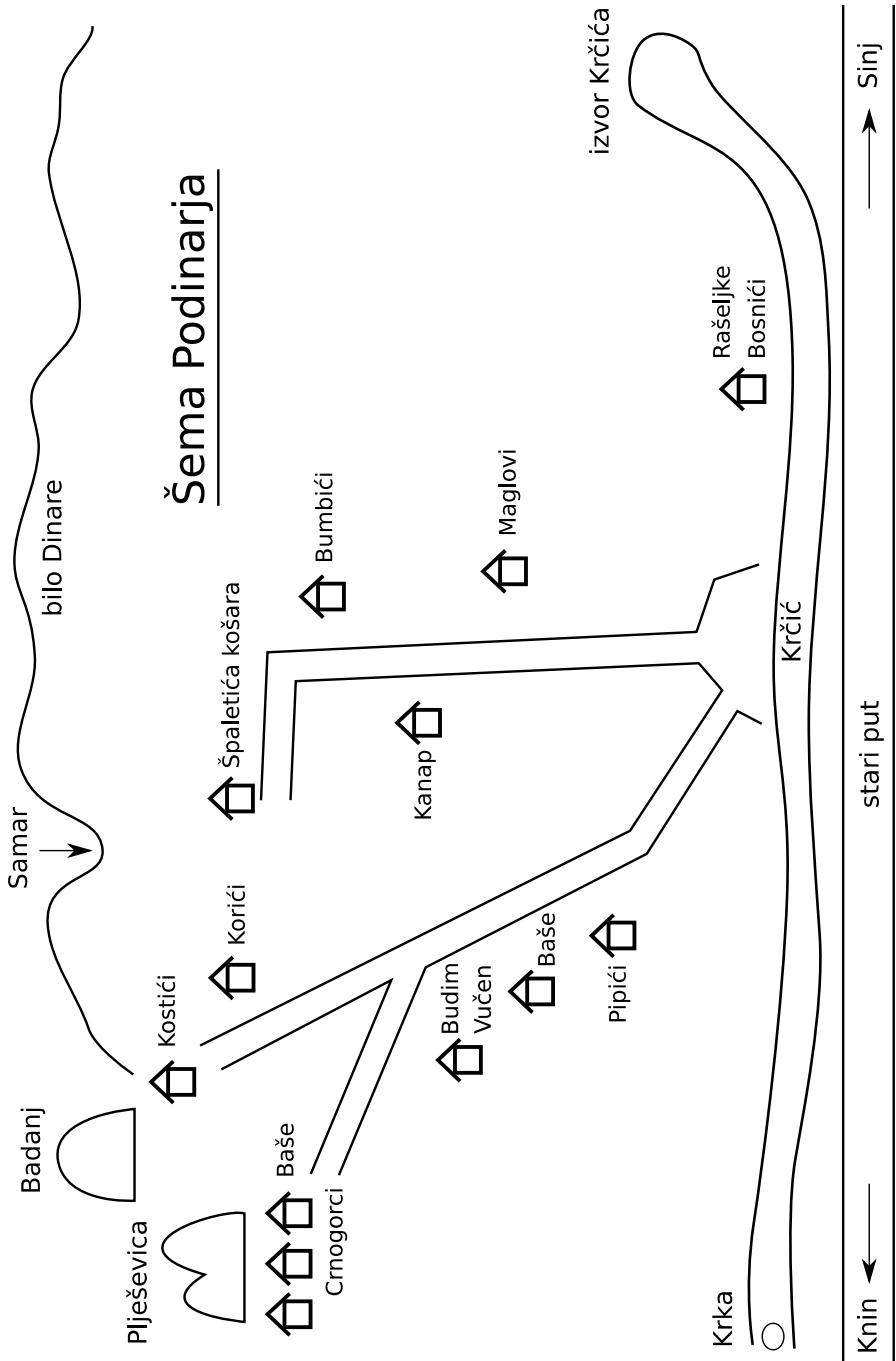
Prezimena su raspoređena po zaseocima.

Zaseoci su međusobno udaljeni od 500 m do 1,2, pa i 5 km, uzimajući u obzir i Podinarje.

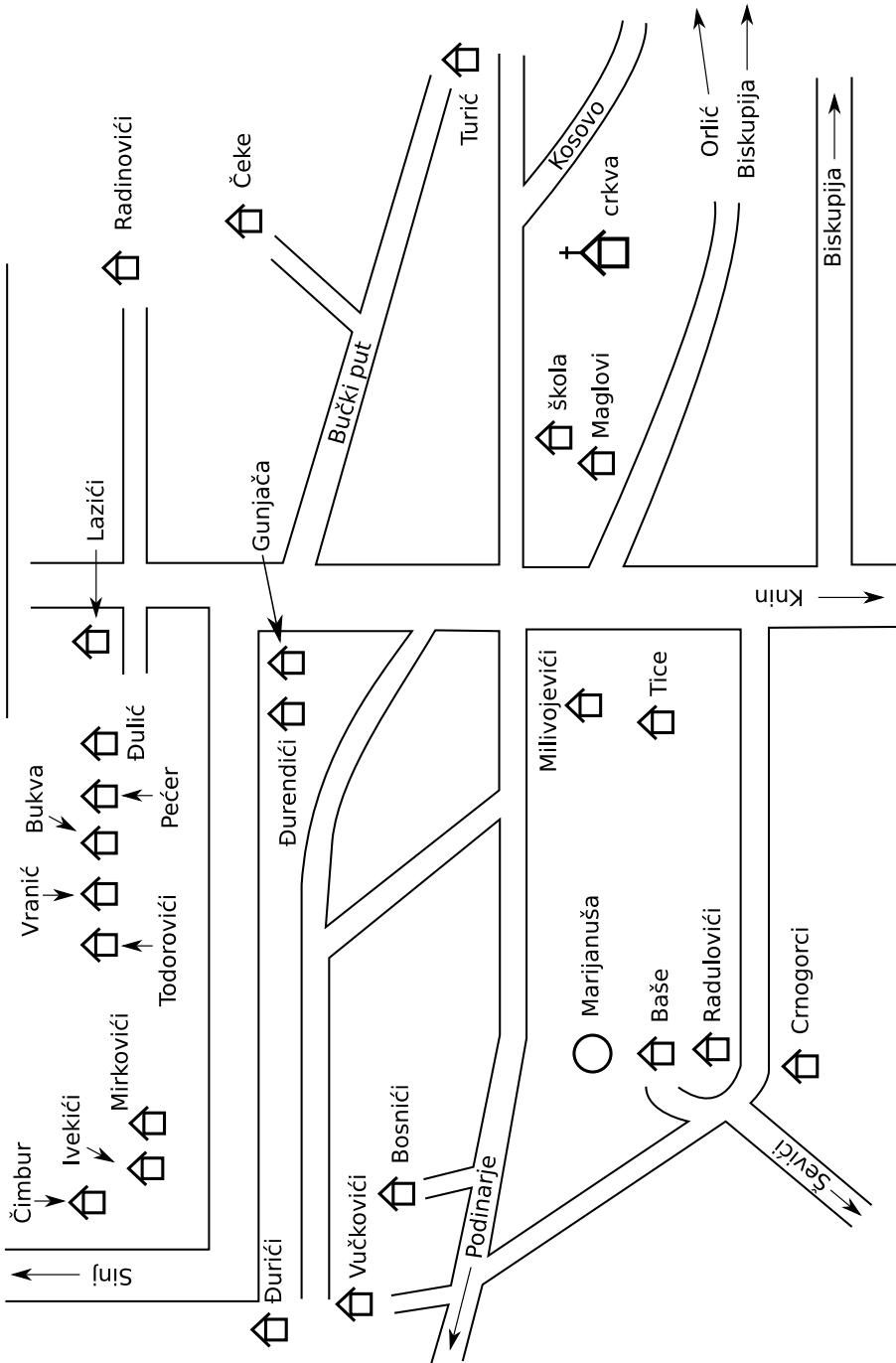
U Bašama postoji prezime jedne familije Držak, u Bosnićima dve familije Milivojević „Tronjković“ i u Mirkovićima jedna familija Ivekić. Zajednički u jednom zaseoku su: Bukva, Vranić, Pećer, Todorović i Ćulić. U Turiću, malo je izdvojen zaseok Tutuši, a ostali su zajedno.

Stanovnici Polače i Turića su čisti Srbi, bez ikakve mešavine sa drugim nacijama i veroispovestima. Ovo se može reći za tromeđu Dalmacije, Like i Bosne. Veroispovest je istočno pravoslavna.

Po broju stanovnika Polača i Turić dostižu vrhunac oko 1960. godine. Broj domaćinstava bio je oko 380. Broj stanovnika 1960. godine bio je oko 2600. Svako domaćinstvo u proseku je imalo 7 članova.

Šema Polače i Turića

Naseljavanje

Polaču i Turić u ranom srednjem veku su naselili Srbi, i to još pre nego što su car Dušan „Silni“ i srpski kralj Tvrtko Kotromanić (1353 – 1377 ban, a 1377 – 1391 kralj Bosne i Srbije) proširili svoje carstvo do Trogira, Šibenika, Benkovca. Deo srednjovekovne srpske pokrajine Travunije svojim obodom dopire do Knina.

Padom Kosova 1389., Srbije 1459., Bosne 1463. i Hercegovine 1482., srpsko stanovništvo se na ove prostore doseljava u većem broju, ali zatiče ranije (od dolaska na Balkan) doseljene Srbe. Dokaz za prethodne navode je crkva sv. Petra i Pavla u Polači., sagrađena u XII veku, kao i etnografski podaci. Ova mala crkva je srušena 1936. godine, i na skoro istim temeljima ozidana je 1936. i 1937. godine sadašnja nova crkva. Da se rušenje i zidanje nove crkve nije dogodilo, ona bi danas bila među najstarijim crkvama u Dalmaciji.

U Turiću je postojala još starija srpska pravoslavna crkva od ove, a njezini ostaci, kao i malo groblje blizu kuće Bilbije, i sada su vidljivi. Ovu crkvu su srušili i uništili Turci, kada su osvojili ovaj deo Dalmacije.

Bilbija Jela i Anica „Pekezović“ pričale su mi da se ova crkva u Turiću zvala „Velike Zadušnice“, da je sagrađena za upokojenje duša umrlih (Zadušnice su srpski praznik).

Anica Pekezović je živela preko 98 godina. Umrla je pre 1985. godine.

Selo Turić dobilo je ime po Turcima koji su tu imali svoje uporište, posle pada Bosne i upada u Dalmaciju – radi daljih osvajanja.

Na prostoru Polače i Turića pri doseljavanju, zatekli smo gustu viševekovnu šumu, veoma debelog hrasta, cera i manje bora. Šuma je vremenom iskrčena, a zemljište je kultivisano za obradu. Ostali su nazivi Gajine, Cerovi. To su njive koje se sada oru. Zatim Borova Glava, iznad kanjona Krčića, kod Dikonjine i Tanke drage.

Posle pada Kosova, Srbije, Bosne, Hercegovine, mi, sadašnji stanovnici Polače, ovde smo zatekli svoje sunarodnike po veri, crkvi i naciji, kao na primer Debotiće i Stankoviće koji su tu živeli od ranije, tj. od odlaska na Balkan.

Ostaci kućišta Debotića i Stankovića se i sada vide. Nalaze se na obodu veće i manje livade ispod glavice Marijanuše, a sa istočne strane. Marijanuši se stiže iz Milivojevića, preko Ćukove glavice, kroz Veliko i Malo „Repište“ (livade, vrtace od 0,5 do 1 hektara). Na veliko kućište sa severne strane se nastavlja mala zaravan Ražovište. Pomenuti tereni su dobili ime žitarica, koje su Debotići i Stankovići tu sejali. Imali su baštę, livade i ograđenu šumu pod nazivom tih prezimena. Tako se i sada zovu.

Austro – Ugarska, tj. Austrija i Mađarska pihvataju srpsko stanovništvo, pravoslavne hrišćanske veroispovesti i gusto ga naseljavaju u širokom zahvatu reke Krke, Une, Kupe, Gorskog Kotara (srpske Moravice), zatim reke Save u Slavoniju između Save i Drave i srednjeg toka Dunava, kao i Bele Krajine u Sloveniji. Na taj način Austro – Ugari formirali su kordon (zid, bedem) od daljeg prodora islama, kako u ove dve države, tako i u srednju Evropu. Ovim je formirana u istoriji poznata vojna Krajina.

Polača i Turić verno su služili austrijskoj monarhiji i njihovoј carevini.

Ovde vojnu Krajinu pominjem zbog toga što se na nju zaboravilo 05.08.1995. godine. Zaboravili su moćnici – Nemačka, Engleska, Italija, Vatikan, Francuska, i na kraju SAD (Amerika), tako

što je uz njihovu pomoć srpski narod delom potučen, a većim delom proteran iz pomenute vojne Krajine.

Borbe sa Turcima

Iako su u Polaču i Turić došli bliži preci, bežeći od Turaka, borbe sa Turcima nisu prestajale. Turićki zaseok Tutuši dobio je ime od izraza „skupi se“, „stutuši se“, tj. sakrij se. Zaseok Čeko znači „čekaj“. Oba zaseoka su blizu. Teren je jako pogodan za sačekivanje i iznenadni napad.

Tutuši bi smelo i odvažno napali turski karavan. Čeke su sa Tutušima uvek čekale pogodan čas. Bili su predvođeni Nićom, Mandušićem i drugim harambašama. Tako su Tutuši i Čeke prinosili slavu srpskog oružja još od Kosova.

Ova dva zaseoka su znalački i mudro organizovali ostale zaseoke za sačekivanje i seču Turaka, na putu Turić – Mostinova draga – Duliba – Previja – Krivajice – Samar. Tim pravcem Turci su se kretali iz Bosne i nazad.

Sa kolena na koleno se prenosilo da su Radinovići i Lazići, kao najbliži Čekama i Tutušima, na dati znak priskakali u pomoć borbama sa Turcima.

U jednoj vrtači na Ćukovoj glavici, podalje od turskog puta i oka, radio je viganj (mesto gde kovač priprema železo za kovanje). Kovač je kovao i popravljaoružje i poljoprivredne alatke. Vrtača, kovač i viganj su u blizini Popinovića laništa i gusterne na Ćukovoj glavici, kod Milivojevića.

Popova dolina nalazi se u kršu, idući od Milivojevića kroz „Penu“ ka Tankoj dragi. Dolina je u šumi, skrivena od puteva i prolaza.

U ovoj dolini pop nam je držao liturgiju, dok bi Turci uzaludno vršili potere.

Polački i turički hajduci

Među najpoznatijim polačkim hajducima bio je Nića Milivojević od oca Save. Ime mu je bilo Nikola. Po ovom hajduku, meštani Polače ovaj zaseok zovu Nićići.

U selima Prekaja, Ljeskovica, kod Drvara, postoji familija Milivojević, iz Polače. Ovde je Nića kod tetke čuvao koze. Tekla mu je sedamnaesta godina oko 1700. godine. U Prekaju dođu hajduci i zatraže od Nićine rodbine da im da toga razvijenog i snažnog momka u družinu. Tetka nije pristala. Nića, odrastao uz gusle i čobanske svirale, pođe u hajduke, mimo tetskine volje.

Prvo borbeno krštenje mladi hajduk Nića imao je sa Turcima u Jelovim dolinama koje se nalaze nedaleko od Sjedinovaca (Bačije), na severnoj strani Dinare. Tu su hajduci sačekali turski karavan, koji se vraćao iz primorja, posle trgovine.

Turski karavan mirno je raspremljen i pripremljen za odmor. Na zapovest harambaše, otpočeo je hajdučki napad i seča. Turci poskaču na konje, jedan se usmerio na harambašu. Harambaša opali tanku pušku, pa kuburu, i ne pogodi. U družini je imao kuma, pa zakuka: „Udri kume, i po bogu kume!“ Kum nije pogodio. Videći to, Nića skoči iz grma pred konjanika, te mu konja probode, opali kuburu i Turčina u brk pogodi.

Ovde su Turci potučeni. Plen je odnet, a harambaša je Niću posinio. Posinovljenje je obavio polački pop Nićifor u Popovoj dolini,

pred krstom i upaljenim svećama u prisustvu Polačana, Turićana i hajduka.

Nića je dobio čin bimbaše. Nakon deset godina postao je harambaša, jer je prethodni prestao hajdukovati usled starosti. Nića je hajducima davao činove, npr. bimbaša, četobaša. U Polači postoji prezime Baša. Iz svih zaseoka Polače i Turića Nića je imao hajduke. Tako se pominju Pipo Đaković, Radul Radulović, Joja iz Baša, Jandro Đurić, Tadija Bosnić, Bićan Vučković, Rojan Mirković, Sima Radinović i Dmitar Crnogorac.

Kada su se poneki od hajduka našli u nekoj nevolji kod Mletaka, zauvek se preselio u Bosnu. Tako su u Prekaji, Ljeskovici nastali Milivojevići, a u Obljaju kod Grahova Principi.

Gavrilo Princip je 28. juna 1914. godine u Sarajevu ubio austrougarskog prestolonaslednika Franju Ferdinanda. Gavrilo Princip je poreklom iz Polače. Kuća Principovih u Polači bila je u zaseoku Čeka. Gavrilov deda, Đuro Princip, je ubio mletačkog providura, pa se iz Polače odselio u Obljav kod Grahova, ispod planine Obljav, daleko od Polače oko 25 km.

Gavrila Principa pominjem u ovom poglavlju da bi čitaocu bilo jasnije ko su bili polački i turički hajduci.

Riza Širbegović

Pročuo se beg Riza Šerbegović kao okrutan Turčin, sve do Polače. Sedište begovata bilo je u Ključu.

Nića sa hajducima iz Polače, preko Prekaje, Ljeskovice, Klekovače i Srnetice, stigne u reon Ključa. Beg Riza se dao u skupljanje harača. Dok su haračlje od raje kupili „ušur“, Riza se

odmarao u hladovini sa suprugom Ajšom i manjom pratnjom. Hajduci iskoriste trenutak, izvrše prepad i poseku Rizu i pratnju, a Ajšu otmu i odnesu u Prekaju – Ljeskovicu.

Alin klanac

Prevoj koji se nalazi zapadno od Polače prema Kninu, zove se Alin klanac. Preko klanca vodi stari, i nešto zapadnije novi put za Topolje i Knin. Klanac je obrastao smrekom i trnjem. Pogodan je za iznenadne napade.

Polački hajduci na klancu, u zasedi, sačekaju Turke sa karavanom, koji se vraćao iz Zadra preko Knina u Turić. U borbi pogine vođa karavana Alija, a klanac se od tada zove „Alin klanac“.

Kultura i običaji

Crkva sv. Petra i Pavla

Novosagrađena crkva 1936. i 1937. god. ima pristojnu veličinu; duga je do 16, a široka 10 m. Oltar je na istoku, glavni ulaz i zvonik na zapadu, a to je osnovno pravilo za pravoslavne crkve. Druga vrata su na južnoj strani. Crkva ima divan ikonostas. Sponzor i zadužbinar za ikonostas bio je šnajder Jova Milivojević „Perić“, potomak hajduka Niće.

Crkva je ozidana od kamena. Crepom je pokrivena. Najistaknutiji deo crkve, oltar, prilikom rekonstrukcije 1936. godine nije srušen. Taj mali, na istok istureni deo crkve, i sada je pokriven kamenom pločom. Unutar crkvenog prostora na zapadnoj strani se nalazi balkon. Preko balkona se izlazi na zvonik. Nije se pazilo kod kopanja dubine temelja nove crkve. Na dva mesta temelji su verovatno prešli preko groba pokojnika, pa su malo potonuli, a zidovi crkve su napukli sa severne strane.

1995. godine Hrvati nisu zapalili crkvu, za razliku od škole i pojedinih kuća. Crkva sada ima najviše dvadeset vernika. Pitanje je dokle će opstati, ako se ne vratimo zavičaju????!!!

Braskova kuća

Poimanje reči „braskova“ potiče još od starih Slovena, a označava bratstvo. Ova kuća u Polači stara je koliko i crkva. Kuća je

sagrađena u crkvenoj porti, pored crkve, sa severne strane, na rastojanju oko 25 m.

Kuća je služila za bratimljenje vernih i odanih prijatelja, a koji nisu u međusobnom srodstvu. Ljudi su se međusobno bratimili u znak međusobnog uvažavanja, poštovanja, odanosti i trajnog odnosa kao brata sa bratom. Bratimilo se i posle boja, kada su se učesnici u boju isticali u međusobnoj zaštiti i pomoći. Bratimilo se i u drugim prilikama za učinjeno dobro delo.

Podsetimo se na trenutak, kada se vernicima obraća naš pravoslavni sveštenik. Prva izgovorena reč mu je: „Braćo i sestre!“ Odavde je nastalo obraćanje i u srpskoj vojski i srpskim četnicima sa rečju „brate“.

Posle crkvenog obreda uz molitvu crkve, popa i naroda i božijeg blagoslova, ljudi postaju „braća“. Prilikom obreda bratimljenja, pop je „braći“ stavljao venac na glave. Ruke bi im, one koje se međusobno dodiruju, prividno belim platnom vezao. Braća i pop bi držali mali krst, moleći Boga da ih zbratimi.

Nakon crkvenog obreda nastalo bi veselje u braskovoj kući uz sve običaje, svirke, pesme, igre i sportsko nadmetanje. Braska kuća u Polači je sagrađena od kamena. Kuća ima prizemlje i sprat. U ovoj kući su se držali plodovi ubrani na crkvenom imanju, kao što su vino, rakija, orasi, bademi i seno.

Crkveno imanje

Polačko – turička crkva ima u svom posedu nepokretnu imovinu, zemljište vinograda, oranice i nešto šume sa livadom.

Crkveni vinogradi se nalaze u trouglu između puta za Orlić, Biskupiju i puta za Knin. Crkvene njive sa nešto šume na obodu, nalaze se prema Turiću ispod nakrška, tj. Pakova brda.

Jugoistočni deo crkve, deo groblja i deo braskove kuće, krajnje desno. Snimak 1984.

Sveta liturgija

Svete liturgije u Polači i Turiću su redovo održavane. Liturgije su održavane svake nedelje i svakog velikog sveca, upisane u kalendar crvenim slovom.

Posećenost bogosluženju bila je uvek velika i svečana, svih stanovnika oba pola i svih uzrasta. Na svete liturgije vernici su odlazili sa puno pažnje i vere u Boga i pravoslavnu crkvu. Posle liturgije sveštenik je čitao poslanice i poruke.

Na traženje vernika sveštenik je kleo nepoznatu osobu, koja je izvršila krađu ili drugu štetu verniku, koji zahteva kletvu sa svetog oltara. Ovaj čin je imao jak uticaj na vernike. Nakon kletve, nepoznati vnik je neprimećeno vraćao ukradenu stvar.

Čin kletve obavljen je poslednji put 1937. godine, kada je sveštenik kleo na zahtev Ilike Čeke nepoznatu osobu, koja je od tora ukrala čuskiju, koja je noću vraćena, ali tek posle kletve.

Kako vidite, naša crkva i pravoslavna vera su bile jače od današnje policije, suda i brda zakona – regula. Poredite ovo sa katoličkom crkvom, inkvizicijom, indulgencijom, jezuitima, itd.

Polačko groblje

Polačko groblje se nalazi u crkvenoj porti crkve sv. Petra i Pavla. Po čistom srpskom pravoslavnom običaju, mrtvi su sahranjeni tako, da je glava okrenuta na zapad, a noge na istok. Predanje kaže da oči i pogled mrtvog moraju biti okrenute ka izlasku sunca.

Polačko i turičko groblje je zajedničko kao i crkva. Grobovi za sahranu se iskopaju 2 m dubine. Dno se popatoše kamenim tablama. Sve četiri stranice se obziđu kamenim tablama, visine oko 75 cm. U tako uređen grob postavlja se pokojnik. Nakon toga se stavljaju kamene table, koje se naslanjaju na bočne table, tako da ne dodiruju pokojnika. Preko kamenih tabli, ploča, se nahrne zemlja. Nadgrobni spomenici su pažljivo uređeni.

Kod sledećih sahrana u isti grob, postupak je isti. Kosti prethodnika se, nakon otvaranja groba, vinom i rakijom operu i uviju u veliku čistu belu maramu, i pošto se u grob položi novoprdošli

pokojnik, kosti prethodnog se stave bočno kod nogu novog pokojnika. Postupak je stalno isti.

Na polačko – turićkom groblju sahranjeni su izginuli i potučeni Srbi u bosansko – hercegovačkom ustanku 1875. godine. Ovi leševi su sahranjeni na južnoj strani do Pakova brda pored grobljanskog zida. Pri pogubljenju, Turci su im u teme zakucavali čavle, što bi se i sada moglo pronaći u lobanjama.

Prenos pokojnika do grobnog mesta

Za prenos pokojnika pravila su se nosila. Useku se dve drvene motke potrebne dužine, zatim četiri kratke, dužine 90 cm. Ove kratke motke na jednom kraju imaju rasklje u vidu latinskog slova V. Kratke motke se čvrsto vežu dve i dve. Slova V se okreću na suprotnu stranu. Druge dve dugačke motke, uvek duže od tri metra, stave se paralelno u rasklje kratkih, koje se zovu raspornji. Zatim se u sastavu rasklje čvrsto vežu i stežu, da se dugačke motke ne mogu ni razmaknuti, ni stisnuti, tj. približiti. Posle toga, dugim užetom motke se ispletu, međusobno, unakrsno, i gusto. Preko tako ispletene mreže stavi se biljac ili tkano sukno i nosila su gotova.

Na takva nosila polaže se pokojnik i nosi na groblje. Nošenje su uvek obavljali prvi potomci, a iza njih stričevići, ujaci i komšije.

Iz cele Polače i Turića (sem Podinarja) prenos je relativno lak i relativno blizu. Prenos pokojnika iz Podinarja i sa Vršine (Plješevica) bio je dalek i težak. Na Plješevici kod crnogorskih koliba i na Sjenokosu kod Badnja gde su „Kostića i Korića“, tj. Vučkovića kolibe, bilo je najteže. Od tih koliba do groblja je daleko oko 8 km. Pokojnika je nosilo četiri, šest ili osam ljudi. Put je dalek i težak. Do Dulibe i

Pipića koliba je samo staza. Sa ostalih podinarskih zaseoka bilo je lakše, jer su blizu kanjona Krčića.

Prilikom prenosa sa Vršine i Sjenokosa do „Budima“, tj. Pipića i Vučenove kolibe, komšije su prilazile i smenjivale nosioce. Kad se pređe Krčić i Mostinova draga bilo je lako. Odatle do groblja „braća“ i komšije Vučkovići nisu dali nikom dalji prenos do groblja. To su oni obavili da bi se prethodni nosioci odmorili.

Zlo je bilo kad je poledica. U zimsko vreme, stari, a i naročito bolesi, silazili su iz Podinarja u Polaču.

Sahrane nije bilo dok se pokojnik ne ukoči. Lekarska ili sudska komisija nije izlazila, niti je traćena, da utvrdi smrt i dozvolu za sahranu. Posle smrti na Sjenokosu i Vršini daleko 8 km, zvone crkvena zvona nakon 20 – 30 minuta. Vest se prenosila glasom od usta do usta. Brecanje zvona smrt objavi celom selu. Sveštenik je pokojnika čekao ispred crkve. Opelo je držao u crkvi i do groblja besplatno.

Oplakivanje pokojnika

Oplakivanje pokojnika u Polači i Turiću, pa i na tromedji Bosne, Like i Dalmacije, bilo je identično oplakivanju u Crnoj Gori i Hercegovini. Taj običaj živi i danas, iako smo u rasejanju. Oplakivanje smo nazivali „bugarenje“. Kod Srba u drugim krajevima se zove naricanje. Žene i devojke koje žale su se zvale narikače, a u Polači i Turiću bugaraljke.

Evo primera kada sestra oplakuje brata.

„Jao brate moj premili, što si rano otišao? Što li si nas ostavio? Kome će se radovati? Kog će seja dočekati? S kim ću radost podeliti???

Tu je naša tužna majka. Ne mogu se utešiti. Evo našeg tužnog oca, suze lije, ništa ne govori...“

Za pokojnikom žene su nosile crno šest meseci, a muškarci se nisu brijali najmanje tri nedelje, a najduže 45 dana.

Sedmina (daća)

Ručak posle sahrane se naziva sedmina. Prisutnost je uvek bila brojna, a jedina tema razgovora bio je pokojnik.

Prekađivanje groba

Prekađivanja je vršio sveštenik, po srpskom običaju, na zadušnice obavezno, a na ostale praznike o Petrovdanu i Bogojavljenju. Drugim danima kad se dogovorimo sa sveštenikom. Na groblje se nosila hrana, piće, poslastice, pa i sitan novac, za pokoj umrlog.

Škola

Polačko – turićka škola je sagrađena 1800. godine. Od tada počinje i rad ove škole. U ovoj školi i selu, sve do 1941. godine pominjala se „bukvica“, tj. bukvar Dositeja Obradovića. Ovaj srpski prosvetitelj radio je u našem Plavnu i Orliću.

Škola u početku nije bila obavezna. Prvo je imala četiri razreda, a između 1920. i 1941. imala je šest razreda, tj. školovanje učenika u ovoj školi trajalo je četiri godine, a od 1920. godine, nastava je trajala šest godina za svaku generaciju.

Početna dobrovoljna škola postala je obavezna od 1927. godine. Međutim, na molbu i zahtev roditelja, i posle 1927. učenik je bivao oslobođen od školovanja. Odluku o nepohađanju donosio je učitelj. Škola je u periodu od 1925. do 1941. imala do 180 učenika.

Škola je sagrađena od kamena. Imala je jednu učionicu, veličine oko 30 m^2 , zatim hodnik i dvosoban stan sa kuhinjom, za učitelje, sve pod jednim krovom. Učionica je imala šest zastakljenih prozora. Klupe u učionici su bile u dva reda. U klupi je sedelo po šest učenika.

U početku, škola je imala samo jednog, a posle 1930. godine, dva učitelja. Nastava je bila mešovita. Za prvi i drugi razred u jednoj, a za treći i četvrti razred u drugoj smeni. U školi su održavani i časovi veronauke.

Škola je imala dva divna školska dvorišta u kvadrat, međusobno spojena, velika oko jedan hektar, sa više oraha, zasadjenih u redove. U školskom dvorištu se nalazi i školska gusterna pitke vode za decu, učitelja i sveštenika. 1937. godine u školi je sagrađen savremeniji nužnik.

U centru sela se nalazila, pored škole, crkve, Braskove kuće i žandarmerijska stanica u kući Lakanovića, zatim prodavnica, a posle 1965. i pošta.

Posle 1955. godine u Polači je otvorena još jedna škola za decu Male Polače u Radulovićima, a jedna u Podinarju na Kampu u Mirkovićima.

Ove tri škole, ubrzo su od osmogodišnjeg, ostale na četvorogodišnjem školovanju. Deca su po završetku četvrtog razreda putovala u Knin za završetak osmogodišnjeg školovanja.

Građevinarstvo

Sve seoske kuće su građene od kamenja. Debljina zidova je oko 90 cm. Pokrivene su kamenim pločama i nemaju plafon, a ni vlagu.

Svi objekti su zidani na blagom nagibu ili ravnom kamenjaru, gde nije obradivo zemljište, što znači da je svaka stopa obradivog zemljišta racionalno korišćena. Kuće su imale tri do četiri prostorije, obično odvojene.

Snimak jedne stare kuće sa odrinom, tj. vinjagom

Kuhinja – vatrena kuća

Kuhinja je bila deo kuće, zvala se vatrena kuća. Vatra se ložila na ognjištu. Iznad vatre, okačen o gredu, nalazio se lanac od kovanog gvožđa, takozvane verige, na koje se kačio sud za kuvanje hrane. Na ognjištu se pekao hleb ispod peke (sač). Peka je metalna polulopta. Prva ognjišta su bila popločana kamenom, a od 1920. su popločana ciglom. Na jednoj strani ognjišta su se nalazila dva ugrašena kockasta kamena, takozvani preklodi.

Kao pribor za rad sa vatrom služila je maša, tj. mala kovana lopatica sa drškom dužine oko 60 cm. Sa mašom se razgrtala vatra (žar) sa ognjišta, gde se stavljalo testo pod peku za pečenje hleba. Na peku se nagrtao žar.

Pre spavanja sa mašom se nagrtao pepeo preko žara, da se u toku noći ne ugasi, kako bi se za naredni dan mogla ložiti vatra, jer šibice nismo imali.

U vatrenoj kući su se nalazile stolice (tronošci) za sedenje, stolica (astal) za ručak, kašun (sanduk) za brašno, načve, za mešenje i držanje hleba, vodnica, mesto gde su se držale vučije sa vodom i potrebni sudovi. Sudovi su bili bakre (lonac) od pečene gline za kuvanje. Lonci od gline u kojima se nije kuvalo služili su za druge potrebe.

Drvene zdele (činije) i drvene kašike služile su za jelo. Drvena katriga (stolica) sa naslonom za sedenje bila je samo u kući Petra Perića i Vida Špaletića.

Prostor ispod krova zvao se šuvit ili panta. Služio je za sušenje mesa iznad ognjišta. Na mediteranskoj klimi, kuća je bila višenamenska – univerzalna.

Na vrhu krova bio je natkriveni otvor – dimnjak.

Kuće su imale dva do tri pendžera (otvori, prozori). Na pendžer se ugrađivalo jače kovano gvožđe u vidu krsta („vrsta sigurnosne brave“). Pendžeri su imali drvena (puna) vrata, bez stakla. Sva vrata na kući bila su od punog drveta i bez stakla. Druga kamena (prostorija) bila je za spavanje, treća za stoku. U posebnoj kući držalo se seno i slama za stoku. Zvali smo ih pojate.

U trećoj kući bile su štale za krupnu i sitnu stoku. U sklopu vatrene kuće bili su i podrumi za vina, rakiju i zimnicu (luk, krompir, kupus).

Na krovu iznad ulaznih vrata držalo se cveće čuvarkuća, staro srpsko verovanje za čuvanje kuće.

Ručak i večera

Ručak ili večera su se obavljali sa stolice za ručavanje, obedovanje.

Stolica (astal) je izgrađena u vidu kruga, od fino obrađene bukove daske. Stolica je imala i noge. Na nogama, stolica je bila visine do 60 cm. Ako stolica nije u upotrebi, visila je na ekselu, na zidu. Kada se stolica postavi za ručak, oko nje se postave tronošci (stolice) za sedenje.

Nakon kratke molitve, seda se na tronošce i počinje ručak. Do 1950. godine, sem retkih izuzetaka, svi članovi porodice ručali su iz jedne zajedničke zdele, činije. Svaki sa svojom drvenom kašikom. Nije se smelo sa svojom kašikom uzimati hranu iz zdele ispred tuđeg dela, već se moglo uzeti samo ispred sebe. Posle 1950. brzo se prelazi na savremen način služenja, da svaki ima svoj tanjur, savremenu kašiku, nož i viljušku.

1940. samo porodica Maglov, „Ilić“ Stane je imala svak svoj tanjur i metalne kašike. Čuvši za ovo, seljani Polače i Turića, ovo su negativno tumačili, sa mislima da nije dobro, kad svak ima svoj tanjur. Tumačilo se nemoralno da se porodica pri obedu međusobno odvaja.

Guvna

Građena su pored pojata u vidu kruga. Prečnik guvna je oko 20 m. Popločana su kamenim tablama. Na sredini kruga nalazi se drveni stub, visok iznad zemlje oko 120cm. Stub se zove stožer. Za stožer se vežu dva do tri konja na uže, dugo 9 do 10 metara. Vezani konji se poteraju da trče ukrug, oko stožera. Uže se namotava na stožer do kraja, konji se otkače, okrenu, pa opet u krug, prvo odmota, pa opet namota na stožer. Pre ove radnje koja se zove vršidba žita, na guvno se stave snopovi žitarice.

Nakon vršidbe sa vilama i grabljama se odvoji slama od žita, a zatim se žito na vetrnu sa lopatom prevejava, da bi vetar odneo plevu.

Na guvnu se komušao kukuruz, tj. ručno se skidala ljuška sa klipa. Na dalmatinskom suncu (miholjsko leto) sušili su se klipovi kukuruza. Posle sušenja, pet do sedam momaka uzimaju motke od sirovog jasena, vitke i duge do dva metra, pa bi ih tukli po kukuruzu, koji se postavi nasred guvna u vidu humke. Za dva sata rada grupa ljudi može da okruni do deset tona kukuruza.

Na guvnima se svadbovalo, igralo i pevalo, na verskim praznicima i krsnim slavama, a preko leta i spavalо.

Guvna su držala dva do tri brata, kao zajednička dobra, nakon deljenja braće.

Za decu, guvna su bila prava radost za igru, kod snopova žita. Kod komušanja kukuruza, na mali Božić, srpsku Novu godinu, 13. januara, izlazila su deca na guvno u 24:00, a 14. januara u horu su pevala:

„Ustajte lenji

Bog nam sreću deli.

Nekom šakom, nekom kapom,

Meni vrećom, dobrom srećom.“

Ovom prigodom deca su nosila pogaću nataknutu na ruku. Pre pečenja testo se u sredini probuši čašom.

Posle pesme na guvnu, deca su išla od kuće do kuće da čestitaju Novu godinu. Domaćin je decu dobro častio bademima, orasima i suvim smokvama. Najdarovitiji su bili Bosnići, a u Turiću Pižići.

Sjenice

Sjenice su sagrađene prostorije, za plandovanja ovaca i koza, na hladovini za vreme jakog letnjeg sunca između 10 i 16 sati.

Zidane su od kamena u vidu pravougaonika, prosto, kamen i kamen, bez maltera. Zidovi su imali mnoštvo otvora za cirkulaciju vazduha. Visina zidova je bila oko 180 cm. Preko zidova, stavljale su se proste drvene motke, kao grede, a preko njih granje sa lišćem, kao hladovina.

Sa spoljne strane se nalaze đubrici, iskopane rupe kao polulopte u koje se čistilo đubre.

U sjenicama su se muzle i šišale ovce i koze. Kod šišanja bio je više cenjen „majstor“, ako ih je znao napraviti, tj. napraviti talase, na leđima ovce ili koze.

Sjenice su građene blizu kuća, na uzvišenjima gde je stalno prisutno strujanje vetra.

Garotine

Gradjene su samo na južnoj prisojnoj strani Dinare, u gustoj borovoј šumi. Služile su za zimovanje stoke i čobana. Pri strani, iskopa se prostorija, pravouglag oblika. Prostorije su bile duge od 10 do 50 m, a široke 6 do 8 m. Preko takvog iskopa (jame) unakrsno su se stavljali posečeni borovi, preko borova granje i lišće, visine i preko 2 m, zatim kamenje. Tako se dobija krov kupolasta oblika, koji ne prokišnjava.

Garotina je sa južne niže strane imala vrata za ulaz stoke i ljudi. U jednom (prvom) uglu se ložila vatra, kuvalo i spavalno. Ostali deo je bio pregrađen za sitnu i krupnu stoku.

Garotine su bile bez dimnjaka sa puno čađi i gareži, po čemu su i dobile ime.

U zimsko doba kada za stoku ponestaje hrane, u gustoj borovoј šumi, stoka je na južnoj strani Dinare imala travu i brst i uvek prisutan uticaj Mediterana. Dar prirode i Mediterana u ovom delu je značajno iskorišćen.

Trgovina

Značajna je utoliko što su preko Polače i Turića vodili putevi Bosna – Šibenik i Bosna – Knin – Zadar. Ove puteve su koristili turski karavani i stočari Miloša Obrenovića prilikom prodaje stoke u Šibeniku i Zadru, kao i Turci sa Poturicama (osvajači Dalmacije).

Stočarstvo

Stočarstvo je bilo osnovni vid zanimanja i izvor za život. Zahvaljujući ogromnom prostoru od oko 100 km^2 za ispašu, stoku je bilo moguće držati. Najviše su gajene ovce, pa koze, zatim goveda, konji, magarci i svinje.

Posebne bogatije kuće sa stokom bile su u Podinarju. Isticali su se Špaletići, Kostići i Bumbići. Krajem leta u avgustu, sa hrasta i jasena, sečene su grane, denule se u stogove, tzv. lišnjake, za zimsko hranjenje stoke.

Pčelarstvo

U Polači i Turiću pčelarstvo je bilo slabo razvijeno. U dvadeset i osam zaseoka, sa trista osamdeset domaćinstava, najviše njih petnaest imalo je jednu ili dve košnice.

Kao košnica koristila se stara vučija (bure koje je služilo za donošenje vode). Niko nije imao, niti je znao napraviti savremenu košnicu.

Pčele nisu razmnožavane, i pojavom nove matice, uvek bi pobegle u šumu. Ljudi se nisu znali zaštititi od njenog uboda, pa je nisu hvatali.

Uzgajivači pčela rojeve su hvatali u šumi.

Ceđenje meda se vršilo primitivno, tako što se bure (vučija) rastavi, saće rukom izvadi, nešto meda bi se iscedilo, a saće pojelo. Roj, ako ne pobegne, smeštao se u drugu vučiju.

Lečenje ljudi

Za reumu i išijas, koji su se u Polači i Turiću zvali kostobolja, na obolelog čoveka oblačla se tek oderana, još vruća mešina od ovna. Pre oblačenja meštine, telo čoveka bi bilo jako istrljano rakijom od komovice. Posle meštine bolesnik se dobro umota u biljce, pokrivače od valjanog vunenog sukna. Potom mu se da da popije čašu vrućeg mleka.

Mešina i znojenje bi bolesnika za duži period zalečili.

Teža stomačna oboljenja su se lečila čajevima, a oblog se pravio od tople borove smole.

Lečenje od ujeda zmije

Vasa „Mijaličić“ Maglov u centru sela na svojoj njivi „Lokva“ čupa travu. Iz trave za prst ujede ga zmija šarka. Vasa je pijan. Počinje da se brzo trezni. Vasa srpom poseče mesto ujeda na prstu. Krv ide, ali prst počinje da crni.

Vasa pozuri do kuće Lakanovića i moli rakije. Pokazuje prst i kaže da ga je ujela zmija. Čim je dobio rakiju, nategne iz flaše. Za tri – četiri minuta, crnilo na prstu gde je ujeden, se povlači nazad, tj. otrov se vraća. Vasa radnju ponavlja sve do ozdravljenja.

Vađenje zuba

Oboleli zubi su se lečili dimom. Uzme se točir (pirija), tanja cev se stavi u usta, a široki otvor se nanese iznad dima. Usta se napune dimom, pa se dim ispusti, i tako dva – tri puta.

Vađenje zuba se obavljali prostim stolarskim kleštima do 1936. godine. Novinu je uveo Glišo Pipić Nikolčić Milivojević, koji je 1936. god. doneo zubarska klešta iz Amerike. Tako je ovaj zemljoradnik vadio obolele zube bez ikakve anestezije. Zlo je bilo kada se zub polomi, kao Iki Đurice Grgića Pipića Milivojević. Lekara i prevoza nema, Knin daleko, uhvatila noć, bolovi jaki i opaki. Jedva je prebolela. Nadrljao je „zubar“ Glišo Nikolčić.

Higijena ljudi

Lična higijena je održavana shodno uslovima. Kupanje se obavljalo u vidrama, otvorenim drvenim buradima, jednom mesečno. Do 1930. ljudi su se presvlačili jednom mesečno, pa i ređe. Posle 1930. jednom u dve nedelje, a od 1960. obavezno jednom nedeljno.

Od donjeg veša do 1920. nosile su se samo tanke košulje od povjesme (tanko platno). Gaće, kratke i dugačke, do 1930. niko nije imao, a od 1930 – 1940. veoma retko, posle 1955. nosili su svi.

U vezi sa gaćama, šereti su govorili: „To nam i ne treba na ovoj klimi i vetrū!“ Momci i seoske šaljivdžije bili su maštoviti umetnici. Tako su pričali šta su videli kod na primer strine Marte, dok se na tronošcu grejala kraj ognjišta, sa malo dignutom haljinom.

Šišanje, brijanje i rezanje noktiju obavljalo se redovno. Brijanje je išlo, svak sam sebe, sa kovanim nožem, za brijanje ljudi, i mešine od ovce i koze. Šišali smo se komšinski međusobno, jedan drugog sa makazama. Prvu ručnu mašinu za šišanje doneli su Glišo „Pipić Nikolčić“, Špiro „Pajić“ Radulović i Đurađ „Šokić“ Mirković.

Zube smo prali retko, sa isitnjenum, lako drobljivim kamenom, mrmnjašem. Isitnjen, kao brašno, kamen staviš u usta, a sa prstom zube istrljaš, pa vodom ili pljuvačkom izbacиш, ispereš.

Lečenje stoke

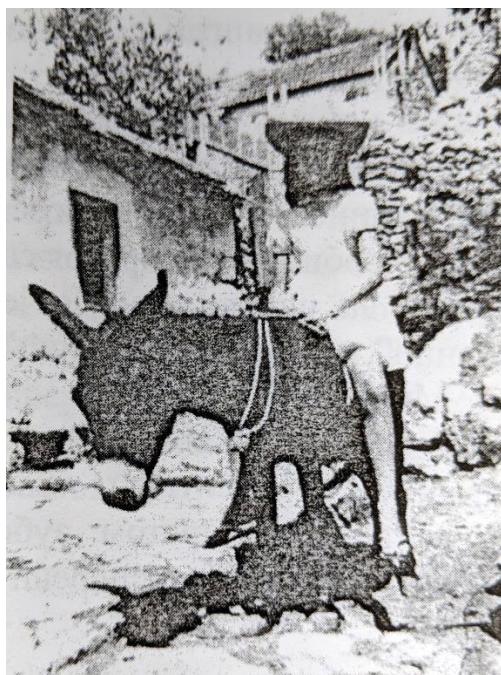
Svinjama se u uvo uvlačio sprež. Sprež je igličasta trava. Spreža ima u Dinari, Pakovu brdu i na Malića gaju. Oboleloj svinji je skidao temperaturu.

Konju i volu, ne kravi i kobili, stane voda, tj. ne može da mokri. U tom slučaju životinji bi se prinosio žar na lopati i držao ispod stomaka bliže mošnicama. Tako se njihova prostata opusti, te bi nakon toga životinja mokrila. Grejanje se primenjivalo ako životinja ne mokri posle šetnje, koja traje oko jedan sat. Kada konj ili vo ostari ili ozebe, na njegovo mokrenje čovek je mnogo pazio.

Zemljoradnja

Gajene su žitarice: pšenica, raž, ječam i kukuruz. Od povrća luk, krompir i kupus, sve u manjim količinama.

Oralo se na četiri vola. Kopanje, žetva i košenje radilo se ručno. Volovska i konjska kola su služila za prevoz tereta. Posle stočarstva zemljoradnja je bila najviše zastupljena

Motiv iz Polače – devojčica ide u berbu grožđa

Vinogradarstvo

Činilo je unosno zanimanje. Površine pod vinogradom za Polaču i Turić bile su oko 10 hektara. Vina su uglavnom crna i dobra, ali ne tako kao ona u Kosovskoj dolini, Biskupiji, Orliću, Markovcu, Riđanama, Zvjerincu, Uzdolju, Ramljanima, Vrbaniku, itd.

Voćarstvo

Izuvez oraha i badema, druge voćke su bile slabo ili nikako zastupljene. Bilo je smokve i nešto kalemljenih trešnja. Trešnje su kalemljene na drvo rašeljke (divlja, opora višnja).

Vredno je primetiti da su orasi, bademi, smokve i rašeljke odlično podnosili sušu i klimu. Na tako velikom prostoru bilo je mesta za sadnju ovog drveća. Ove voćke nisu zahtevale špricanje (prskanje), okopavanje i obrezivanje.

Pomenutih oraha i badema u celoj Polači i Turiću bilo je, po mojoj proceni, oko 1500 komada. Da su se ove voćke zasadile u kršu, npr. Radulovića zaravan, Borova glava, Dražice, Proplanci, Livadice, Podnožje glavica itd., moglo je biti i preko 10,000 stabala. To je važilo za smokvu, naročito na neiskorišćenim međama. O toj jeftinoj proizvodnji niko nije vodio ni malo računa. Smatralo se, da bi to zajedničko dobro bilo nekontrolisano i nepravedno obrano. Pomenuto i mnoga druga zemljišta ostala su neiskorišćena.

Kruške su nam donosili na Petrovdan Orlićani. Ukus im je bio fantastičan. Trešnje i višnje na magarećim tovarima donosili su Sinjani, te prodavalii ili trampili za vunu, kukuruz, brašno i slično.

Priprema zimnice

Poznata srpska narodna poslovica glasi: ko leti laduje, taj zimi gladuje. Da se to ne bi dešavalo, u dalmatinskom podneblju, gde zemljište nije mnogo davalо, gde je padavina u proleće i leto, kada najviše treba, bilo malo, uvek vredni i radni Polačani i Turićani bi se još u rano proleće rasturili na sve strane, sve do početka zime, da bi obezbedili zimnicu za ljude i stoku. Koji član porodice ne ide u pečalbu, mora vredno da radi kod kuće, u pripremi zimnice.

Mleko dolazi u rano proleće i tada ga je najviše. Od viška mleka pripremala se skuta i sir. Skuta i sir su u mešinama. Skuta je jako masna zimska hrana, kao i sir. Sir su najbolje i najviše proizvodili naši Podinarci, i to svi. Oni su bili najjači stočari. U spravljanju sira isticali su se Špaletići, Bumbiči i Kostići.

Po svom kvalitetu polački i turički sir mogao se sa ponosom izneti na svetsku trpezu, skuta takođe.

Orasi i bademi bi se prikupili, te bi se zimi trošili uz vino. Ovog je bilo daleko manje, u proseku oko 10 kg po domaćinstvu, zajedno sa ljuskom.

Smokve, zbog neznanja, nismo imali, sem nekoliko domaćinstava, i to poneko drvo.

Grožđe. Što ne ide u vino, posebno odabrani i zdravi grozdovi, su se nanizali nakanap i kačili da vise na panti, šuvitu, na stalnoj promaji. Imali smo ga i do Božića. Trošeno je po malo, za večeru sa projom (palentom).

Kiseli kupus, kao i svugde u buradima, tj. kacama, prosto (najčešće) u glavicama. Kaca se posle slaganje glavica nalije vodom i osoli sa 4 do 6 kg soli, što je zavisilo od količine. Nakon toga, glavice se pritisnu velikim kamenom.

Čitaoče, hoću da se nasmeješ. Evo anegdote:

Moj Polačanac, nakon stavljenog kupusa, govori sinu: „Stojane, daj mi onaj veliki bjeli kamen da pritisnem kupus!“ Stojan se okreće, traži i više: „Ćača, nema onog kamena!“, a čača odgovara: „Sreću mu vrag odneo, eno ga na đubru!“ (goveđe i ovčije đubre, izmet).

Stojan sa đubreta kamen na rame, pa čaći, a čača kamen u kupus. Pokojna rođaka, domaćica, bog joj dušu prostio, reče: „Ajme meni, vi kamen ne opraste, niti ga metlom omaniste!“ Odgovor: „Do vraga, sve će to so i rasol uništiti!“

Zaključak: koliko je kupus i rasol zdrav?

Seno, lišće i žirevi su pripremani kao zimnica za stoku.

Graditeljstvo kao zanimanje

Žitelji Polače i Turića su poznati stručnjaci za građevinske radove. Ističu se kao dobri teraceri. Kvalitetno rade sve vrste poslova oko gradnje kuća. Skoro da nema familije u Polači i Turiću da ne zida u Beogradu i drugim mestima Srbije.

Polački i turički crep

U našem selu crepa nema. Pod crepom je crkva, od 1937. god. seoski dom, zatim dve nove škole i Ćulića kuća.

Naši žitelji u svakoj prilici, pa i u ovoj, koristili su dar prirode. Umesto crepom, kuće su pokrivenе kamenom pločom. Ploče su vađene „kavama“. Kava je iskop u kamenu, gde se krampom i čuskijom cepaju

i vade kamene table Sa kamenim pločama su patosana guvna, dvorišta i kuće, pa i grobnice.

Najpoznatiji i najdugovečniji čovek koji se bavio cepanjem i vađenjem kamenih ploča bio je Petar Tica.

Zahvaljujući prirodi i njenom korišćenju, nismo ni znali da ne možemo bez Evrope i sveta, odnosno, svet nam nije ni trebao, priroda je čoveku dala sve, samo je treba koristiti i ne uništavati.

Pečalba

Poznata je u Polači i Turiću tek od 1924 – 1930. godine. Tada je veća grupa radnika iz Polače otišla u Francusku, a poneko i u Ameriku. Pojedinačnih odlazaka u Beograd bilo je mnogo, a naročito u Vojvodinu na branje kukuruza.

Anegdota za grupu „francuskih“ pečalbara

Grupa je preko Šibenika i Bakra stigla u Zagreb. Tek što je voz stao, a pored voza dečak prodaje ručni sat. Kupi ga Ile Perić i stavi na desnu ruku, a sa satom i ne ume da se služi. Videvši to, Francuzi stanu Ilu zadirkivati zbog sata na desnoj ruci.

Kada je Ile shvatio zašto ga zadirkuju, reče: „U mom selu, desna ruka je za služenje pri ručku i obedu, a sa levom se briše zadnjica.“

Posle toga ga nisu začikavali, a on se naučio služiti satom i nositi ga na levoj ruci.

I druga anegdota vezana je za ovu grupu „Francuza“. Prispele radnike kod voza u Parizu sačekao je njihov poslodavac, odmah ih je odveo u hotel da ručaju posle dugog puta.

Pored hotela se iskupili radoznali Francuzi i gledaju pridošlice, obučene u tipičnu narodnu suknenu odeždu – gunjeve, krožete, đilete, crvene kape, benevreke i proste opanke od goveđe i kozije kože. Prisutnim znatiželjnicima poslodavac nešto reče, te se Francuzi odmah raziđoše.

Ručalo se u velikoj hotelskoj sali. Na sve strane na zidovima su bila velika ogledala. Ile kaže: „Kud god se okreneš, vidiš sebe“. Bili smo pravo strašilo u našoj nošnji, neobrijani, prljavi i umorni od dugog puta.

Prvi je ručao i pošao napolje Šokić. Od ogledala ne zna da potrefi vrata. Hotelijeri se blago nasmeшиće te Šokiću vrata otvorise.

Kućna ženska radinost

Ženska radinost sastoji se od prerade vune, tkanja pređe, krojenja, šivenja, prerade mleka, pletenja i drugog.

Vuna se opere, osuši, čušlja, tj. rukama razvuče, gargašama izčešlja, svija u kudelje, pa prede. Od pređe se pletu čarape, terluci (zepe), džemperi i rukavice. Snuje se potka za tkanje sukna. Potka je vunena nit.

Od sukna se kroje i šiju gunjevi, krožeti (muški prsluci), benevci (pantalone), pregače, sadaci (ženski prsluci), haljine, biljci, kabanice, uzimače, povrazače (užad za nošenje ručka) i uža:

Benevreci su muške pantalone.

Krožet je muški prsluk.

Đilet je muški prsluk.

Pregača je ženska kecelja.

Sadak je vrsta ženskog sakoa bez rukava.

Haljine su ženska suknena oblačila.

Biljac je sadašnje čebe, pokrivač od valjanog sukna.

Kabanica je ogrtač.

Uzimače su parče sukna, koje se stavi oko lonca kada se meša skuvana pura, da bi se čuvali opanci od vrućeg suda.

Povrazača je jedno parče sukna na užetu, a služi za nošenje bremena, vode u vučiji, drva na leđima i hrane u sudu.

U ženske poslove su spadali svi poslovi u kuhinji i prerada mleka. Uglavnom se pravio sir i skuta. Skuta se pravi tako što se ohlađeno i usoljeno mleko sipa u ovčije meštine koje su visile o obešenu gredu u kući. Skuta je preko zime bila jaka i masna ishrana, ukusna uz vruću palentu i crno vino.

Kućna muška radinost

Muškarci su izrađivali: plugove, kolica na dva točka za oranje, kola na četiri točka za konjsku i volovsku vuču, precjep, jaram, oje, žagre, otik, kličak, teljig. To je sve pribor za sklapanje ljesa pri oranju i vučenju kola.

Muškarci su još izrađivali:

- kašike i zdele za hranu, sve od bukovog drveta,

- tare za tkanje, brdo i vratili za tkanje,
- kašune, drvene sanduke za žito i brašno,
- naćve za mešanje hleba,
- drvene ljese za ogradu stočnih torova,
- držalje za alatke,
- preslice i vretena za pređu,
- škipove (korita) od drveta za mleko,
- drvena i kamena korita za napajanje stoke,
- bešike (kolevke) i krevete za decu i odrasle,
- gargaše (metalne igle u drvenoj tablici) za drndanje, češljanje vune,
- samare za konje i magarce,
- vučije (burad) za vodu,
- vidre (burad) za pranje veša i kupanje,
- perilje (drvene table) na kojima se pere veš,
- prakljače za lupanje po suknu pri pranju.

Muškarci su izvodili sve građevinske rade, kao i sve radnje u obradi zemlje – oranje, kosidba i slično.

Jedinice mere

Kao jedinice mere koristio se aršin (turcizam). Dužina aršina koju su Polačani i Turićani upotrebljavali iznosila je 711 mm.

Pri krojenju upotrebljavali smo unču (širina palca) ili širinu četiri sledeća prsta.

Za obične stvari, pedalj je bio najviše u upotrebi, npr. dugo je kao moja tri pedlja.

Unča, prsti i pedalj su se upotrebljavali gde nije potrebna preciznost.

Oka je bila merna jedinica za težinu (turcizam), oka je teška 1,280 kg (sud od drveta kao lonac oko 1 kg).

Varićak je kao i drvena oka, ali zapremine 7 kg.

Bukara je drveni lonac zapremine dve litre. Služi za pijenje vode i vina.

Običaji

Crvena kapa

Crvena kapa je karakterističan deo muške nošnje. Zašto je kapa crvena? Čija je to kapa? Da, da.. to je srpska kapa. Nastala je posle kosovskog boja 1389. godine. Crnogorska nema crnu resu nazad, u vidu kite, dok tu resu imaju Polačani i Srbi Hercegovine, Bosne, Dalmacije, Like, Korduna i Banije. Obod kape je crna tkanina. Pokrivač, „dno“ kape je crvena riza (sukno), a rese su od fine crne svile.

Bivši Srbi, tj. unijati, „novi“ Hrvati, su nosili te kape, dosta manje, na vrh glave, bez resa, a obod nije bio potpuno crn, već sa vezenim krugovima u crveno. Ovaj srpski simbol odneli su sa sobom prilikom odlaska u unijate.

Šta kapa znači?

Crvena riza odozgo znači krv na Kosovu. Crni obod znači žalost za Kosovom. Četiri slova „S“ (piše se cirilicom – „С“), znače da samo sloga Srbina spašava (na crnogorskoj kapi). Raspletena resa (kita) znači da kose raspletemo kad u boj idemo (Srpskinje žene), da se srpskoj vojsci putevi ne zapletu.

Zašto Srbi Polače, Turića i Dalmacije, Like, Korduna, Banije, Bosne i Hercegovine nemaju četiri slova „S“ na kapi?

Bosna je pala 1463., Hercegovina 1482., Dalmacija prodata Mlečanima 1409., posle Turci, Austrija, Ugari, itd. Te okupacione sile nisu dozvolile srpskom životu, nositi kapu sa srpskim simbolom četiri S. Međutim, ne nositi srpsku kapu u Polači i Turiću, biti sahranjen bez ovog čuvanog, pa u grob nošenog obeležja, bilo je nemoguće. Taj večno opominjući simbol je imao i najveći siromah. Taj običaj se prenosio sa

kolena na koleno, od našeg dolaska u Polaču, pa sve do 1970 – 1975. god.

Priče o srpskoj kapi i srpskom Kosovu, kod starijih Polačana i Turićana, bile su česte i sa posebnim pijetetom čuvane, kao i u patrijarhalnoj Crnoj Gori.

Zar za ove tvrdnje ništa ne znači prezime Crnogorac u rodnoj Polači?

Molitva

Uveče se iskupe članovi porodice. Pojedinačno se podnosi izveštaj o učinjenom radnom zadatku, koji se odnosi na protekli dan. Nakon kritika i primedbi, pa i pohvala o radu, započinje molitva.

Postrojimo se svi, licem okrenuti na istok. Kao po komandi započinje. U ime oca i sina, oče naš do kraja, zatim delovi liturgije: sjati krepku, pomiluj nas. Često se izgovaralo: oprosti, počuj nas.

Naša pravoslavna crkva, deset božijih zapovesti i molitva, ostavile su na žitelje Polače i Turića snažan uticaj. Bili smo naivni kod tajno pripremljenih opasnosti, što će po vernike i sveštenike Polače i Turića biti kobno u II svetskom ratu. Kao i uvek od 1054. godine, Vatikan i papa potajno su pripremali genocid pravoslavnih Srba.

Kod pravoslavne vere nije vladalo pravilo da možeš činiti zločin drugom, nakon zločina otići kod sveštenika na ispovest, posle čega ti Bog opraviš greh i zločin. To je učenje katoličke crkve, a naročito, oprost je bio blagosloven ako je činjen u svrhu širenja katoličanstva.

Posle molitve sledi večera i dobijanje radnog zadatka za sutra. Radne zadatke izdaje najstariji, tj. domaćin. Nije bilo upadica ni protivrečnosti. Radni zadatak je odgovarao uzrastu i polu članova

porodice. Mala deca preko 6 godina morala su prineti drvo, očistiti, pričuvati stoku blizu kuća, itd.

Krsne slave

Krsne slave su bile najveća radost za domaćinstvo, kumove i rodbinu. Na taj dan i siromah je imao obilatu trpezu. Nije se žalilo trošiti, moralo je biti svega – obilato. Na guvnima smo igrali i pevali. U svačiju kuću je dolazio pop i držao molitvu, sekući slavski kolač, tj. pogaču.

I ovde smo bili racionalni. Slavilo se samo jedan dan u godini. Rođendan nismo slavili, jer ako nas je u porodici bilo desetoro, eto ti još deset dana troška i rastura, pa i nerada.

Pregled krsnih slava po prezimenima

Sv. Luku slavi familija Bilbija.

Sv. Dimitrija (Mitrovdan) slave familije Mirković, Ivekić, Ćulić, Bukva, Pećer, Vranić, Todorović, Lazić, Radinović, Tutuš, Maglov i Radulović.

Sv. Arandjela slave familije Baša, Crnogorac, Milivojević, Andić, Dragičević, Đurić, Držak.

Sv. Nikolu slave familije Tica, Čimbur, Vučković, Bosnić, Buač.

Sv. Jovana slavi familija Đaković.

Đurđevdan slave familije Malić i Čeko.

Badnje veče

Badnji dan, Božić, Mali Božić, tj. srpska Nova godina, Poklade, Bogojavljenje, slavljeni su po srpskom običaju, kao i svuda što se slavi, sa malom razlikom.

U toku dana useče se deblji hrast – dva obla debla stave se uz kućni prag, pre zalaska sunca. Čim sunce zađe, otac unosi badnjake i nalaže ih na ognjište. Tom prilikom izgovara: „Dobar veče, dobro nam došlo Badnje veče.“ Ukućani mu odgovaraju: „Bog ti dao dobro i sa tobom zajedno.“ To se tri puta ponovi. Stoka se dočeka sa pogačom te im se da po malo parče. Sledi večera, pa odlazak u crkvu.

Crkvene badnjake su dovlačili volovi. Njihovo nalaganje na vatu, vredni Mile „Ilić“ Maglov, zvani „Komito“, obeležavao je pucanjem iz mačkula.

Mačkula je gvožđe kao topovska granata. Unutrašnja šupljina se napuni barutom, pa papirom. Kroz rupu koja se nalazi na zadnjem delu mačkule, iznad barutnog punjenja, barut se ugarkom vatre upali, nakon čega nastaje jak „topovski“ pucanj.

„Kad je Komito pucao iz Mačkule

tresla su se brda i doline.“

Pričaju da se njihov pucanj čuo do koliba Pure Kostića na Sjenokosu i Čekine bukve na Samaru, poviše Dulera. Ovlašćenje za rukovanje i čuvanje mačkula i crkvenih zvona imao je Komito, a za ostale relikvije Toša Maglov, djak i pojac uz popa.

Sveće smo imali i palili na Badnje veče, Božić, Mali Božić, krsnu slavu i Uskrs.

Ostalim danima, kao svetlo za vreme večere, držali smo luč. Luč je treska drveta, masna i smolasta od bora. Palio se uveče, samo za vreme večere.

Božić

Dočekivali smo ga uz badnjake pored ognjišta. U jutro posle doručka svi smo izlazili iz kuća na „mirboženje“. Mirboženje po našem verovanju i učenju dolazilo je od Boga. Obredovala su ga i deca od preko 7 godina.

Komšije su prilazili jedan drugom i čestitali Božić rečima: „Srećan ti Božić“, rukovali se, pa se po tri puta poljubili, izgovarajući: „Mir Božiji – Hristos se rodi – vaistinu se rodi“. U selu se pričalo da se po tri puta ljube samo Srbi i Rusi, a da se sa tri prsta krstimo iz razloga što Bog tri puta pomaže, što znači – Bog tri sitne greške opraća, a posle ne.

Zavađeni bi se pomirili uz božićni blagoslov. Posle ručka na guvnima nastaje slavlje.

Crkvena zvona

O svim pravoslavnim praznicima oglašavala su se crkvena zvona sv. Petra i Pavla u Polači i Turiću. Kao i svaka srpska crkva, i ova je imala dva zvona, i to veliko i malo.

Zvona su bila tako jaka i jasna, da su se čula na Sjenokosu do kolibe Pure Kostića i na samaru do Čekine ukve iznad Dulera, što je daleko više od 10km.

Posebnu ulogu naša crkvena zvona odigrala su u toku leta i jeseni 1941. godine. U ovo doba, vredan i uvek budan i oprezan Mile Maglov, Komito, je dizao selo na uzbunu čim bi dobio znak da preko Sivog brda idu Hrvati, Ustaše, u svoj krvavi pir.

Pavle Ragić i Mile Ćiserović, oba iz Radinovića, koji su najbliže Sivom brdu, davali si znak ogledalom, dimom ili vatrom da dolaze Ustaše. Na primljeni znak, Komito je sa crkvenim zvonima dizao narod na zbeg i odbranu.

Pronšion – Litije

Litije su nošene na Petrovdan i Poklade. Pronšion znači pratnja litija.

Litije su kretale ispred crkve, pa preko Maglovskih luka, Gajina, Bućkim putem, pored Gunjačine kuće, niz Cerove, pred Kapelu, pored škole, Vregića kuća i pred crkvu, gde je bio kraj.

Iza litija išao je pop, djak (crkveni pojac), sam ili sa vernicima, školski dečaci sa krstovima u crkvenim belim mantilima (čiracima), a imali su krst na leđima i grudima. Zatim duga kolona vernika.

Mladi i jaki momci su na smenu nosili litije, a to su najčešće bili Ljubo „Rojić“ Mirković, Božo „Kendurić“ Vučković, Stevo „Bjelaćović“ Đurić, Ratko Bukva, Sako „Popinović“ Milivojević, Milina „Lukić“ Radulović, Sako „Pižić“ Malić, Baša Mile i Stevan Tica.

Sa izložene fotografije se vidi litija, koja je nošena poslednji put 1941. godine na Bogojavljenje i nakon 46 godina prvi put tek 12.7.1987. god. na Petrovdan. U daljini se vidi obris planine Kozjak. Na fotografiji se ne vidi kolona od oko 150 vernika koji prate litije.

Od osam likova sa fotografije prepoznajem samo četiri, i to: prvi sa leva Sako „Popinović“ drži šešir, drugi je Jovo „Pipić“, krupna tela sa brkovima, drži litiju, teći je Sako „Perić“, sa naočarima, drži litiju, i četvrti je sa skrštenim rukama Rade „Perić“. Sva četvorica su Milivojevići, ostale vidljive četiri ličnosti ne prepoznajem.

*Litija 12.7.1987. godine, nošena poslednji put na Bogojavljenje
19.1.1941.*

Sajmovi

Održavani su kod crkve na Petrovdan, Bogojavljenje i Poklade. Na Bogojavljenje i Poklade, devojke su oblačile bele suknene haljine, tj. bjelače. Bila je sramota za devojku da nema bjelaču.

Pred sajam, jedan moj rođak moli Mariju „Lakanovića“ rečima: „Marija, sutra je Petrovdan. Ona moja „ledenica“ (kći), nema biser oko vrata, pozajmi ako imaš!“

Na sajmovima su sklapana prijateljstva, upoznavali se i zagledali momci i devojke. Bilo je slučajeva da devojka sa sajma odbegne za momka, izabranika, preskačući običaj veridbe, prstenovanja, prošnje i svadbe.

Dosta se igralo, pevalo, pilo i jelo. Nije se trgovalo, što je karakteristika današnjih sajmova.

Prošnja i prstenovanje devojke

Pre bilo koje prošnje, najbliži rođaci momka koji je zreo za ženidbu, većaju i pretresaju koja bi devojka i od kojeg roda došla u obzir da bude novi član njihovog domaćinstva. Ovom prilikom vodio se razgovor o bližoj i daljoj rodbini devojke sa tatine i mamine strane. Vodilo se računa da li su pijanice, neradnici, lopovi ili drugih mana. Suprotna strana, gledala je nedostatke i mane kod mladoženje i njegove rodbine.

Nakon pretresanja, dva do tri odabrana rođaka momkova, bi sa mladoženjom išla u prošnju i prstenovanje devojke. Odlazilo se uveče, posle večere. Prispele prosce domaćin prima uz dobrodošlicu.

Najotresitiji među proscima saopštava razlog dolaska, na primer: „Došli smo u ovaj časni dom, kod časne i ugledne porodice da prosimo vašu „Milku“ za našeg „Vasilja“, i sve tako redom, hvaleći i ističući vrline devojčine rodbine.

Ako pristanu, roditelji pozivaju devojku na razgovor. Kada i devojka da pristanak, svi popiju rakiju (koju su doneli prosci), a devojka dobije jabuku, burmu i prsten. Taj se čin naziva prstenovanje i veridba. Tada se ugovori i dan svadbe. Prosidbe se obavljaju uglavnom u jesen i zimu.

Svadba

Na ugovoren dan, po mladu dolaze svatovi. Deveri nazivaju Božiju pomoć, domaćin je prihvata i uzvraća. Traži se mlada i daruje odećom (venčanicom). Posle obavljenе zdravice i zakuske, mlada se odvodi uz tresak kubura i prangija.

Ori se pesma, nazivaju se zdravice i ljubi po tri puta pri rastanku. Razmenjuju se blagoslovi za obe familije. Petao je već pričvršćen na vrhu barjaka. Ako je put dalek, svatovi su na konjima, pucaju kubure i prangije. Svatovi odlaze u crkvu, na venčanje, pa kući kod mladoženje.

Doček kod mladoženjine kuće je svečan. Mlada baca jabuku preko kuće, naziva i priželjkuje svima Božiju pomoć i Božiji blagoslov. Mlada daruje mladoženjinu rodbinu. Seoska deca dobiju jabuke, orahe, bademe, bombone.

Svadba traje jedan ili dva dana najviše.

Za sve vreme svadbovanja na kući se vijori crkveni barjak, osvećen krstom, vodicom i molitvom pri venčanju u crkvi. Sveti je

pravilo bilo: prvo venčanje i zakletva na vernošć, pa svadba i tek posle toga u krevet. A pre toga? Ajde ne budali!

Otmica mlade

Vrag nikada nije mirovao, pa ni kod svadbi.

Ako se udavača dopala nekom momku, kovali su se planovi da do svadbe i ne dođe.

Bilo je slučajeva da devojka prsten vrati i da se uda za drugog momka.

Ako se devojka nije mogla pre svadbe ukrasti i odvesti silom za drugog momka, to se radilo na sam dan svadbe. Rođaci, prijatelji i komšije sačekali bi svatove na pogodnom mestu, napali bi svatove i oteli devojku.

Najjači momak na dobrom konju sa otetom mladom bi pobegao na ugovorenio mesto. Tu bi mladu predao novom mladoženji, koji bi je odveo na sakriveno mesto, gde bi ostali u ljubavi do deset dana. Do potera nije ni dolazilo. Posle deset dana nije se ni pokušavalo da se stvari vrate u pređašnje stanje.

Kod otmica, krv se izbegavala. Otmica se rešavala pesnicom, rvanjem i motkom. Ipak, bilo je upotrebe oružja za zastrašivanje, pa i pogibije.

Najjači i najmnogobrojniji su bili Vučkovići, pa su najčešće uzimali učešće u otimanju.

Otmice su prestale oko 1925. godine.

Pođani

Petnaest do dvadeset dana posle svadbe mладини родитељи и рођаци ишли су код нових пријатеља у посету. Тада одлазак се називао „пођани“. Поред поклона, обавезно се носио један, или по потреби два пећена овна, што је зависило од броја учесника посете.

Славље се завршавало за један дан и то без уласка у ноћно доба.

Gendaruše

Гендар су носиле девојке на сајму. Хилјадарке би се ушиле на прегачу (ткана кечелја), шест, осам, дванаест, колико ко има хилјадарки. 1935. године за једну хилјаду динара, могао се купити најјачи десни во, који вуче у бразди на оранжу, тежине око 700 kg.

Гендаре су носиле девојке које се мало теже удају због неких мана или јако богате ради приказивања. Последња гендаруша у Полаћи била је Стака Гркић, а кућу је имала у Будиму преко Ђмикиног Кука, иза Крањског моста.

Dotarice

Дотарице су девојке без браће. Биле су на цені, још више ако су лепе. Дата или дотација је девојачки мираз. Дотарика нема брата, па очеово имање носи у брачну заједницу. Такав случај се у Србији назива „мирадžика“.

Zbog dotarica među momcima je dolazilo do mržnje, ogovaranja, pa i tuče.

Kumstvo

Smatralo se, govorilo se, pisalo se, sa oltara je poručivano – Bog, pa kum (nešto najsjetije).

Taj običaj se u Polači i Turiću i danas ceni, drži i poštuje. Kumu se može sve poveriti i požaliti. Kada god treba, kum je priskakao u pomoć. Nezamislivo je učiniti kumu nešto nažao ili osramotiti ga. Ako si u selu bio kum kod više ljudi, to znači da si bio više vredan, cenjen i poštovan.

Najpoznatiji ljudi u Polači i Turiću koji su kumovali kod više familija bili su:

Iz Maglova Vregići i Lakanovići, iz Baša Baljak i Pilić, iz Radulovića Paići i Brkovići, iz Crnogoraca Putići i Ješotići, iz Malića Pekezović, iz Vučkovića Milendići, iz Mirkovića Rojići i Špaletići, iz Đurića Čaušević.

Mobe

Mobe su organizovane kod žetve, berbe vinograda, košenja trave i na „bezvolni dan“.

Bezvolni dan

Ovaj dan je radni „praznik“. Siromah je na taj dan dobijao pomoć od komšija, koji su dolazili da mu besplatno uzoru i poseju njivu. To se dešavalo u proleće i jesen po jedan dan. Ljudi su znali koliko siromah treba plugova, pa bi se tako i iskupili. Obično je bilo najviše dva pluga, jer siromah i nema više njiva. Orači su donosili svoje žito i zasejavali njivu siromaha.

Na taj dan siromah je bio dužan dati volovima ručak (seno), a oračima ako ima.

Anegdota za bezvolni dan

Manda je donela ručak oračima, te ponudila: „Jedite, dobri ljudi. Skupila sam malo mazalice (kajmak), te donela ručak.“ Čuvši za reč mazalica, oraču Nikoli Periću se zgadi. Mazalica ga je podsetila na devojke što se na Petrovdan, ovlaš namažu kajmakom samo po kosi da se sjaji, a to se na jakom suncu neprijatno oseća.

Nikola skoči, daviti Mandu. Ljudi je od Nikole otmu. On skoči, pa poče tući svoga vola govoreći: „Rudonja moj, da crkneš, kad sam te doter‘o da oreš ovoj beštiji.“

Orači od Nikole otmu Rudonju. Nikola zgrabi gunj, te pobegne u šumu. Došao je kući iza ponoći.

Prela

Prela počinju u kasnu jesen, tj. početkom decembra, pa do kraja januara. U tome periodu stane vegetacija. Stanu poljski i građevinski radovi. U ovom vremenskom periodu ima više vremena za sedeljke i dokovštinu.

Prelilo se u kućama uz ognjište. Stariji bi posedeli do deset sati uveče, momci i devojke i mlade žene, do posle ponoći. Deca su išla u krevet prema uzrastu, ali sva do osam časova.

Stariji su pretresali prošlost, srpsku istoriju, hajduke, anegdote i druge zanimljivosti. Bili su rado slušani i stalno podsticani, na priče i obnavljanje tema. Priče su bile vešte, jezgrovite i istinite. Sve je prenošeno s kolena na koleno, da se ne zaboravi.

Na prelima i drugim prigodnim svečanostima rado bi se slušale pesme uz gusle, tambure i pevane su srpske junačke i narodne pesme iz svih ciklusa – kosovske, pokosovske, uskočke i hajdučke. Ko nije imao gusle, pesme je pevao imitirajući ih svojim glasom. Većina Polačana i Turićana, pesme je znala napamet.

Uz gusle su se pevale i rodoljubive pesme srpskih pesnika, npr. od Zmaja Jove Jovanovića – „Tri hajduka“, „Pamtite, deco“, „Guslarova smrt“, „Jadna majka“, „Brankova želja“, itd.

Pričao mi je Nikola Popinović, rođen 1875., da su u Polači najpoznatiji guslari bili Rojo Mirković, Crnogorac Milun i Turićanac Đaković Krstailo. Nikola Popinović je često ponavljao da su mu o tim nezaboravnim guslarima pričali njegov otac Jovan i stric Vasilj.

Tako se prelilo po celoj Polači i Turiću.

Momci su na prelo išli po svim zaseocima Polače i Turića, a devojke samo u svoje zaseoke. Ako su u nekom zaseoku devojke bile

zbog nečeg na glasu, bile su i posećenije. Na prelima se se uspostavljale veze, tj. zagledalo se i zaljubljivalo.

Ponekad na mesečini bi se igralo i pevalo, žestoko, bez muzike, tromeđaški – ličko-bosansko-dalmatinski. U ovom slučaju igre, Ile Perić bi rekao: „Eno ti vraže opanke, potraće sve kamenje.“

Posle prela momci su se vraćali u svoj zaseok sa pesmom. Devojke su izlazile, osluškivale i komentarisale, koji su momci, trudeći se da prepoznaju glas momka i hvaleći njegovo basiranje.

Porodaj žene

Kada se desi da žena ima težak porodaj, a kod prvog rađanja uvek, u porodajnim mukama priskakale su druge, već iskusne žene u pomoć.

Pomagače bi ženu namestile na pripremljen ležaj. Jedna je porodilju držala za glavu, druga za ruke, treća je nameštala noge. Četvrta pomagača bi tek kada se nazire da će dete proviriti, u početku blago, pa sve jače, pritiskala na stomak, tj. na „žličicu“.

Ceo postupak bio je pod nadzorom odabrane žene „komandanta“. Ona je stajala, posmatrala i komandovala šta i koja pomagača da radi. Kad dođe momenat, oštrim glasom je naređivala: „Sad se napni, ti pritiskaj jako na gornji deo stomaka.“

Žena koja komanduje i ona koja pritiska gornji deo stomaka bile su „stručne“, a i dosta iskusne, jer je svaka već rodila četiri do pet puta, a sem toga porodaje su još ranije posmatrale.

Drugi način pomoći kod jako teškog porodaja bio bi takav da se porodilja prevesi preko užeta koje je zavezano za gredu u kući. Uže se namesti da stoji u najvišem delu stomaka, odmah ispod grudnog koša,

porodilji glava, ruke i gronji deo tela su na jednoj strani užeta, a noge, zadnjica i stomak na drugoj. Noge i ruke tik dodiruju postelju. Uže se zategne, ali tako da se postelja veoma malo dodiruje. Cela ekipa gore opisana je prisutna i svak radi svoj posao i po komandi. Ovako težak porođaj imala je Sava Popinovića, pri porođaju prvog deteta Petra. Porodilji su bolovi bili jaki, zapomagala je govoreći: „Ajme Savi Martinoj!“, a Marta joj je bila mama.

Anegdota za jedan porođaj

Anica „Kikića“ Milivojević 1929. u januaru mesecu pre Božića, ponešće u Knin dvanaest duzina jaja (144 komada, 1 duzina – 12 komada) da proda i kupi sveće, tamjan i druge potrebe za dolazeće praznike. Bila je bremenita sa sinom Špirom, koji sada živi u Maradiku kod Indije, kao izbeglica od 1995. kada smo iz Polače proterani od strane Hrvata.

Na sredokraći puta Polača – Knin, oseti porođajni nagon. Na vrhu „Topoljske“ strane, skloni se sa staze, pod liticu, i rodi sina Špiru. Sama je kamenom odsekla pupčanu vrpcu i vezala. Bebu je umotala u skut sopstvene haljine, stavila torbu sa jajima na leđa i sišla niz jako strmu stranu, stazom u Topolje.

Topoljani, divni ljudi, pravoslavne vere, daju prvu pomoć Anici i Špiri. Nakon pomoći, natovare kola slamom, a u biljce Anicu i bebu, pa u kola oboje. Tako su je dovezli u Polaču, 8 km udaljenu. Sa porodiljom i bebom, dovežena su jaja, a nijedno jaje nije bilo razbijeno. Dan je bio tmuran i hladan.

U Polači i Turiću bilo je skoro normalno da se žena porodi u Kozjaku, Dinari, kod stoke ili na njivi prilikom poljskog rada. One su bile uvek u pokretu sa dva bremena, na leđima drva, u stomaku beba.

Druga anegdota

Porodilja Milica Bašaje dobila iznenadne porođajne bolove. U pomoć je pozvala muža Milu. U porođajnom nagonu i bolu uhvatila se rukama za verige i rodila prvo dete.

Na današnjem naprednom zapadu, muž prisustvuje porođaju, a u Polači to se primenjivalo da muž pomaže, ako nema ko drugi, još od našeg dolaska u Dalmaciju, tj. od ranog srednjeg veka.

Telenje krave

Porođaj žena, deca nisu mogla gledati, ali jagnjenje ovce, jarenje koze, telenje krave, koćenje kobile, prašenje svinje, itd., deca su mogla gledati. Cilj gledanja dece bio je da se od malena obuče za pomoć.

Obavljalo se uz pomoć muškaraca. Jak momak dužih i tanjih ruku bi ruke oprao, nokte sasekao, ruke dobro mlakom vodom i sapunom nasapunjao. Kravlja vagina bi se mlakom vodom nasapunala. Ako telenje ide slabo, čovek bi priskočio u pomoć, tako što bi ruku opruženih prstiju ugurao u rodnicu, našao teletu prednje noge, prihvatio ih iza papaka i osećajno povlačio tele napolje. Ako telenje ide, povlačenje se nastavlja. Ako je tele krupno pa ne ide, u pomoć se uzima uže, tako što se omča užeta stegne malo iza papaka i tele vuče napolje.

Telenje se uglavnom završavalo uspešno. Ovome je doprinosila činjenica da naša goveda nisu bila stajska, već su stalno bila u pokretu, kao brdsko – planinsko goveče, takozvana buša.

Utucanje bika, ovna, jarca

To je bio postupak sterilisanja. Biku bi se vezala glava za jako stablo i noge, dve i dve. Vezane noge se povuku na jednu stranu, a bik padne na veću gomilu stajskog đubreta ili breme slame, da se životinja pri padu ne udari.

Posle pada bika, sve četiri noge se vežu, svaka sa posebnim užetom, pa se noge razvuku, svaka na svoju stranu, i vežu jako zategnute za posebna stabla. Bik leži na kičmi (leđima) i nema mogućnosti da pomeri ni noge, ni glavu, ni telo.

Iza repa stavi se drveni malj, koji je sa jedne strane ovalan. Preko ovog malja stave se bikova jaja (testisi), da vise prema čoveku. Zatim se uzima drveni čekić i blago, osećajno se udara po žili oplodnjači. Postepeno se udarci pojačavaju. Tako se oplodnjača razbijje te sasuši, a bik, ovan ili jarac ostane nesposoban za oplodnju. Tako od bika postaje vo.

Jalovljenje – štrojenje

Jalovljenje ili štrojenje se obavlja kod svinja. Radnja je svuda ista i poznata. Rana se nakon operacije čistim koncem ušije i gasom dezinfikuje.

Poznai polački jalovač, čak i po selima Bosne do Drvara i Sajkovića, bio je Đuro „Širić“.

Pri obavljanju svojih usluga kroz selo je vikao:

„Evo Đure jalovača

iz Turića i Polaća,

ja jalovim kobile i krmače,
čistim prasce i
pregledam mlade udovice!“

Stavljanje pregače

Da ovan i jarac (prč), ne bi oplodili svoje mame, sestre i tetke, u doba mrkanja (jesen) dobijali su pregače. Pregača je četvorouglo parče tkanine, na dva ugla se ušije po jedna uzica, pa se ovnu veže na leđima, tako da mu pregača visi odmah iza prednjih nogu.

Kada ovan ili jarac, skoče na mamu u cilju oplodnje, pregača pokrije zadnjicu, te nema kontakta.

O ovom se jako vodilo računa kod svih životinja. Životinje, kao i ljudi oplođeni sa bliskim rođakom su imale nakazno potomstvo – bolesno, bangavo, sa jakim telesnim manama, a kod ljudi i duševnim tegobama. Zbog ovoga, muške i ženske životinje su razdvajane iz svog stada. Vršena je razmena ovnova i prčeva, dok se ne završi oplodnja.

Zabрана sklapanja braka

Kod učenja pravoslavne crkve, zabrana sklapanja braka bila je do desetog kolena unazad. Ovog učenja Polačani i Turićani nisu se dosledno držali. Na sreću, veoma retko je dolazilo do blagih tegoba.

Stari ljudi Polače i Turića napamet su znali nabrojati deset kolena unazad i šest unapred.

Unazad se broji: otac, deda, pradeda, čukundeda, navrndeda, askurđel, kurđel, sukurđel, kurajber (kurbalo) i sukurdov.

Unapred se broji: otac, sin, unuk, praunuk, čukununuk i bela pčela ili pčelica.

Sport

Polačani i Turićani imali su sledeće sportske discipline:

- bacanje kamena s ramena,
- igranje balota,
- hrvanje,
- vučenje konopca i klička,
- skakanje uvis i daljinu,
- brzo penjanje uz konopac.

Sve gornje discipline su poznate. Bila je velika sramota za selo ako nema dostojnog predstavnika bar za dve discipline.

Polačanac Rastko Bukva, osvetljavao je obraz i čast selu, pri bacanju kamena s ramena.

Kad bi Polačanac bio nadbačen na Petrovdan, od nekog iz Biskupije, Orlića, Kosova, Topolja ili Cetine, u selu je zavladala sramota. Nemati snagu na kamenu, značilo je špatnost, slabooču i da selo nije na glasu.

Dlakom se merilo da li je dalje bacio „Pilidžaja“ iz Turića ili Baljak iz Baša.

Balote su bile najomiljenija igra i sport. Dlakom se merilo čija je balota najbliža bulinu. Igrale su se uvek kada ima vremena, a najviše zimi kad se Polačani i Turićani vrate iz pečalbe na „zimovanje“.

U izbijanju balota isticali su se Vučkovići i Radulovići.

Prigodne anegdote

I

Austrougarska vlast 1885. godine pozove u sud Pilu „Đutelića“ Milivojevića, zbog štete koju su njegovi volovi načinili pojevši u cerovima kukuruze Milendi Vučkoviću.

Suđenje se obavlja čak u Zadru, 120 km daleko od Polače. Ide se peške četiri dana.

Sudi se na nemačkom jeziku uz tumača, tj. prevodioca. Na kraju suđenja, sudija pita Pilu: „Imate li još šta reći?“ Pile odgovara prevodiocu: „Kaži mu, molim te, da bih mu ja .... maju, da mi ga je uhvatiti na onom ledniku više mog jaričišta!“ Tumač odbija prevod uz primedbu da će dobiti zatvor.

Naravoučenije: svaka koka je jaka na svom bunjištu, a Pile kod svog jaričišta. Na livadama iza kuća jarile su se koze, a na ledini se bacalo kamena s ramena. Livade i danas nose naziv „jaričišta“.

II

Sin Pile Đutelića, Stevo, 1914. godine po pozivu ode u Prvi svetski rat.

Pred kraj rata, 1918., Stevo dezertira, dođe kući sa puškom i sakrije se u štalu kod goveda. Primeti ga otac Pile i pita, otkud on tu. Stevo odgovara: „Muči čaća! Ja sam utek'o s fronta.“ Pile odgovara: „Kurvin sine, ti utek'o i izd'o svoga cara Franju. Doneo si i pušku, puška ti srce otkinula. Idi preda mnom da te predam žandarima.“ Sluša Steva, te ponovo u rat. Nakon dve nedelje Austrija kapitulira i Steva se vrati kući.

III

Potraga za devojkom kojoj klapću opanci.

Mlada od mladoženje Debotića Dušana pobegne. U selu se pročulo da mlada ne može podneti mladoženju. Dušan bogat sa stokom. Tu je oko 400 ovaca, koze, krave, druga goveda, konji, itd.

Debotić se nađe u kršu kod stoke sa hajdukom Nićom. Traži od Niće savet.

Nića razmišlja, pa reče: „Dušane, idi na Petrovdan na sajam! Stani u stranu! Nemoj se vatati u kolo za igru! Gledaj kojoj devojci klapću opanci, tu devojku oženi! Ona će moći da te podnese i neće pobeći.“

Dušan posluša savet, na sajmu zapazi da Stani Šukić klapću opanci.

Stana se uda za Dušana. Legnu kod tora u kolibicu, pa kad je Dušan zaspao, Stana kroz grmove pobegne kući. Razbudi brata i saopšti šta je uradila.

Brat odgovara: „A kažeš da te niko nije video, da Dušan spava?“ Brat nastavi: „Sram te bilo, kurvetino jedna, ti ne možeš podneti svog čoveka i to bogatstvo? Odmah se vrati!“

Stana posluša brata, vrati se, zavuče u kolibicu pored Dušana i ostane u braku. Srećno su izrodili petoro dece.

IV

Vasilj Nićić na Ćadinici zaseje detelinu. Cujkerića pastuv se navadio, te detelinu popase.

Vasilj zapreti Cujkerićima da će pastuva u detelini ubiti. Ode na detelinu i sakrije se, noću na mesečini, u grm ljeske. U neko doba noći stiže pastuv na pašu. Ubrzo stiže i vuk. Posle nekog vremena, zver nadmudri pastuva, te ga udavi. Vasiljeva puška ne opali. Mesto Vasilja zadatak je izvršio vuk.

V

Pouzdano i besplatno telefoniranje.

U svemu žitelji sela polače i Turića su koristili dar prirode.

Ile „Perić“ sveže, ugovori spregu (savez) sa Savom Korićem za oranje. Svaki spreže sa po dva vola. Korić živi u Podinarju ispod Sjenokosa, a poviše Lulića drage. Ile „Perić“ u Polaći u Nićićima, tj. Milivojevićima, razdaljine je do 5 km. Razdvaja ih kanjon Krčića. Ile pred sam zalazak sunca, iziđe više kuća na Ćukovu glavicu i tri puta zove iz sveg glasa: „O Sava Koriću, sutra oremo! Doteraj volove!“

Sutradan svanjiva, a Korić je sa volovima stigao.

Prigodne pripevke

Svojoj voljenoj često u svakom zaseoku Polače i Turića bi se sročila i pevala prigodna pesmica, kao npr.:

„Ide Stana na vodu,
tegli Ile za nogu.“

„Ide Milka u drva,
tegli Mile iz grma.“

„Moj se dragi u autu voza,
a ja jadna u brdu kraj koza.“

„Pevaj sejo i šudar poveži,
eno moga lole dole kod šilježi.“
(šudar – marama)

Svadbene pripevke

Stari Pilip ženi sina Miću. Oseća se srećnim, kao što i dolikuje. Iskupio Pilip svu rodbinu, mnogo nas je, pa peva:

„Sada peva stari Pile

uz veselje sina Mile,
a za sreću snahe Jele,
ispevaču pesme cele,
snaja Jela je milina,
rodiće mi sinu sina!“

Nije se deda Pile prevario, Snaha Jela mu je rodila pet sinova, pet muških naslednika, pet sokolova.

Kod prošnje Jelene za Milu kao jedan od prosaca išao je Ile Perić, pa je u kontekstu razgovora rekao: „Idi Jelice, obećaj se za našeg Miću. Vidiš da je veći od dva metra. Dole kod nas u polju ima grožđa i kukuruza, a u Podinarju samo šišarki od borića.“

Drugom prilikom Ile je prosio devojku za nekog rođaka iz Bjelana. Devojka i njeni roditelji kažu: „Sve je dobro, ali je momak jako nizak.“ (oko 160cm) Ile odgovara: „Pa nije on vo da ore u desnoj brazdi. Mjerite vi kod momka druge vrline!“

Prvi svetski rat (1914 – 1918)

Iz anegdota o Pili Đuteliću, vidi se da je asimilacija srpskog življa u ova dva dinarska sela počela.

Usputno napominjem asimilaciju i prevod srpskog naroda u katoličanstvo. 1848. godine ruski general Paskijević Ivan Fjodorovič je sa 100,000 vojnika ugušio bunu Pešte protiv bečkog dvora i cara Franje Josifa I. Austrijski car želeo je da nagradi ruskog generala za pomoć bečkoj carevini. U tom smislu zamolio je Paskijevića da izrazi svoju želju, koju će car ispuniti ruskom vojskovodji. Paskijević je Franji Josifu I odgovorio: „Molim vas, odvezite me u Zagreb na tri dana, a potom me vratite nazad kod mojih vojnika.“

Car Franja je upitao generala: „Zašto u Zagreb?“ Paskijević je odgovorio: „Hoću da vidim bivši najveći srpski grad!“

Pre ovog, Zagreb je bio skoro čist grad naseljen Srbima, ali je pounjačen, tj. narod je primio katoličanstvo i prešao i hrvatsku naciju, koja je u to vreme bila minorna u hrvatskom Zagorju. Ovo navodim da bi čitaocu bilo jasno geslo katoličanstva: DRANG NACH OSTEN (prodor na istok), u periodu XII – XV veka, a na Balkanu to je i sada, u XXI veku. Ista je soubina zadesila Dalmaciju, sa ostrvima, i celo Balkansko poluostrvo.

Posle Mletaka i Napoleona, dolazi Austro – ugarska monarhija. Zbog duge vladavine stranih sila dolazi do prodora latinske, pa germanske kulture.

Zahvaljujući plemenitoj zajednici, snažnoj pripadnosti srpskoj pravoslavnoj crkvi, hajducima, guslama, junačkim pesmama i prepričavanju našeg junaštva na zimskim sedeljkama, počev od Kosova, pa sve do naše potonje propasti 1995. godine, Polačani i Turićani su

sačuvali svoju naciju, kulturu, običaje i pripadnost srpskoj naciji i pravoslavlju.

No, ipak, 1914. godine svi pozvani su se odazvali u rat za račun Austrije, a protiv Srbije i Crne Gore.

I izuzetak

Bilo je izuzetaka kao što je Tode „Pilipović“ Milivojević.

Tode je u desni kažiprst sam sebi udario kovani ekser. Kažiprst ostane zgrčen do smrti, a komisija ga 1914. proglaši trajno nesposobnim za vojsku.

Evo i drugog Todinog „podviga“, vezanog za Drugi svetski rat (1941 – 1945).

Todovu oštromnost pre 1940. zapaze ilegalni SKOJ-evci. Stanu ga ubedljivati: „Tode, ti si viđen i zapažen u selu, znaš pisati, čitati i računati, pošten si, poštujesz rodbinu i okolinu...“ i tako sve naj-naj.

Tako ga obrade da on 1941. postane tajni odbornik za račun ilegale, komunista, tj. partizana. Dobije pečat i nekakva dokumenta (propagandni materijal).

Početkom 1942. dolazi do razlaza partizani – četnici (Đujić – Durbaba). Na tajnom sastanku januara 1942. Todi daju zadatak da po selu protura parole, tj. priče protiv kralja, protiv vlasti, protiv crkve i protiv bivše države.

Tode sasluša pa reče: „Idite vi svi u ..., zar ja da po selu lajem protiv svoga kralja, crkve i države? Ko vas iskupi i nauči toj pameti?“ Tode ljutito vrati žig i papire i do kraja rata povuče se u mišju rupu. Stalno je bio „bolestan“.

II izuzetak

Drugi izuzetak da ne ode u I svetski rat 1914. bio je Bićo „Janjičić“ Vučković. Sam sebi je delimično oštetio desno oko, te je i on proglašen nesposobnim.

III izuzetak

Treći izuzetak da izbegne 1914. rat protiv Srbije bio je Rašo „Pajić“ Radulović. Sam sebe je udario ekserom u preponu desne noge. Povreda je bila teška, nogu je ostala malo zgrčena. Proglašen je stalno nesposobnim.

Mobilisani odlaze u rat protiv Srbije i Crne Gore

Sve što je mobilisano, otišlo je u krvav, dug i težak rat. U početku su bili upućeni na drinski i hercegovački front. Tek na frontu saznadoše da ratuju protiv Srba na oba fronta.

Srbi su u austrijskim regimentama bili posebno evidentirani i praćeni. Špijuniran je njihov rad, kretanje, razgovor i ponašanje u borbi. Kao špijuni i doušnici za račun Austrije isticali su se katolici, jer su znali jezik.

Mnogi su preživeli i vratili se posle rata.

Pomenuću samo Simegu Bosnića, Nikolu Popinovića i Perića, oba iz Milivojevića. Ovi i drugi preživeli ratnici dugo su pričali o ratu na Drini, Hercegovini, Karpatima i rekama Po i Pijave u Italiji.

Oni su pevali:

„Kad sam bio preko vode Drine
raniše me iz gever mašine,
raniše me, rana mi je jaka,
pa ne mogu napred ni koraka.“

Austro-ugarska komanda, videći da Srbi izbegavaju i zabušavaju rat sa Srbima, ona ih skupi iz svih regimeti i uputi na front protiv Rusije u Karpate, a odatle 1916. na front protiv Italije na rekama Pijavi i Po.

Mnogi su izginuli, a evo još jedne pesme povratnika:

„Ima ruma, ima šurma (juriša),
nema ruma, nema šurma.

Kralju Karlo i kraljice Zita,
vratite vojsku!

Vi nemate žita.“

Anegdota

Petar „Perić“ Milivojević na frontu u Karpatima biva zarobljen od Rusa sa grupom Srba ratnika na strani Austrije.

Rusi ih hoće streljati. Pred egzekuciju Petar skida kapu, okreće se na istok, skuplja prste u trostvo, te se krsti tri puta i „pita“, izgovara pravoslavni očenaš. Zatim: „U ime oca i sina i svetoga duha, amin“.

Rusi, videvši šta i kako Petar radi, ne vrše streljanje, već utvrđuju ko su, šta su i odakle su zarobljeni vojnici. Kada Rusi utvrdiše da su ti austrijski vojnici Srbi i pravoslavni, život im je spašen, tj. odustali su Rusi od streljanja. Petru je sasvim slučajno uspelo da uz pomoć krsta od tri prsta i molitve – iže jesi, na nebesi... - ostane živ.

Polačani i Turičani nisu žalili za carem Franjom i propalim austrijskim carstvom. Radovali su se Aleksandru i Kraljevini SHS (Srba, Hrvata i Slovenaca).

Međutim, u Makarskoj 1965. bio sam na godišnjem odmoru i od starih ljudi od oko 70 godina čuo sam sledeće: „Za vreme Franje bilo je lipe rane, a kad dođe „bre“, uze nam sve.“ Misli se na 1918. godinu kao godinu nestanka Austrije i nastanak Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

U toku I svetskog rata 1914 – 1918. god. navodim samo dve odluke vrhovne srpske komande.

Prva odluka je odneta u Nišu 1915. da će se Srbi boriti sve dok ne oslobode „braću“ Slovence i Hrvate od Austro – ugarske monarhije. Ovom prilikom već je bilo viđeno da će srpski front biti slomljen, te da je odstupanje preko Albanije bilo neminovno.

Druga odluka je doneta kao „Krfска“ deklaracija 1917. godine, da će se po okončanju rata formirati nova država – Kraljevina Srba,

Hrvata i Slovenaca. Ovom prilikom na Krfu ispred Hrvatske, Trumbić – Supilo postavljaju pitanje: „Gde je u novoj SHS državi Hrvatska?“ Čudno je ovo pitanje. Još se vodi solunski front. Srbija je veoma ranjena. Izgubila je 30% stanovnika. Hrvati čekaju oslobođenje od Meternihove monarhije i bez stida postavljaju pitanje granica Hrvatske. Kralj Aleksandar Karađorđević i Nikola Pašić gledaju kratkovidno, te ne postavljaju granice srpske nacije i države. Zanemaruju istoriju i srpske zemlje sa srpskim narodom – Virovitica, Karlovac, Karlobag.

Kasniji tok istorije, tek 1995. godine, biće grozan za srpski narod, pa time i za stanovnike Polače i Turića.

Period razvoja 1918 – 1941.

Ovaj period karakteriše blag razvoj i uspon školstva, crkve, pečalbe i gradnja čatrnja u Velikoj Polači, Maloj Polači i Turiću.

Napredak školstva

Uspon školstva osećao se u broju učitelja i uvođenju nastave u tri smene, kao i čestim kontrolama.

Prvo je radio samo jedan učitelj. Deca su isla u školu u dve smene. Prvi i drugi razred pre podne, a treći i četvrti posle podne. Posle 1918. godine škola je dobila i drugog učitelja. Posle 1930. je prerasla u šestorazredno školovanje. Tada je škola dobila trećeg učitelja.

Nastava je organizovana u tri smene, i to, za prvi i drugi razred u jednoj, treći i četvrti u drugoj, i za peti i šesti razred u trećoj smeni.

Učitelji su nam organizovali i školske ekskurzije prema uzrastu dece. Za prvi i drugi razred ekskurzije bi bile do Riđanca, do Gunjače i do Škavića Guvna. Za treći i četvrti razred ekskurzije bi bile: na Siva Brda, na Bunare do Vučkovića i na Čatrnju, Raduloviće, eventualno do Alinog klanca. Za peti i šesti razred ekskurzije su bile do škola susednih sela, kao npr. u Biskupiju i Orlić.

Polačko – turićka škola je imala do 180 učenika.

U ovom srpskom selu učitelji su bili stalno Hrvati, tj. katoličke veroispovesti. Zvanični Zagreb u ovom periodu 1918 – 1941. stalno je isticao nepravdu prema Hrvatima i Hrvatskoj, kao i navodno ekonomsko iskorišćavanje Hrvatske. Kakva je to nepravda, kada Hrvati uče srpsku decu!!! Mislim da je ovo bio pokušaj stvaranja dobrih

odnosa između naroda dveju različitih konfesija, ali ljudi kao učitelj Krste Sarić, ustaša, nisu tome doprinosili.

Učitelj „trojanski konj“

Krste Sarić bio je polačko – turički učitelj 1939., 1940. i 1941. do pada kraljevine Jugoslavije. Ovaj čovek nije bio oženjen. Pobegao je iz sela, ostavljajući decu, nastavu i radni zadatak koji mu je država, kraljevina, dala i poverila. Ovaj, nazovimo „pedagog“ i „aspisitač“ srpske dece, pobegao je pravo u ustaše, tj. hrvatske koljače.

U periodu mira ovaj čovek od „poverenja“, tj. lažni i pritajeni agent i krvni neprijatelj srpskog naroda i države, kraljevine, završio je školu za rezervnog narednika, u državi Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.

Međutim, tek što je država kapitulirala 17. aprila 1941., a Sarić joj položio „zakletvu“ na vernošć, on je te iste 1941. meseca maja, juna, jula, avgusta, u Kninu komandovao ustaškoj bojnoj. U tom periodu ustaše su pohvatale Srbe u Kninu, a najviše onih koji su se vraćali kući iz raznih krajeva, u toku raspada države, sa raznih strana.

Mnoge nevine, samo zato što su Srbi, Krste Sarić, sa drugim ustašama je potukao u podrumima kninske divizije (vojna zgrada) i na jami bezdanki u Oklaju ispod Promine.

Ta i druga nedela zvanični Zagreb je prečutao, širio je druge laži i propagandu i pripremao pokoljsrpskog naroda, još pre napada na Kraljevinu Jugoslaviju. Sve tajne pripreme za predstojeći genocid na srpskom narodu, vodi, usmerava, priprema i organizuje katolička crkva, Rim – Zagreb.

Uspon crkve

Ovaj uspon crkve u Polači i Turiću može se meriti samo u činjenici da je stara crkva srušena i sazidana nova. Period rušenja i zidanja bio je 1936. i 1937. godine.

Crkva je uspela da vernike drži na okupu. Ona i vernici imali su bogato nasleđeno stanje u srpskoj tradiciji, kulturi, običajima, hajducima i guslama.

Međutim, za 23 godime mira od 1918. do 1941. crkva, odnosno njeno sveštenstvo, nisu ništa učinili na izviđanju, obaveštavanju, pa i pripremi vernika za katastrofu koje se je pripremala svuda u našoj zemlji, pa i okruženju. Za taj period u katoličkim crkvama i sjemeništima kovani su tajni planovi za uništenje ne samo Polače i Turića, već celog srpskog naroda.

Međutim, nasuprot katoličkoj, srpska pravoslavna crkva je bila neobaveštena i uspavana, pa je u prvom naletu Hrvata, ustaša, dovedena skoro do potpunog uništenja. Ona, sveštenstvo i vernici prosto su urnisani u pritajenom iznenadnom udaru.

Pečalba

Posle odlaska organizovane veće grupe radnika 1930. u Francusku i nešto malo pojedinaca u Ameriku, odlazak pečalbara na rad u Beograd doživljava veliki uspon posle 1930. godine.

Uslovi rada građevinara u pečalbi (Beograd) bili su loši. Spavalо se u građevinama, a presvlačilo i kupalo skoro nigde.

Sreća za pečalbare i žitelje oba sela dolazila je u zimu. Pošto radovi stoje do proleća, pečalbari se vraćaju kući na vino i balote. Mala ušteđevina se brzo i nekontrolisano trošila.

Preko „Privrednika“ iz Polače je upućeno petoro dece na zanat, a petoro u žandare. Organizaciju Privrednik osnovao je kralj Aleksandar za siromašnu decu. Iz našeg sela decu je odabrao Tone Ješotić – Crnogorac.

Razvoj građevinarstva

Pored nove crkve, u Polači i Turiću su sagrađene nove čatrnje (bunari), za pitku vodu.

Nove, velike, uređene čatrnje su napravljene u Vučkovićima, Radulovićima i Turiću.

Obnovljen je put kroz Polaču, od Alinog klanca do Sivog brda iza Ćulića ograde, u dužini od oko 5 km. Put su obnovili žitelji Polače uz kuluk.

Turić je uz kuluk obnovio bučki put od Malića gaja do Gunjačine kuće.

Put Knin – Sinj, kroz kanjon Krčića, održavala je država.

Stalno plaćen od države, na ovom putu, radio je putar Branko Držak.

Predznaci II svetskog rata

Možda će se neko od čitalaca, pa i drugih zlonamernika pitati, šta imaju predznaci II svetskog rata sa Polačom i Turićem. Imaju strašno i mnogo!

Videli ste kratku belešku o „učitelju“, koljaču Krsti Sariću, ustaši.

Predznaci su utoliko strašni, što ih običan čovek, ratar, pastir, sa malo ili nimalo škole, nije ni shvatao, ni primećivao.

Pojedinačni slučajevi, o kojima će biti reči, su shvatani i prihvatanici kao obični događaji. Ovi predznaci su trebali biti upozorenje za dramu koja će ubrzo doći.

Kako taj običan čovek iz Dinare, bez struje, bez dobre komunikacije, bez novina, bez radija, bez televizije, bez telefona, bez sredstava za transport, izuzev konja i magarca, i bez ikakve pouke od svoje države, vlasti ili crkve, da vidi predstojeće zlo?! Jače, šire pismenih ili prirodno umnih, nismo ni imali.

I predznak

Za Polaču i Turić prvi predznak bio je ubistvo kralja Aleksandra Karađorđevića u Marseju 1934. godine. Atentat i ubistvo su pripremili i izvršili Hrvati, tj. ustaše. Ustašama, hrvatskom sveštenstvu, pa i omamljenom pučanstvu, ništa nije značilo to što je prvi put u istoriji ljudskog roda 1918. god. nastalo ujedinjenje južnih Slovena. Kakva je to greška i zabluda kralja, prvog ujedinitelja, Aleksandra Karađorđevića!!! Nažalost, ova greška će se sagledati i dati svoje rezultate tek posle 5. avgusta 1995. godine, tj. nakon 80 godina.

Shvatiti treba, da su Hrvati posle 816 godina pod mađarskom krunom, a svoju kraljevsku krunu dobrovoljno su 1102. god. pod ugovorom, pod imenom Pakta konventa, predali mađarskom kralju Kolomanu u Biogradu. Podlo su zahvalili kralju Aleksandru tako što su ga ubili. Niko od Hrvata ne pokušava da shvati, da nikada ne bi dobili hrvatsku državu, da je Srbija odbila formiranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Polača i Turić, vest o pogibiji kralja Aleksandra u Marseju, primili su bolno i tužno. Dovoljno je reći da su se očaj i tuga osećali u svakoj kući i kod svakog žitelja, jer su se radovali novoj državi, koja je po rvi put u istoriji ljudskog roda, ujedinila južne Slovene u jednu državu i tako ih otkinula od viševekovne vazalnosti Austriji i Ugarskoj.

Paktom konventom, 288 godina pre kosovske bitke, padom Smedereva, 357 godina je proteklo da su Hrvati bez države, a 1918. god. proteklo je 816 godina hrvatske vazalnosti Pešti i Beču.

Kakva „zahvalnost“ kralju Aleksandru, što ih je 1918. god. oslobođio od Pešte i Beča.

II predznak

1936. god. Polačanac Ilija (Ile) Bosnić - „Sajić“ je ubijen u unijatskom katoličkom selu Kijevu. Unijati su vernici koji su ostavili pravoslavnu, a primili katoličku veroispovest i hrvatsku naciju. Kijevo je susedno selo Polači. Između najbližih zaselaka nema ni 2 km. Ovo selo je nekada bilo srpsko, ali je pounijaćeno oko 1895. godine.

Ilija Bosnić „Sajić“ sa konjskom zapregom vraćao se iz Kijeva kući u Polaču. U Kijevu je prodao vino u bačvama, tamošnjoj kafani. Sedeo je Ilija u kolima koja su putem vukli konji, a iz zasede Hrvat,

žitelj Kijeva, ubio je Ilu „Sajića“. Konji su ga mrtvog dovukli do kuće. Sahranjen je 15 m severno od crkve, na polačkom groblju. Grob ima spomenik.

Ovde ističem, da nikada nije ubijen u Polači i Turiću, ni u toku rata, komšija katolik, tj. Hrvat, pa ni unijat.

III predznak

Godina 1939., 1940. i 1941., pet đaka Vidovića, inače unijaa, išli su u školu sa ostalom srpskom decom. Srpske dece bilo je do 180.

Katoličkoj deci se posebno drži veronauka. Fratar je dolazio radi katoličke veronauke iz Kijeva.

Kuća srpskog popa Mije Popovića se graničila sa školskim dvorištem. Ova dva duhovnika, srpski pravoslavni i hrvatski katolički, međusobno su razgovarali. Srpski pop Mihajlo Popović kao domaćin, katoličkog fratra je ugošćavao i sa ručkom.

Međutim, onih pet đaka Vidovića u školskom dvorištu tiho, a na putu u školu i iz škole, glasno su pevali:

„Imam sablju od tri metra,

da ubijem kralja Petra.

Kralja Petra i Mariju,

Tomislava i Andriju.“

II svetski rat

Za kraljevinu Jugoslaviju ovaj rat je otpočeo 6. aprila 1941. godine. Kapitulacija, rasulo vojske, države i naroda, u Polači i Turiću bolno su dočekani.

Posle nemačko – italijanskog napada, a istovremeno organizovanih ustaških zaseda, posle 15 do 20 dana, u selo su pristizali prvi vojnici, koji su izbegli pogibiju i ropstvo. Priče „ratnika“ seljaka povratnika su bile strašne, žalosne i dirljive. Svi povratnici setno i tužno su pričali:

Čim je zapucalo, iz naše vojske prvi su pobegli Hrvati i Slovenci, a za njima svi ostali muslimani, Šiptari i druge nacionalnosti. Kod Slovenaca je bilo časnih izuzetaka, a kod Hrvata nije bio nijedan. Kod drugih nacionalnosti izuzeci su bili veoma retki, a zavisili su i od toga gde i u kojoj jedinici su se zatekli, i kakav je bio nacionalni sastav jedinice.

Izdajstvo je bilo prisutno na svakom koraku još pri mobilizaciji, sabotiralo se na svakom mestu (kao i 1991. bivša JNA, Tuđman, Tus, Špegelj, Bobetko, svi Hrvati, generali i uzdanice bravara Josipa Broza Tita). Pri mobilizaciji pešadinac se upućivao u mornaricu, mornar u konjicu, itd. Ovo se desilo na prostoru Hrvatske banovine i u sredinama gde u vojnim odsecima nije bilo Srba.

Dva meseca nakon okupacije države, poslednji se vratio u junu, Vasa Maglov „Mijaličić – ženski“. Stigao je na konju sa daleke bugarske granice. Prešao je Srbiju, Drinu i Bosnu da bi stigao do rodne Polače. Izbegao je zarobljavanje, a preko Bosne, hrvatske i muslimanske zamke i prepreke. Znao je „ženski“ kako treba izbeći najgore. Preko Bosne, gde god je bilo moguće, išao je korz srpska sela, dalje od glavnih puteva. („Ženski“ i „muški“ Vase Maglova

„Mijaličića“ su nadimci. Otac im je od milja dao to lokalno (pride) ime. Prvi sin je bio Vasa „ženski“, a drugi Mile „muški“.)

Zarobljeni vojnici su oterani na robiju u Nemačku i Italiju. Nisu robovali, pušteni su kući: Hrvati, Slovenci, muslimani, Šiptari i drugi. Kao robovi u Nemačkoj i Italiji ostali su samo Srbi i sadašnji Crnogorci, koji su bili Srbi iz Crne Gore.

Kao Srbi od postanka nacije stalno su živeli, radili, učili, branili se i ratovali, sve do 1949. i 1950., kada su prvi put u istoriji dobili lične karte sa upisanom novom nacijom, kao Crnogorci. Ova se nacija navodno formirala 1943. u bosanskom Jajcu.

Pod imenom Crna Gora pominje se prvi put tek 1435. godine. Evo kako je dobila to ime.

Jedna naučna ekspedicija iz Mletaka je išla da vidi Crnu Goru i prestonicu Cetinje. Ekspedicija je stigla u Kotor sa lađom. Nastavila je put peške. Kada su izašli na plato iznad Kotora, videli su pravac do Lovćena. Kud god se okreneš, sve je krš, goleti i zakržljalo grmlje. Neko iz ekspedicije reče: „Montenegro“, što znači crni krš. Do tada je to bila srednjevekovna srpska oblast Zeta.

Od Polačana u ropstvu u Nemačkoj bio je zarobljen vojnik Ratko Bukva.

Markovica je osetio katastrofu

Polačanac, građevinski radnik, pečalbar, Marko (Markovica) Milivojević „Grgić – Pipić“, imao je osećaj za predstojeće kobno vreme. Markovica krajem aprila 1941. uzima sa sobom komšiju stričevića, Jovana Milivojevića „Nikolčić – Pipić“, momka, te sa njim,

preko Dinare (hajdučkim putevima), Bosne, Drine i Srbije, beži i stiže u Beograd.

Oba su ostala u Beogradu do kraja rata. Markovica je preživeo, a Jovan je poginuo na sremskom frontu 1944. godine.

Kakva slučajnost? Markovica i Jovo preko Drine u Beograd, a „ženski“ skoro istim pravcem iz Srbije u Polaču, kao i Jovo „Rojić“ Mirković.

Markovica je tad imao 30 godina, a Jovan 18. Markovica je vodio razgovor sa popom Mihailom Popovićem, da i on sa familijom beži u Srbiju. Pop Mihailo je bežanje prihvatio istim pravcem sa ženom Olgom, sinom Onisimom, te čerkama Radom, Ksenijom i Slavkom. Stigao je do Tičeva i vratio se u Polaču, tj. svoju parohiju.

Zbog svega ovoga narod Polače i Turića je uplašen, setan i uznemiren. Svi čekaju šta će biti.

Pojava prvih ustaša – Hrvata

Kad god nađeš na imenicu ustaša, uvek čitaj: Hrvati i muslimani.

U Polači, još u doba kraljevine Jugoslavije, pa i nakon njene kapitulacije, svi žandarmi su bili Hrvati, Slovenci i muslimani, a Srbi nikad.

Taj nacionalni sastav, sem Sovenaca, bar u Polači, nastavio je službu u novoj državi Hrvatskoj, kao da se ništa nije dogodilo. Bili su odani novoj vlasti. Saradnju su još od ranije uspostavili.

Na tako pripremljen teren u Polaču su stigle prve ustaše, u četvrtak 29. maja 1941. Na Spasovdan su došli pravo u crkvu, ali ne na

liturgiju, bogosluženje i klanjanje Bogu, kao što i njihova katolička crkva uči, već su stigli da uhapse i oteraju popa, svešteno lice, Mihaila Popovića, rođenog u susednom srpskom selu Biskupija, 1904. godine, od oca Onisima i majke Marije.

To je početak ostvarenja potajnog hrvatskog plana i potajnog ustaškog pira. Uvek je potaju i genocid vodila katolička crkva. Da je papa ili Stepinac na ustaše bacio anatemu, pokolja ne bi bilo.

Nadmetanje braće Popovića

Mija – Mihailo, Paja i Dušan Popović su rođena braća. Mihailo je bio sveštenik, a Paja (Pavle) i Dušan studenti. O crkvenoj slavi na Petrovdan braća Dušan i Paja dolazili su na sajam u Polaču iz svoje Biskupije, kod svog brata Mije, polačkog i turičkog sveštenika.

Na petrovdanskom sajmu bilo je i do 4,000 učesnika iz Polače, Turića, okolnih sela i Knina. Na ovaj dan bilo je nadmetanja u sportskim disciplinama.

Posle molitve i posle liturgije, braća su prisutnima prikazali do tada u Polači neviđenu sportsku disciplinu. Sa maljem su razbijali debelu kamenu ploču na grudima. Kamen je bio težak oko 50 kg. Jedan od braće legne, druga dvojica mu stave kamen na grudi, te ga maljem razbiju. Posle braća menjaju uloge i redosled.

Tu vrsti sporta mi smo prvi put videli 1937, 1938, 1939. i 1940. godine. Sva trojica su bili školovani ljudi. Međutim, kasniji događaji će potvrditi staru i dobru poslovicu:

„Um caruje,
a snaga klade valja.“

Evo tragičnog kraja dvojice Popovića.

Tragedija Mihaila Popovića

Mihailo u Tičevu odustaje od bežanja u Srbiju, ostavlja Markovicu, te se vraća u Polaču kod svojih parohijana. Ostala je večita tajna zašto se Mihailo odlučio na ovaj postupak. Sa žandarmima u Polači je imao dobre odnose i svakodnevne kontakte. Oni su ga hrabrili i obećavali zaštitu u svakoj prilici. Verovao je lažima žandara. Mislio je da on kao svešteno lice, koje služi Bogu i narodu, nikom ne smeta. To je bila njega i njegovih parohijana teška zabluda.

Na njegovo božansko vaznesenje gospodnje Spasovdan, koji je pao u četvrtak, 29. maja 1941. godine, u 12 časova u polačko – turičkoj crkvi sv. Petra i Pavla, naš sveštenik, pop Mihailo Popović, je uhapšen. Da je Spasovdan bio 29. maja 1941. u četvrtak, proverio sam u Novom Sadu u Matici srpskoj 20. juna 2005. godine.

Na Spasovdan 29. juna 1941. Mija u crkvi drži božiju i svetu liturgiju. Liturgija je završena. Sveštenik je pristupio krštenju tri novorođene bebe. Prva beba je prekrštena, drugoj je krštenje otpočelo, a treća čeka na red.

U tom času, iz Knina automobilom, stigle su tri ustaše. Svešteniku su naredili da sve prekine i pođe sa njima u Knin. U neposrednoj blizini su žandari (čitaj: ustaše), koji iz kasarne ne izlaze napolje. Popadija Olga od žandara moli zaštitu i dobije odgovor: „Vratiće ga, ide samo da da iskaz na vernošt novoj državi.“

Mijo i Olga nisu znali da su to stare latinske laži, od novopečenih katolika, potonjih unijata, tj. bivših pravoslavnih Srba. Popadija Olga, rodom iz Topolja, susednog sela, iz kuće i familije

Bocanovih, nema mira. Otrčala je starim putem, preko Alinog klanca u Topolje, kod roditelja i braće da pokušaju nešto učiniti.

Ustaše su preko Suvopolja, pa kanjonom Krčića, odvele Miju u Knin. Olga je trčala 8 km do Topolja. Stigla je toliko, da sa oko 50 m razdaljine vidi kako auto, ustaše i pop odlaze u Knin.

Svi pokušaji, pa i sa italijanskom komandom, da se Mihailo spasi, ostali su bez uspeha.

U kninskom zatvoru „Divizija“ (vojna zgrada) Miji su nokte počupali, živoga su ga potkovali, oči izvadili, a u autu dok su ga vozili kanjonom Krčića, Markelija Vidović, unijat, bradu je popu počupao. Markelija je u kanjonu Krčića, kod Kranjskog mosta podnu Tanke drage i Žmikinog kuka, sačekao auto, pa se po dogovoru pridružio ustašama.

Došlo se do saznanja da je u Diviziji (vojnoj zgradji) u mučenju i potkivanju popa, učestvovao učitelj Krste Sarić o kome je bilo reči ranije.

Bez očiju, brade i potkovani, Mija je kamionom odveden u Oklaj, mesto ispod Promine, sa drugim sužnjima. Ovde su ga živog oderali, a u očne duplje soli natrpali. Sa hladnom vodom su ga svesti povraćali, i živog su ga u jamu bacili.

Iz ove bezdanke uspeo se izvući noću i pobeći samo jedan „srećnik“ iz Golubića, neki Marić. Ostao je živ. Ratovao je četiri godine u četnicima vojvode Momčila Đujića. Srećno je pobegao sa četnicima u Ameriku.

Ubistvo Paje Popovića

Pajo Popović, brat prethodnog Mije, ubijen je u svom selu Biskupija, u zaseoku Popovića, u svojoj kući u krevetu.

Iz Dinare 1942. god. noću, po tajnom planu, u Pajinu kuću je stigla grupa od oko osam partizana. Paja je navodno pozvan da sa grupom ide u Dinaru u partizane, ali je to odbio. Ovo je priča egzekutora, koja je posle ubistva u Biskupiji i Polači namerno poturena. Naivno je verovati priči „komunističke ilegale“.

Prema Paji nije bilo obzira iako mu je u to vreme rođeni brat Dušan bio u partizanima. Nije bilo ni sažaljenja što mu je brat Mija završio svoj život pod ustaškim nožem u svojoj 37-oj godini života.

Nema pouzdanih dokaza koja je ličnost neposredno ubila Paju. Pominjali su se Bruno Vuletić i Jure Bilić.

Ovaj zločin sigurno je imao vezu sa ilegalom u Biskupiji, koja je obaveštavala, navodila i organizovala zločince, da se likvidira Pajo Popović. Nije pomoglo ni to što je Pajo pre likvidacije pomagao ilegalu u hrani i naoružanju.

Prvi udarac nožem u Polačane

Pre podne 16. jula 1941. iz susednog katoličkog sela Kijeva, inače bivši, pounjačeni Srbi, došlo je sedam ustaša. Stigli su u najbljiže polačke zaseoke, da prikupe ljudu da navodno idu u Kijevo, gde će se održati zbor i čuti šta nova vlast organizuje. Spisak prevarenih nesrećnika naći će se na strani 126.

Teskera Ante „Loparina“ je svedočio

„Lipo smo ih doveli na Suvopolje do kuće Polačanca Marka Đurića Jandrekića. Tek ovde su se Vlaji sitili šta ih čeka. Bilo je Vlajima kasno, ovdi ih je čekalo dosta bojovnika, te naše publike i posebno, naše svete katoličke crkve.“

„A Vlaji, je li šta kažu?“

„Čutali su k‘o ribe u vodi. Bili su uplašeni, samo se gledaju. Bi se reklo po očima da traže milost.“

„A vi, šta ste činili?“

„Lipo, „pristojno“ smo ih utirali, oču reći pozvali da uđu u „prostranu“ kafansku salu i sidnu, prid sud inkvizicije, katoličke crkve.“

„A kako je sačinjeno sudsko vijeće?“

„Lipo, sve je išlo po crkvenom protokolu naše svete katoličke crkve.“

Crkveni inkvizicioni sud

hrvatskih ustaša

„Sudu je pridsedavao don i biskup naše županije Ante Slavić. Kao zamjenik i pomoćnik imenovan je naš svećenik fra Stipe Ercegovac i tri člana posebno imenovanih vijećnika našeg sela.

Biskup Ante i fra Stipe postupak su vodili u crkvenoj svećeničkoj odići, držeći krst i molitvenike. Vijećnici su samo držali krst.

Biskup Ante i svećenik fra Stipe, prvo su „Vlaima“ saopćili naše istorijsko „pravo“ buđenja.

„Vi ste privedeni kao šizma i jeres, na naš sveti crkveni sud inkvizicije.“

Među sužnjima iz Polače i Turića nastade žamor. Kuku nami! Šta im je to indulgencija, inkvizicija, šizma, jeres, Inoćentije....?

„Tako je, živio biskup i fra Stipe! Hoćemo prisudu!“ - aplaudira pučanstvo.

Iz publike se novim pitanjem, javi sirota prosjakinja baba Franka. „Molim vas gospodin biskup Anto i fra Stipe, da li mi za ovo imamo dozvolu od našeg kardinala Alojzija Stepinca i od gospodina unutrašnjih dijela Artukovića i poglavnika Pavelića? Šta će ne ovo reći naš sveti kaptol?“

Polačani prepoznaše baba Franku koja je kod njih dolazila u prošnju, kaže Teskera. Gledaju se i nadaju da će sirota Franka biti zaštitnica. Svećenici se brzo snalaze. Vade papire i pokazuju Franki.

„Ovo je ukaz od naše Svetе Stolice, od našeg kardinala Alojzija Stepinca, sa pečatom naše svete katoličke crkve. Ovo je naredba i uputstvo od gospodina Andreje Artukovića, kako treba da postupimo sa jeresi i šizmoticima, te potpisom našeg dragog i voljenog poglavnika Ante Pavelića.“

Prosjakinja Franka se umiri. Više nema pitanja. Prisutni aplaudiraju svećenicima. Neko iz publike dobaci Franki: „Eto ti!“

Biskup Anto: „Još nije gotovo, umirite se!“

Fra Stipe dodaje: „Moramo šizmatičarima i jeretičarima obrazložiti naše historijsko pravo, historijsku obavezu i desetovjekovnu obavezu, za čuvanje interesa i pravice naše svete katoličke crkve, za njinu tradiciju i uspjeh.“

Biskup Ante objašnjava, povijesno obrazlaže:

Od 1054. godine, tj. od kada smo se odvojili od otpada i jeresi, hoću priopćit od pravoslavnih šizmatika i uzeli ime prave, „istinite“ i ispravne vjere katolik, naša crkva, naš sveti otac papa i naši svećenici svih činova, smjelo vode naše katoličko pučanstvo, Hristovim putem, da bi istrijebili šizmatike svih vrsta i vjera širom svijeta i zemaljske kugle. Rezultati naše borbe na tome putu su vidljivi. Bog, Isus Hristos i naša katolička vjera su sa nama. Prepreke za ostvarivanje našeg cilja nema i ne smije biti! Katolička vjera pobjeđuje i mora pobjediti. Na žrtve koje katolik ima, na ovome svijetom putu, nema i ne smije biti osvrta! Pobjeda će biti naša, katolička! Garancija za katolički uspjeh smo mi svećenici, mi božji poslanici, čiste (čitaj: prljave) vjere i savjesti.

Još daleke 1095. godine na katoličkom crkvenom saboru u francuskom gradu Klermonu, uz blagoslov tadašnjeg svetog oca Urbana II doneta je čuvena odluka o dizanju krstaških ratova, kako za oslobođenje Hristova groba u Palestini, tako i za druge pohode, radi uništenja „jeresi“.

Ovom prigodom, poštovano pučanstvo, vrijedno je napomenuti, da je posle pada Carigrada 1204. godine u ruke krstaša, naša sveta crkva organizirala krstaški rat u koji su morala poći djeca od 7 do 14 godina, kao negrešna i čista pred Bogom, jer odraslim grešnim krstašima u prethodna četiri pohoda nije uspjelo oslobođenje Hristova groba.

„Šizmatik“ Vučković „Vidaković“ Đuro (vidi spisak, r.br. 15), kao najstariji prikupi snage te upadajući u reč biskupu Anti pita: „Molim vas da nam objasnite kako je prošao dječiji pohod u ratu za oslobođenje groba Hristova?“

Fra Stipe Ijutito prekida upadanje u riječi biskupu Anti od jeretika Vučkovića „Vidakovića“ Đure, te priopćava: „Otpadnicima od Hrista i vjere nije dozvoljeno postavljanje pitanja!“

Biskup Ante nastavlja: „Naš sveti otac papa Inoćentije III, poglavar naše crkve od 1198. do 1216. godine uveo je u prodaju indulgencije, tj. oprštanje od svakoga grijeha, katoliku za njegove postupke, učinjene u cilju uspjeha katoličanstva.

Indulgencije (oprosnice) su vjernicima prodavane prilikom ispovjedanja. Nakon ispovjedi pred oltarom svete katoličke crkve Bog nam je oprostio:

- Istrebljenje Albižana na jugu Francuske u krstaškim ratovima 1208 – 1229. godine;

- Od XII do XV vijeka (DRANG NACH OSTEN), prodor na istok, istrebljenje i pokatoličavanje Polapskih Slovena: Prusa, Litvanaca, Poljaka, Rusa, Lužičkih Srba i nešto Ukrajinaca;

- 1419 – 1434. godine „Husistički“ krstaški rat protiv pravoslavlja u Češkoj. Svoje nevjerstvo platilo je 600,000 Čeha sa svojim vodom Janom Žiškom;

- 1572. godine 24. avgusta nevjerstvo je naplaćeno od Hugenota u Francuskoj;

- 1517. godine, Martin Luter, te 1493 – 1525. godine Toma Mincer, uzaludno su pokušali obaranje indulgencije i revoluciju protiv svete stolice katoličke crkve;

- 6. jula 1415. godine na svetom saboru katolika u Konstanci, doneta je odluka, te je spaljen jeretik Jan Hus;

- 17. februara 1600. godine katolička sveta crkva u Rimu, spalila je lažnog (čitaj: istinskog) naučnika Đordana Bruna, a njegov pepeo je bačen u reku Tibar. Ovaj „otpadnik“ tvrdio je suprotno našoj crkvi tvrdnju da se planete oko Zemlje okreću;

- Lažni (čitaj: istinski) naučnik Galileo Galilej i Nikola Kopernik su se na crkvenom sudu inkvizicije odrekli svoga učenja.“

Inkvizicija

„- 1215. godine u Lateranu, tj. papskoj rezidenciji u Rimu pod „dalekovidim“ očima pape Inoćentija III, na crkvenom saboru doneta je odluka, te je uveden crkveni sud svete katoličke crkve, INKVIZICIJA.

- Sve što se našlo na putu kao smetnja i prepreka našem katoličanstvu mi smo nemilosrdno uništili, radi konačnog uspjeha, božije i Hristove volje (čitaj: volje fanatika), hoću naglasiti uspjeha KATOLICIZMA.

- Na našem časnom i srećnom putu mi smo imali:

- A) 1215 – 1233. godine biskupsku inkviziciju;
- B) 1233 – 1540. god. dominikansku inkviziciju;
- V) period XV – XVI vjeka špansku inkviziciju;
- G) 1540. god. rimsку inkviziciju;
- D) 1540. god. otac papa je potvrdio jezuitske redove.

Ovo je bila papina „dalekovidost“. Naši časni jezuiti i mačenošci odigrali su tu značajnu ulogu u protestantskim zemljama, te smo uspjeli povratiti katolicizam.“

Drska upadica

Đure Vučkovića „Vidakovića“

Opet se drznu Đuro Vučković „Vidaković“ (vidi spisak, r.br. 15), te kaže:

„U ime svih nas dvanaest Vučkovića (Polačani i Turićani se pobuniše, te viču: „U ime svih Polačana i Turićana!“), vi božiji poslanici na zemlji iznosite nam podatke koje mi Polačani i Turićani slabo ili nimalo ne razumijemo. Imate li Vi nešto da kažete, šta je ta vaša crkva, papa, inkvizicija, jezuiti, itd. uradila u našim krajevima???”

Biskup Anto nastavlja: „Pitanje je odlično. Prvo smo mi Hrvati, tj. hrvatsko Zagorje, jer je Hrvatska velika kao Zagorje, uz pomoć Pešte primili katoličanstvo. Poslije nas dolaze na red bosanski bogumili i pravac Raška u XII, XIII vijeku.

Biskup Anto nastavi sa izricanjem presude.

Presuda

„Naš sud svete katoličke crkve donio je jednoglasnu prisudu da vas predam našem inkvizitoru gospodinu Anti Teskeri „Loparini“. Ne tražite ignacija lojala! Loparina će nad vama, svakim pojedinačno, izvršiti čin egzekucija.

Odmah u kući Marka Jandrekića nastade vrisak i kukanje polačko – turičkih šizmatičara, kaže Teskera.

Prvo smo im čvrsto privezali žicom ruke. Kad povezašmo prvih petero, nastase leleci.“

Jedan je pobegao

Dušan Čimbur

Vujić Mato iz sveg glasa više: „Stanite da ih pribrojim. Ja ih brojim evo već tri puta, i uvik mi samo jedan fali.“

Nakon ponovnog brojanja, utvrde da fali Dušan Čimbur „Kurilović“, star 22 godine. Njegovo bekstvo odmah je naplaćeno pred svetom katoličkom crkvom.

Loparina i dalje svedoči

„Fra Stipe Ercegovac je lično odsjekao glavu rođenom Dušanovom bratu Jovi (na spisku na str. 122, r. br. 54). Uzviknuo je fra Stipe: „Evo glave šizmatika! Bacajte se sa glavom kamena s ramena, tokom ovog lita.“ Fra Stipe je putir, tj. posvećenu čašu crkve svetog Mijovila, uhvatio krvi od posećene glave Jovanove. Sa ovom krvlju on je pričestio nas inkvizitore, svećenike i vernike, te blagoslovio ovaj sveti čin.

Posle pričesti i blagoslova na scenu sam stupio ja, Ante Teskera. Ovde mi je na gubilištu samo Đuro Vučković „Vidaković“ uspeo reći: „Loparina, kurvo i nevjero, stići će tebe ruka moga Nine Vučkovića Milendića!“

Kada smo stigli na mjesto inkvizicije u Prolog kod Livna, naš plijen sela Kijeva, htjedoše nam inkvizitori iz Bosne, Hercegovine i Dalmacije otjeti, da se oni naslade. Ovom se naša ekipa iz Kijeva energično suprotstavila. Ne! Ne! Mi to ne damo, mi iz Kijeva hoćemo da svoje srce i katoličku dušu nasladimo. Ovi otpadnici Gospe, nisu tili

ići još dok je bilo vrime u unijate katoličke vjere. Nisu se ugledali na nas, svoje komšije iz Kijeva. Mi iz Kijeva smo došli i dotirali ovu stoku, da mi izvršimo čin inkvizicije. Nakon prednjeg nevjernici su umirali lagano. Uz soljenje, derali smo im kožu, vadili oči, čupali nokte, pekli vatrom, pa hladnom vodom smo ih svijesti povraćali. Pet dana je trajala naša naslada.“

Jure Teskera pita Loparinu: „Je li Anto, a kako ste se rješili onog drznika Đure Vučkovića Vidakovića, što se usudija da upada u rič i prekida našeg biskupa Anta i fra Stipu, dok su našem pučanstvu iz Kijeva i šizmatičarima držali predavanje o našem svetom putu, naše katoličke crkve?“

Loparina: „Bilo je lipo i zabavno. Izvadili smo mu jedno oko i dva jaja. To smo dobro posolili da se ne ucrva. Poslije ovog po uzoru na turski zeman, navukli smo ga na kolac, te smo ga tako na dugačkom konopcu živa spustili u jamu bezdanku.“

(Loparina je podrugljivi nadimak Anti Teskeri iz Kijeva. Dobio ga je od svojih Teskera, komšija)

Čimburovo kazivanje

Odbegli Dušan Čimbur priča: „Kada smo stigli do blizu kuće Marka Jandrekovića, čujem da cvili Markov pas. Ja bacio oko u stranu i videh dvoje „Jandrekovića“ Đurića preklanih (vidi spisak, r.br. 30 i 31), čuva ih pas. Tek sam ovde u dvorištu shvatio šta nas čeka. U dvorištu sam uspeo krišom ući u svinjac, a odatle na tavan, gde je bilo Markovo sjeno. Kada su naši iz kuće Jandrekovića odvedeni u Kijevo (čuo sam da im kažu, kako ih vode u crkvu). Ja sam se noću, na mesečini izvukao i stigao vama u Polaču. Slušao sam i nekakvo suđenje, a ja sa tavana iz sjena nisam mogao ništa razumjeti od plača i kukanja.“

Tako je u Polaču veoma brzo stigla vest da su naši ljudi oterani na gubilište i na put bez povratka. Napominjem, kod Srba, iznad kumstva je Bog, a Jandrekicé je prekao njihov venčani kum, Hrvat, unijat, katolik iz Kijeva. Poredite ovaj čin sa katoličanstvom.

Obraćam se mrtvima

Drage moje komšije i braćo, obraćam se vama mrtvima. Oprostite mi što diram vaše kosti. Radi vas mrtvih, nasilno umrlih, vama u pomen, vama u čast, vama u slavu, a našem rodu u nezaborav, pišem ovu tragičnu monografiju da se nikad i nigde ne zaboravi. Da se vi mrtvi večno pominjete, da se vama za smiraj i pokoj duše upale sveće i drži pomen 16. jula svake godine.

Polačani i Turićani, braćo i sestre, plačimo pa upalimo sveće, prenosimo priču s kolena na koleno, da se zna, da se ne zaboravi, da se ne ponovi.

Spisak zverski potučenih Polačana i Turićana

Ovde se prvi put objavljuje spisak zverski potučenih Polačana, samo zato što nisu katolici!

SPISAK STANOVNIKA SELA POLAČE I TURIĆA, OPŠTINA KNIN, KOJI SU U MUKAMA USMRĆENI U GENOCIDU NAD SRPSKIM NARODOM														
OD STRANE HRVATSKIH USTAŠA U DRUGOM SVETSKOM RATU OD 1941. DO 1945. GODINE														
Redni broj	Prezime i ime	Kućni nadimci	Mesto rođenja	Datum rođenja	Ime majke	Ime oca	Nacionalnost	Veroispovest	Zanimanje	Mesto boravka		Datum smrti	Mesto smrti	Usmrćeni od
										Pre rata	U ratu			
1	Bosnić Ilija	Šveljić	Polača	1886	-	Lazo	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
2	Bosnić Petar	Šveljić	Polača	1920	Manda	Ilija	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
3	Bosnić Ilija	Musić	Polača	1910	Marija	Jovo	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
4	Bosnić Glišo	Musić	Polača	1927	Marija	Jovo	Srpska	Pravoslavna	Dete	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
5	Bukva Savo	Kajić	Polača	1900	Kaja	Glišo	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
6	Bukva Mile	Kajić	Polača	1898	Kaja	Glišo	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
7	Vranić Ilija	-	Polača	1890	Anica	Milan	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	4. VII 1941.	Polača, ispred kuće	Hrvatskih ustaša
8	Vučković Krstan	Danilović	Polača	1895	Milica	Petar	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	4. VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
9	Vučković Nikola	Kostić	Polača	1901	Milica	Lazo	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	4. VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
10	Vučković Stevo	Nikoletinović	Polača	1871	Janja	Nikola	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	31. VII 1941.	Polača, na guvnu u Vučko.	Hrvatskih ustaša
11	Vučković Petar	Nikoletinović	Polača	1895	Simeuna	Stevo	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
12	Vučković Tode	Milendić	Polača	1905	Ika	Pantelija	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Avionske bombe
13	Vučković Milica	Stević	Polača	1916	Simeuna	Stevo	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	5. VII 1941.	Polača, blizu kuće	Hrvatskih ustaša
14	Vučković David	Vrepčović	Polača	1894	Stana	Vasilj	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
15	Vučković Đuro	Vidaković	Polača	1891	Deva	Petar	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
16	Vučković Jovan	Vidaković	Polača	1892	Deva	Petar	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
17	Vučković Rade	Kusić	Polača	1902	Stana	Simo	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
18	Vučković Jovo	Crgašević	Polača	1902	Stana	Jandrija	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
19	Vučković David	Kostić	Polača	1915	Milica	Lazo	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
20	Dragičević Stevo	-	Polača	1890	Milija	Nikola	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
21	Đurić Milan	Caklić	Polača	1895	Jela	Sava	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
22	Đurić Luka	Caklić	Polača	1907	Ružica	Ilija	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
23	Đurić Stevo	Caklić	Polača	1925	Maša	Milan	Srpska	Pravoslavna	Dete	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
24	Đurić Ilija	Stevčinović	Polača	1924	Marta	Stevan	Srpska	Pravoslavna	Dete	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
25	Đurić Marko	Markinović	Polača	1886	Manda	Mile	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
26	Đurić Marko	Šindiljović	Polača	1890	Marija	Todor	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
27	Đurić Nikola	Šindiljović	Polača	1918	Anica	Marko	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
28	Đurić Stevan	Lakić	Polača	1890	Milica	Lazo	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
29	Đurić Đuro	Lakić	Polača	1922	Milica	Stevan	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
30	Đurić Marko	Jandrekić	Polača	1888	Ljubica	Jandrija	Srpska	Pravoslavna	Kafedž.	Polača	Polača-Kijevo	VII 1941.	Kijevo	Hrvatskih ustaša
31	Đurić Cvita	Jandrekić	Polača	1888	Markova supr. iz CG		Srpska	Pravoslavna	Kafedž.	Polača-Kijevo	Polača-Kijevo	VII 1941.	Kijevo	Hrvatskih ustaša
32	Đurić Mile	Jandrekić	Polača	1883	Ljubica	Jandrija	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
33	Đurić Vaso	Jandrekić	Polača	1893	Ljubica	Jandrija	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
34	Maglov Dušan	Lakanović	Polača	1895	Todora	Jovan	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	20. V 1941.	Polača	Hrvatskih ustaša
35	Milivojević Todor	Grgić	Polača	1909	Andelija	Petar	Srpska	Pravoslavna	Žandar	Štip	beži preko Kosova	V 1941.	Kosovo	Šiptara
36	Mirković Glišo	Jekinić	Polača	1888	Marija	Stevan	Srpska	Pravoslavna	Seljak	/	/	1944	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
37	Mirković Đuro	Petrićević	Polača	1915	Marija	Petar	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
38	Mirković Anica	Špaletić	Polača	1932	Marija	Dmitar	Srpska	Pravoslavna	Dete	Polača	Polača	17. VI 1942.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
39	Mirković Glišo	Rojić	Polača	1933	Marija	Ljubo	Srpska	Pravoslavna	Dete	Polača	Polača	1942	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
40	Pećer Vaso		Polača	1898	Stana	Petar	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
41	Popović Mijo		Biskupija	1904	Marija	Onisim	Srpska	Pravoslavna	Sveštenik	Polača	Polača	1941	Promina Oklaj	Hrvatskih ustaša
42	Todorović Stevan		Polača	1902	Joka	Glišo	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Kijevo, Prolog, Livno	Hrvatskih ustaša
43	Todorović Milica		Polača	1890	Marija	Marko	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	4. VIII 1941.	Polača, ispred kuće	Hrvatskih ustaša
44	Crnogorac Đuro	Panić	Polača	1895	Stoja	Pane	Srpska	Pravoslavna	Seljak	Polača	Polača	VII 1941.	Polača, Krčići	Hrvatskih ustaša
45	Crnogorac Boško	Panić	Polača	1926	Joka	Đuro	Srpska	Pravoslavna	Dete	Polača	Polača	VII 1941.	Polača, Krčići	Hrvatskih ustaša
46	Crnogorac Simo	Jusić	Polača	1900	Milica	Marko	Srpska	Pravoslavna	Pred rad.kom.	Zagreb	Zagreb	1944/1945.	Jasenovac	Hrvatskih ustaša
47	Crnogorac Petar	Jusić	Polača	1914	Milica	Marko	Srpska	Pravoslavna	Radnik	Zagreb	Zagreb	1944/1945.	Jasenovac	Hrvatskih ustaša
48	Čimbur Branko</td													

Tragedija u glinskoj crkvi

Tragediju u glinskoj crkvi prilažem da bi čitaocu bilo jasno moje kazivanje o genocidnim delima Hrvata pripadnika katoličke crkve.

Članak iz novina:

Svedok otišao tiho

Na VMA u 81. godini umro Ljuban Jednak, iz banjiskog sela Selište, jedini srpski svedok strašnog pokolja, koji su počinile Pavelićeve ustaše u glinskoj crkvi od 29. jula do 3. avgusta 1941. Za tri dana zeklali su 1564 Srbina. Nedoklani Jednak, sa mnoštvom mrtvih telesa kamionom je odvežen na periferiju glinskog Novog sela, gde je iskopana zajednička grobnica.

I danas se pričava da je srpska krv potocima oticala iz pravoslavne crkve Rođenja Bogorodice u Glini, i da je među poklanima bilo dosta Srba koji su nekoliko dana pre pokolja silom prevedeni u katoličku veru.

Teško ranjeni Ljuban Jednak, pod okriljem noći nekako se izvukao iz gomile leševa i dočepao slobode koja je Srbima u Hrvatskoj 1991. godine na isti način uskraćena. Neki su pobijeni, drugi proterani, a oni koji su ostali, danas – sutra će biti prinuđeni da „dobrovoljno“ pređu u katoličku veru.

Kao jedini preživeli u glinskom zločinu, Jednak je svedočio na suđenju ratnim zločincima Alojziju Stepincu i ustaškom ministru unutrašnjih poslova Andriji Artukoviću, kome je suđeno za sve drugo,

samo ne za genocid. Osuđen je na smrt, a umro je od starosti u bolnici. Jednak je i ponovljenom zločinu u avgustu 1995. za dlaku izbegao smrt, prilikom oružanog proterivanja sa Banije. Nosilac je „Spomenice 41.“, sedam ratnih odlikovanja i ordena Svetog Save prvog reda.

MAGNUM CRIMEN

Pola vjeka klerikalizma

Magnum crimen (čita se: magnum krimen) u prevodu sa latinskog na srpsku jezik znači – veliki zločin. Delo je napisao dr Novak Viktor, rođen 1889. Viktor Novak je istoričar, profesor univerziteta u Beogradu, akademik. Napisao je veći broj istorijskih i književno – istorijskih dela. Urednik je antologije jugoslovenske misli i ujedinjenja. Njegova dela su „Magnum crimen“, „Latinska paleografija“ i druga. Glavno mu je delo „Magnum crimen“ - tj. veliki zločin. Ovo i druga njegova dela nalaze se u Matici srpskoj u Novom Sadu.

Magnum crimen postoji: Beogradsko izdanje, Nova knjiga 1986., zatim izdanja Zagreba i Sarajeva. Ovo je strašan dokument o zločinu katoličkog klera u Hrvatskoj. Upućujem čitaoce da ovo delo čitaju, kako bi im bila jasna moja tvrdnja. Veliki i temeljni istoričar dr Novak Viktor zaslužuje večnu zahvalnost za napisanu i od zaborava otkinutu istoriju. Pozvao sam se na njega i glinsku crkvu, dokazujući zverstva katoličke crkve.

Nepotpuni broj pогinulih u ratu

1941 – 1945

U Polači i Turiću zna se da je poginulo:

- od ustaša 56 osoba;
- u partizanima 73 osobe;
- od Italijana, Nemaca i četnika 21 osoba.

Ukupno 170 ljudi.

Ne znam se broj pobijenih od strane partizana „komunista“, i ne zna se koliko je Polaćana poginulo boreći se protiv partizana u četnicima.

Žandari priključuju oružje

Odmah posle kapitulacije, žandari su po selu skupljali oružje od svakog vojnika povratnika. Kao dečak od jedanaest godina gledao sam kako ti žandari oduzimaju oružje vojnicima, koji su preko Polače prolazili prema Sinju ili iz pravca Šibenika prema Bosni, idući svojim kućama. Jedna veća grupa vojnika koja je išla prema Bosni, nije se dala razoružati.

Između Perkovića i Drniša sa grupom vojnika došlo je od žestokog okršaja, gde su ustaše razbijene i naterane u bekstvo.

Nemamo vođe

Kako se vidi, ostali smo bez popa, jedinog čoveka koji je imao školu koja ga je učila da služi bogu i narodu.

Srpsko sveštenstvo i crkva nisu verniku prodavali lažne indulgencije, tj. oprosnice grehova.

Naš sveštenik, kao i vernici, vaspitan u duhu pravoslavlja, naivno je platio glavom.

Učitelj Krste Sarić je otisao u ustaše.

Ustaški žandari oružje nam pokupiše, popa i 56 ljudi odvedoše, a selo ostade obezglavljeni. Živi se u iščekivanju, tuzi i jadu.

Umom i odvažnošću niko nam se nije izdvojio. U narodu je strah i zebnja. U selu ima još dosta ljudi, ali nema ko da ih organizuje. Od 28 zaselaka, Hrvati su delimično uspeli samo u 13, a u 15 zaseoka nisu uspeli ni delimično da uđu.

U selu je ostalo za borbu sposobnih, preko 600 muškaraca od 18 do 70 godina, a isto toliko žena i devojaka. To je masa od oko 1200 ratnika.

U to doba u svakom domaćinstvu moglo je biti najmanje jedan, a najviše sedam muškaraca za borbu. Evo primera: u kući Ilića Stane u Maglovima bilo je sedam sinova, svi od 18 do 30 godina. Ilića i Glišo Pipić „Nikolčić“ su imali sedam sinova, a za borbu dorasla tri. Preko 50% domaćinstava je imalo od tri do pet odraslih muškaraca.

Nažalost, za 1200 ratnika nema vođe koji će narod organizovati za odbranu!

Treba istaći da je t brojčana prednost na strani srpskog življa bila tokom 1941. i 1942., sve dok se konačno nismo podelili na četnike i partizane.

Srpska brojčana prednost bila je na celom prostoru od Jadrana sa jedne, pa do Drine, Save i Kupe sa druge strane. Na našu nesreću, nismo imali čoveka od vizije da iskoristi našu prednost, ozlojeđenost i srpsko početno jedinstvo u ustanku.

Hrvati su prvo likvidirali kod Srba sveštenstvo i ono malo srpske inteligencije, tako da je narod ostao obezglavljen, uplašen u iščekivanju božijeg spasa i proviđenja.

Pop, vojvoda, Momčilo Đujić

Vojvoda Momčilo Đujić, rodom iz komšinskog srpskog sela Topolja, imao je parohiju u Strmici, 16 km severno od Knina. Đujić je imao viziju odbrane srpskog naroda, ali, nažalost ne i viziju da dovede do ekspanzije i pokreta trupa i masa. On je bio sprečen okolnostima; Italijani, ustaše, partizanska ilegalna, špijunaža i propaganda. On je skoro bez boraca i jedinica (sem malog broja u ustanku, jula 1941.) do kraja 1941. Njegova odbrana i pokreti tokom celog rata išli su: u Liku do Gračaca, u Bosnu do Drvara, Tičeva, Sajkovića, a u Dalmaciju do Vrlike, Drniša i prema Kistanjama.

Na gore pomenutom prostoru, tj. tromeđi Dalmacija – Lika – Bosna, Đujićevo je trajna zasluga, i ta zasluga nikada neće moći biti oborenja, da je sačuvao srpski narod od ustaškog noža i katoličke crkve. Prema Italijanima, on je vodio politiku mira i nediranja jačeg okupatora. Tako je kod Italijana našao zaštitu i pomoć srpskom narodu. Đujić nije vodio rat za osvajanje vlasti, kao što su to radili „komunisti“, ne birajući

sredstva i ne vodeći računa o žrtvama. Vlast i samo vlast – to je bio smisao i cilj partizanske (komunističke) borbe.

Đujić je čuvao i sačuvao srpski narod na tromeđi Dalmacija – Lika – Bosna od istrebljenja. Sprečio je tragediju koja je zadesila Kordun, Liku, Baniju, Slavoniju, Srem, Baranju, Bosnu i Hercegovinu. Videli ste primer glinske crkve.

Eh, da je imao još kojeg vizionara, da izvrši pokret, svega što pušku ume nositi, on bi kao pobednik do kraja 1941. stigao na Drinu, Savu i Kupu. Na ovoj liniji mogao je masovno dići sve srpsko i ići ka Kupi pod italijanskom zastavom, čisteći zemlju od šljama i izroda. Te radnje su morale biti preduzete do oktobra 1942. jer je posle bilo kasno, jer je komunistička ilegalna i propaganda nadjačala sa lažnom ilegalom i propagandom.

Prvi zbegovi

Od 16. do 26. jula 1941. punih jedanaest dana žandarmi (ustaše), u Polači i Turiću vrše velike pripreme za konačni i trajni obračun sa ova dva sela.

U sve zaseoke i katune prostrane Dinare stužu njihove patrole, do svačije kuće, i naređuju:

„Noćas morate biti svi u kući, stoka mora biti u štalama, psi moraju biti vezani!“

Patrole prete:

„Ko se zatekne van kuće, biće streljan!“

Za jedanaest dana ustaškog patroliranja i naredbi, narod je smišljao šta će. Kuda će? Svake večeri, čim se spusti mrak, svi smo se

povlačili u šumu, goneći sa sobom stoku. Zvonca na stoci smo skidali ili punili travom da nas ne bi otkrili. Skrivali smo se na više mesta, svaki zasselak je koristio za sebe najbolje mesto. Zbegova na više lokacija bilo je i zbog toga da ne budemo svi pohvatani na jednom ili dva mesta.

Priprema juriša

Poslednja noć pred juriš na žandarmeriju 26-27. jula 1941. Na Marijanuši je komandno mesto u celoj Polači i Turiću. Nićića glavica se vidi iz svakog zaseoka. Iz Podinarja se vidi sa Kampa, Bumbića, Korića i Kostića koliba.

Na Marijanuši je bio dogovor za operaciju na žandarmeriju. Kuriri su trčali na sve strane sa potrebnim naredbama. Kuriri trče za Tičin ogrtak, Šušnjatu vlaki, Mandušić, Simegića dražice, Dedića lokvice, Mostinovu dragu i Ljetište. Noć je, mesečina, i za kurire nema prepreke.

Na Marijanuši slušaju se saveti ratnika iz Prvog svetskog rata!

U savetima starih ratnika naročito su se istakli:

Nikola Milivojević „Popinović“,

Ileta Milivojević „Grgić Pipić“,

Simega Bosnić – bez ruke (ostala na reci Pijavi 1917.),

Špiro Radulović „Pajić“,

Jovo Maglov „Dakić“ - Poluglav,

Božo Vučković – Kendurić,

Vasko „Saveljić Mirković“,

Jaja Mirković - „Špaletić“ sa Kampa,

Tone Crnogorac „Ješotić“,

Čimbur Duško Kurilović – begunac iz kijevskog pokolja.

Davanje znaka za napad, komanda, vođenje i usmeravanje masa u napadu, bilo je povereno „Šnajderu“, Jovi Milivojeviću „Periću“ od oca Nikole, takođe ratnika iz Prvog svetskog rata. Šnajder je završio zanat u Beogradu i u selu je uvažavan kao najpismeniji čovek toga doba.

Dve puške Đurendića

Gde su nesreće, tu ima i sreće. Sava i Petar „Đurendić“, kuću su imali kod Gunjače. Po povratku iz aprilskog rata, svoje puške nisu predali žandarima, već su ih zazidali u zid blizu svoje kuće, tj. sakrili. Ile Perić, Ile Nadić i još oko 40 Polačana donete puške iz aprilskog rata su predali žandarima. Za nesreću, ni lovačku pušku niko nema, jer su i one oduzete, bile su samo dve u celoj Polači.

Polačko – turički juriš na žandare

27. jula 1941. u 14:30 časova, pala je žandarmerija u polači, pred strahovitim, opštim, burnim, smelim, odvažnim i drskim naletom naroda:

- Lazići, Radinovići, Čeke, sa Tutuške glavice;
- Turičani sa Mandušića;
- Maglovi sa Šušnjate vlake;

- Mali Polačani i Milivojevići sa Tičina ogrtka i Marijanuše;
- Vučkovići, Đurići, Čimburi, Mirkovići i Bosnići, sa Podinarcima, sa vrha Mostinove drage i Sajića ograda iznad vinograda.

Na dati znak sa Marijanuše u 13:40 časova, svi krenu na juriš. U jurišu su učestvovala i deca sa više od 10 godina.

Stare osobe sa malom decom i stokom, ostali su u šumi, čekajući kraj juriša i njegov ishod. Mesta čekanja i ishoda bila su: Šušnjata vlaka u Pakovom brdu, Mandušić na Kozjaku, Sajine ograde i Simetića dražice, Dedića lokvice kod Dolina, Radulovića gaj i Lulića draga kod Korića koliba za Podinarje.

Polazni položaj napadača bio je daleko. Sa svih strana se juri u kolonama. Na čelu je komandant Šnajder. U stopu ga prate Sako Popinović i Ileta „Grgić“ Pipić Milivojević.

Mnogi pokušavaju pretrčati napred. Šnajder komanduje i uspeva nekako uspostaviti nastupajući streljački borbeni poredak. Preskaču se sve prepreke, kamenje, trnje, urvine i zidovi.

Sa svih pravaca je žandarmerija opkoljena. Napadače sa Tičinog ogrtka vodi Milina Lukić, sa Šušnjate vlake žandar Dušan Maglov, sa Tičinog Šušanovića vrta žandar Nikola „Radić“ Radulović, sa Mandušića čeka i Tutuša vodi Pilidžaja – Vučkoviće, Bosniće i Đuriće vodi Sava Đurendić, Podinarce vode Jaja Špaletić i Vasko Saveljić, oba iz Mirkovića.

Imamo mnogo nepokrivenog prostora, tj. rupa između napadača. Mogu žandari i pobeći.

Letnji je dan. Sunce je visoko. Sa Marijanuše se sve vidi.

Šnajder je prvi pritrčao, tīk iza kapelice, koja se nalazila na mestu gde je sadašnji spomenik. Primiču se Baše, Tice, Radulovići, Crnogorci i Maglovi sa zapada i juga. Veoma su blizu Turićani –

Tutuši, Čeke sa juga, a Vučkovići, Bosnići, Đurići, Mirkovići i Lazići sa istoka i severoistoka.

Šnajder opali jedan metak u pravcu kasarne. Drugi se metak ču iz puške Petra Đurendića. Sako Popinović bez puške, nosi samo drvenu motku. On je veoma mlad, jak i zdrav momak. Tek mu je 20 godina. Ni vojsku još nije služio. On iza zida priskače ka žandarmeriji. Srce mu je veliko, hrabrost izuzetna. Učio je njega tata Nikola, stari ratnik sa reka Po i Pijave u Italiji. Popinović ne sluša komandu od Šnajdera, da legne.

Ostali napadači, videvši Saku Popinovića, seme i potomka od Niće hajduka, kako trči i hvata vrata kasarne, svi skočiše, napaštajući zaklone. Čuju se svakojaki ratnički poklici, a najviše: „Vatajte ih žive! Turićani! Eto beže prema vama! Pročešljajte kukuruze!“ itd.

Popinović i Šnajder pozivaju na predaju komandira stanice: „Grljeviću, predaj se!“ Prestade pucnjava i svaki otpor. Opšti je metež. Komandir Grljević i ostali žandari (ustaše) izlaze i predaju se.

Od žestine i siline naleta, „brzu strelu“ Saku Popinovića niko nije video kada je kroz prozor uskočio među ustaše. On ih motkom izgoni napolje iz kasarne. Ovaj momak, zubima je uhvatio ustašu, za kaiš na ledima, i tako ga izneo napolje.

Ovde se Popinović naoružao sa puškom. Ta puška, do sada propala i zardala, verovatno se nalazi u Popinovića laništu, ispod njihove baštne, gde je davno radio kovač na viganj za srpske hajduke i uskoke.

Evo usputne beleške o mudrom, umnom, vrednom, u selu poštovanom i cenjenom čoveku Nikoli „Popinoviću“ Milivojeviću, ocu Sake Popinovića. Ljudi su ga od milošte zvali „naš igum“.

Kod nas pravoslavnih Srbâ, igum je starešina manastira. Za starešinu se uvek birao najumniji iskušenik u manastiru. Nikolina viđenja bilo kog problema uvek su bila najrealnija. Za bilo kakvo teže

pitanje, ljudi su išli kod „našeg iguma“ po mišljenje, savete i predloge. Taj čovek je uvek bio nepresušno vrelo životnih priča. Bio je odličan poznavalac srpske istorije, uspeha i neuspeha, od doba Svetog Save, do svog doba. Imao je moć predviđanja o završetku Drugog svetskog rata. Tako je tokom 1941. i 1942. govorio: „Mi ćemo Srbi ovaj rat izgubiti.“ To će se videti uskoro. Mi se podelimo u dve vojske, četnike i partizane. Ovako uman i cenjen čovek u Polači i Nikolin savremenik bio je Tone „Ješotić“ Crnogorac, izuzetno cenjen i poštovan. Mnogi bi u Polači rekli: „A šta na tu temu kaže Tone Ješotić?“

Ratovao je Sako Popinović posle sa rođenim bratom Jovanom sve do Trsta, a nisu ni znali da stvaraju veliku Hrvatsku. Posle završetka rata Sako Popinović se vraća kući u Polaču kod svoje familije i oca Nikole, našeg iguma. Nastavlja uglavnom uspešan seoski radnički život. Mnogo puta bio je na seoskim javnim skupovima prepreka SKOJ-vcima i komunističkoj propagandi u kreiranju njihove politike i odluka (stvaranje kolektivnih zadruga). Video je Sako da je sve uzaludno, pa se sa ženom i tri sina odselio u Sremske Laze. Jovo je ostao na imanju u Polači. To su učinili i mnogi drugi Polačani i Turičani. No, kod našeg odlaska iz Polače i Turića, posle rata 1946. godine, uvek je jedan brat ostao u selu, obično najmlađi, jer je srpska krilatica: „Na mlađima svet, pa i ognjište ostaje.“

1995. godine doživeli smo katoličku, hrvatsku inkviziciju u vekovnim srpskim zemljama. Hrvati nemaju nikakvo istorijsko pravo na Dalmaciju, Liku, Kordun, Baniju, Slavoniju, Baranju, Bosnu i Hercegovinu. To su srednjovekovne srpske teritorije. Sadašnji Hrvati na tim teritorijama su bivši Srbi pravoslavne vere, a katoličanstvo su primili ili milom, ili silom, ili potkupljivanjem od Mlečana i Vatikana, počev od 1095. godine, od pape Urbana i Inoćentija III.

Mnogi su iz našeg sela imali ratni put Save i Jovana Milivojevića „Popinovića“, samo na žalost našeg roda i naciona, nikad se nisu vratili, kao npr. Periša Vučković „Kendurić“, Božo Markelić.

Oni su poginuli otimajući italijansku zemlju: Zadar – Rijeka – Istra i mnoge otoke za račun ustaške Hrvatske.

Dušan „Lakanović“ Maglov beži ispod noža

26/27. VII 1941. godine, pošto nisu nikoga u kućama našli, žandari (čitaj: Hrvati) uhapse Dušana Lakanovića. U kući Lakanovića se nalazila žandarmerija. Ustaše su njemu i familiji obećali „sigurnost“, kao i popu Miji. Prilikom hapšenja, Dušanova žena i snaja tako su kukale i zapevale, da se na letnjoj noćnoj tišini i vedrini čulo do svih zbogova.

Ustaše Dušana oteraju u Kijevo, na Vrliku. U Vrlici sa ostalim sužnjima u kamione, pa na gubilište u Prolog kod Livna.

Čim su izašli iz Vrlike, Dušanak, iako vezanih ruku, uspe iskočiti i pobeći zahvaljujući noćnom dobu. Prethodno su ga dobro istukli. Dušanak je stigao golišav u Pakovo brdo. Prepoznao je decu iz Maglova kod ovaca. Deci se iz grma javio i od dece doznao da ustaša u selu nema, i da je žandarmerija pala, pod naletom naših ustanika.

Dete posluša Dušanka, te ode kući i doneće mu odeću, a Dušanak posle oblačenja ode kući. Odmah je legao pored ognjišta. Ubrzo je umro, 20. septembra 1941. godine.

Posle pada žandarmerije

Zarobljeno je svega sedam pušaka sa 250 metaka. Ručna bomba nijedna.

Zarobljeno je sedam ustaša. Ovih pet sa komandirom Ivanom Grljevićem nisu išli po selu u patrole.

Devetnaest ustaša je bežalo kroz naš nepokriveni međuprostor. U bežanju su kao zaklon koristili: kukuruze, vinograde, međe, grmove, itd.

Staro je pravilo – ako je begunac sačuvan od oka gonioca, onda je sačuvan i od kazne.

Od devetnaest begunaca, dva su naletela na grupu napadača Turićana. Napadač Sako Pižić, veoma snažan čovek, dohvati ih za glave, te ih tuče glavom o glavu. Ustaše krvare. Turićani obadva doteraše pred žandarmeriju. Sada je na broju sedam zarobljenih ustaša, sve Hrvati, jezuiti pape i Stepinca.

Sedamnaest dželata je uspelo pobeći.

Srpska bolećivost

Savo, zvani Saja Bosnić i Jovan „Dakić“ - Maglov „Poluglav“, zauzeše se, da razjarena masa odmah tu ne linčuje i ne likvidira sedam zarobljenika.

Saja Bosnić, u odbrani ustaša, bio je najubedljiviji. Njegova familija u odnosu na druge mnogo je bolje stajala materijalno, zbog toga što su imali vodenicu, mlin za meljavu žita u Krčiću kod Rašeljaka i u Burumu u blizini sela Biskupija. U ono vreme se smatralo, ako bolje stojiš materijalno od ostalih, da si i pametniji.

Zašto su se Saja i Poluglav tako zauzeli za spas ustaša?

To je rezultat pravoslavnog učenja da se zarobljeniku ne sme oduzeti život. Na žitelje naših sela, srpska crkva i pravoslavlje su

ostavili dubok trag, i učenja da sa nevoljnikom treba čovečanski postupati.

Zamislite, Saji Bosniću su Hrvati u selu Kijevo iz zasede ubili sina Iliju 1936. god., samo pet godina ranije.

Posle mučkog natezanja Jova „Dakić Poluglav“ Maglov dobio je dozvolu da zarobljenike izvede iz Polače preko Markovca i pusti da odu prema Drnišu. Nije izvršena odmazda za potučene Polačane i Turićane. Vidi spisak nasilno umorenih na str. 122.

Pušteni komandir ustaša Ivan Grljević je kasnije, tokom leta 1941. i do avgusta 1942. predvodio Kijevo u pokušaju da ostvari propali mu plan, i da žitelje Polače i Turića dokrajči.

Period avgust – decembar 1941.

Planirani pokolj Polačana i Turićana, padom žandarmerije je sprečen. Polača i Turić su se sami odbranili. Braća Srbi iz okruženja su bili zauzeti brigama i istim mukama. Toj divljačkoj iznenadnoj hordi mračnih planova nije se nadalo. Mesto gde su planovi bili skovani bilo je na „Kaptolu“ u Zagrebu, Vatikanu i Janka Pusti u Mađarskoj. Tu je donešen plan o uništenju Srba u Dalmaciji, Lici, Baniji, Kordunu, Bosni, Hercegovini, Slavoniji i Sremu, a po mogućству na celom Balkanu. Planirano je, jednu trećinu potući, jednu trećinu proterati, a jednu trećinu pokrstiti – pounijatiti, tj. prevesti u katoličanstvo.

Ko je od običnog, skoro nepismenog sveta, mogao znati za taj zločinački plan?

Podivljale ustaške horde ne miruju, vrše nasilna borbena izviđanja, probaju našu snagu i borbenu moć naše odbrane. U Kijevu skupljaju jake snage iz pravca Livna, Sinja i Splita.

U nasilnim izviđanjima Hrvata, Vučković Stevo je zaklan na svom guvnu, na kućnom pragu 31. VII 1941. Stevo je rođen 1870. (vidi spisak na str. 118, r.br. 10). Bio je star 71 godinu, veoma bolestan i nesposoban za bežanje. Ko može dići nož na iznemogla starca? Vranić Ilija i Todorović Milica 4. avgusta 1941. preklani su ispred svojih kuća. Imali su po 51 godinu života. Oni su odbili da beže. Verovali su da su stari i da njih neće ubiti (vidi spisak na str. 122, r.br. 7. i 43.).

Vučković „Stević“ Milica 5. VIII 1941. stradala je od ustaškog aviona (vidi spisak, r.br. 13.). Pet dana traje borba Polačana sa ustašama skupljenim u Kijevu. Oružja i municije je malo. Čuva se svaki metak. Opali se samo tek da se čuje „nekakva“ odbrana, više da bi napadač odustao ili usporio svoj napad i kretanje u dubinu naše odbrane koja skoro i ne postoji.

Za našu odbranu se moglo reći da je osmatračka i da prati kretanje napadača.

U ovim danima od 31. VII ponovo narod beži. Ostaju samo osmatrači. Svaka puška ima samo dva metka. Narod beži prema Biskupiji, Orliću, Topolju, a Podinarci u korita na Plješevici, crnogorskim kolibama. Šest pušaka drži Polača, jednu pušku drži Turić, a dve puške drži Podinarje.

Hrabri Podinarci sa svega dve puške dobro se drže. Komanduje im Jaja Špaletić, Vasko „Saveljić“ Mirković.

U odbrani Polače ističe se „Ilić“ Maglov Dušan, koji je nakon pada države došao kući iz žandarmerije. Uz Ilića se ističe Nikola „Radić“ iz Radulovića, koji je bio pre rata žandar kao i Dušan Maglov; sa njima je bivši, neumorni i veoma uporni, žandar Jovo Ivekić. Ova tri

žandara tokom 1941. i tokom cele 1942. čine mnogo u odbrani i organizaciji sela. 18 meseci su na braniku prema Kijevu.

Simega Bosnić spašava selo

Simega je 1917. god. u Prvom svetskom ratu na Pijavi, kao austrijski vojnik, protiv Italije, ostao bez desne ruke. Italijanska topovska granata otkinula mu je ruku ispod lakta. Ranjenog Simegu Italijani su zarobili i izlečili. Simega je naučio da malo govori italijanski jezik.

On je bio darovit, zanimljiv i duhovit čovek. Videći predstojeće jade našeg naroda, Simega samoinicijativno ode u Knin u italijansku komandu. Obrazložio je razlog svog dolaska i zamolio komandu da od ustaša odrbani Polaču i Turić.

Za međusobne borbe i napade Kijeva na Polaču Italijani „nisu znali“. Pucanj iz pušaka verovatno se nije mogao čuti u Kninu. Borba je bila na Sivom brdu, tj. daleko od Knina oko 17 km. Artiljerijsko oružje i mitraljeze ustaše nisu imali, ali su pušaka i municije imali na pretek.

Italijanska komanda je prihvatile Simeginu molbu.

U Polaču sa Simegom na kamionu, stigla je grupa od 20 Italijana sa puškama i sa jednim teškim puškomitraljezom „breda“. Stali su ispred Kapele kod „Lakanovića“ kuće. Simega je rukom pokazao dokle su ustaše u Polaču stigli, a stigli su samo do Čimbura, Mirkovića, Vranića, Ćulića, Todorovića, Pećera, Bukava i Lazića.

Italijani nakon toga, po tim dostignutim hrvatskim pohodima iz teške brede otvore vatru, a „hrabre“ ustaše, glavom bez obzira, vrate se trkom u svoje selo Kijevo.

Vest o Simegi i italijanskoj odbrani Polače, brzo, kao da smo imali moderni telefon, se čula do svih zbegova. Od Markova preko Bjelana – Zrila – Pliskova, Bralovaca, do Korita u Plješevici.

Tada su se zbegovi vratili kući. Italijani su se odatle vratili u Knin. Sa sobom su odneli zastavu koju su Maglovi uzeli iz crkve i istakli na kapelu, pre odlaska u zbeg. Ovom prilikom su nam zaplenili jednu pušku bez municije.

Posle odlaska Italijana, Polačani drže položaj na liniji Bunari – Sajine ograde – Đurendića sjenica – Ćulića ograda, na Sivom brdu Tutušova (Čeke) glavica, zatim u Podinarju, od Rašeljkama prema Kampu i Bumbića kolibama.

Kijevo drži položaj na liniji Suvopolje prema Podinarju, na Sivom brdu prema Polači, zatim na koti 1206 m Bat na Kozjaku. Sa Bata imaju pregled cele Polače i Podinarja kao na dlanu. Bat je dominantna kota.

Nesrećnim slučajem, prilikom čišćenja puške na Sivom brdu, kod Ćulića ograde, poginuo nam je Vasa „Mijaličić“ Maglov - „ženski“. Kakva sudbina! Vasa je na konju sa bugarske granice stigao u rodno selo, a poginuo na braniku rodnog ognjišta.

U trećoj dekadi avgusta, kada je poginuo Vasa „Mijaličić“ ženski, stigla nam je prvi put pomoć iz Markovca, Riđana, Orlića, Kosova i Biskupije, i to zahvaljujući vojvodi Đujiću, koji je do avgusta uspeo sa prvom odbranom naroda od ustaša i sređivanjem ustaničkih redova. Posle pada kraljevine Jugoslavije 17. IV 1941., podelom, Polača i Turić su bili pod Hrvatskom, a Knin pod Italijom.

Način signalizovanja opasnosti

Pri nailasku opasnosti sledio je ovaj sistem obaveštavanja:

1. Đuro Čeko, srednjeg rasta, jakih grudi i širokih ramena, kod Čekinih sjenica, snažno je svirao u diple.
2. Radinović „Ćiserović“ je palio vatru, stvarajući jak i gust crn dim (nabaci travu na vatru).
3. Vučkovići bi sa ogledalom i zastavicom dali znak.
4. Radulović „Centerović“ Miloš i Radulović „Pajić“ Ljubo bili su osmatrači na Marijanuši i prihvatali su date signale sa prethodna tri mesta. Po prijemu signalizacije jako su svirali u vojničku trubu, koju su negde našli od bivše vojske Kraljevine SHS.
5. Podinarci su kod Rašeljaka lupali u nešto jače zvono za ovce.
6. Nakon svih prethodnih signala, Mile Maglov „Ilić“ zvani Komito, zvonio je na crkvena zvona.

Na prethodno opisani način davanja, prihvatanja i prenosa signala, za najduže jedan minut crkvena zvona su objavljuvala opasnost. Ovim načinom obaveštavanja bilo je sprečeno svako iznenađenje. U noćnom periodu, signale opasnosti smo davali vatrom. Komito je to istovremeno objavio crkvenim zvonima.

Heroj Nine Vučković „Milendić“

Ovaj deo možemo nazvati „Odbrana Polače i kućnog praga Nine Vučkovića“. 18. avgusta Kijevljani nadiru. Ne idu dalje od prvih graničnih zaseoka. Ti prvi zaseoci se i ne brane. Iz njih se narod

povukao u dubinu sela prema Maglovima, Marijanuši i Tankoj dragi na Vučkovića njivetine na ljetištu.

Nine je nabavio pušku u srpskom bosanskom selu Obljaj, kod Grahova, tj. u selu u koje se odselio iz Polače deda Gavrila Principa, Đuro.

Puška i tri stotine metaka dobro su plaćeni. Za taj bojevi, vatreni zaklon, za tu „majku“ spasiteljku u tim danima, za toga vernog brata i sestricu, koji se podaleko čuju kad progovore, Nine je dao kravu, vola i deset ovaca. Gladuje se. Mnogo je gladnih usta, ali puška nije skupa, ma šta dao za pušku.

Nine ne odstupa. Kuća Ninova se nalazi na vrhu Vučkovića glavice. Sva je od tvrdog kamena. Ustaše ga opkoljavaju. On to sa svog guvna vidi. Nine ulazi u kuću, pa sve članove porodice kroz lebardu (otvor) otera u podrum. Samo su jedna ulazna vrata. Dobro su zaprečena. Male pendžere, vrata i krov Nine drži na oku, a i oni su zatvoreni.

Konačno je opkoljen. Znaju i ustaše, komšije, ko se brani i ko je Nine! Znaju se oni sa balota i od kafanskog stola.

Znaju da su mu rođenog brata Todora oterali 16. jula i pogubili na jamama u Prologu kod Livna, ali ne znaju ako bi uspeli, da bi ulov bila cela Ninina i Todorova familija, pa još i stari stric „Madža“, inače Stevan, i još strina. Ukupno njih četrnaest Nine brani.

Pozivaju hrvatski „bojovnici“ Ninu na predaju: „Opkoljen si, mogao bi pobeći samo da si ptica!“

Nine odgovara: „Ne ludujte, jebem vam unijatsku kolevku! Prvo će ja da namirim dug, a o predaji nemojte sanjati! Ja moram osvetiti brata Todora i jedanaest mojih Vučkovića!“

Nine se brani i peva! Ustaše se popnu na krov. Krov je od kamenih ploča. Čim Nine vidi da se ploča pomera, Nine u ploču opali. Zna Nine, pokušavaju da mu u kuću ubace ručnu bombu.

Letnji je dan. Tek je podne. Nine opali u drvena puna (bez stakla) vrata, pošto je čuo udar u njih. Tako je lakše ranio dvojicu ustaša. Svi iz daljine čuju da se Nine brani. Slušajući pucnje Ninine odbrane, Miloš Radulović „Centerović“ i Ljubo „Pajić“ Radulović, odluče da nekako, ako se uspe, pomognu. Od oružja imaju samo trubu. Oprezno se kroz ograde, koje se nalaze zapadno na oko 500 m od zaseoka Vučkovića, privuku na tu blizinu, te snažno na trubu zasviraju: „Diži, diži remu! Na juriš ga spremi!“

Čuvši trubu u času ranjavanja dvojice „bojovnika“, ustaše napuste Ninu, opsadu i borbu, te pobegnu pored bunara u čimburski gaj prema Kijevu.

Ovim činom i hrabrošću, Nine je odbranio čast i ugled porodice i celog sela Polače i Turića. Svima je dao primer kako se u borbi treba držati.

Slava junaku Nini Vučkoviću. Umro je u Kanadi posle 1980. godine. U Kanadu je išao u posetu sinu i sinovcu, detetu od brata mu Todora. Sinovac je 1941. godine bio malo dete, kada ga je stric branio, a tata Todor je likvidiran u Prologu (vidi spisak, str. 122, r.br. 12).

Period posle Ninine drame

Sve je i dalje u znaku odbrane. U prve borbe smo krenuli kao ustanci. Već oktobra 1941. mi smo svi kao četnici. Poneko, ali retko, bi rekao da smo mi kraljeva vojska u otadžbini.

Nazivu i imenu „partizan“, niko u Polači i Turiću nije imao nikakvo saznanje, sve do januara 1942., tj. kada Joša – Jovan Durbaba osniva prvu partizansku četu.

Prvi organizovani pohod četnika

Kijevo je bilo jako ustaško uporište. Došlo se do saznanja da su prikupili jake snage i da vrše pripreme za odlučan napad na Polaču i Turić.

Trebalo je osujetiti napad ustaša iz Kijeva, unijata koji su primili katoličanstvo krajem XIX veka.

Bivši pop, a uskoro i vojvoda, Momčilo Đujić, vrši organizaciju i pripremu pve četničke jedinice, koja će napasti Štikovo, pa ustaše iz Kijeva odvratiti od napada na Polaču. U ovim pripremama Đujić je ostvario saradnju sa Brankom Bugunovićem od Bosanskog Grahova i Drenovića do Bosanskog Petrovca, kao tamošnjim komandantima četnika, da bi dobio pomoć u ljudstvu za napad na Štikovo. Pomoć je dobijena.

Đujić je završio poslednje pripreme 18. decembra 1941. na Malića gaju u Turiću u 18 sati, te je sa odredom sa četničkom zastavom otisao na Štikovo.

Skupljen je odred od oko 450 boraca. Oko 150 boraca su imali samo puške, a ostali ništa. U ovaj pohod išao je i Joša Durbaba, budući partizanski heroj.

Štikovo

Štikovo je selo 50% srpsko, 50% unijatsko – katoličko. Nalazi se nasuprot od Polače, na južnoj padini Kozjaka, a Polača na severnoj strani. Planina ih razdvaja.

U prvom satu jutra, na sv. Nikolu 19. XII 1941. Štikovo je napadnuto. Štikovo je manje selo. Bilo je slabo branjeno, a napad se nije očekivao.

U ovom napadu od četnika je poginuo šnajder Jova „Perić“ Milivojević i jedan ustaša.

Drugih žrtava nije bilo. Štikovljani, Srbi, posakrivaju komšije katolike, unijate. Četnici su dobili informaciju da su izbegli.

19. XII 1941. oko 14 časova „Šnajder“ je sahranjen u Polači na groblju uz sve čisto četničke počasti. Besedu mu je držao lično vojvoda Momčilo Đujić. Đujić se od Šnajdera, vojnički, oficirski, četnički, na dostojan i dirljiv način oprostio.

Dajem podatak da je u napadu na Štikovo, pod komandom vojvode Đujića, kao ratnik bez čina, učestvovao i Jošo (Jovan) Durbaba, rodom iz Topolja, kao i Đujić. Durbaba je nosio četničku kokardu i bradu. Mislim da su Đujić i Durbaba rođaci. Nakon dvadeset dana, odmah posle Božića, oko 10. januara 1942., Durbaba je već komandir oformljene prve partizanske jedinice koja će posle bitke Neretva – Sutjeska 1943. dobiti ime „Krvavi kninski bataljon“.

Durbaba

Najveći broj boraca partizana je bio iz blizine Knina, i to: Sinobada, Medića, Kovačića i iz Polače.

Nije Durbaba imao nijednog borca Hrvata, već sve Srbe. To je bilo stanje u svim partizanskim jedinicama sve do pada Italije 1943. godine.

Durbaba je sa svojim odredom oko 1. februara 1942. otišao na pravac: Peulje, Glamoč, Prozor, Duvno – Livno – Neretva – Crna Gora – Srbija. Na kraju rata 1945. godine, od početne Durbabine jedinice, oko 150 do 200 boraca, malo je ostalo živih, možda 10 do 15 ljudi, mahom teško ranjenih. U arhivu „Peta ofanziva“ vidi se partizan Ljubo Pajić Radulović kako za ular drži natovarena konja.

U tzv. Petoj ofanzivi 1943. Godine u borbi na Zelengori, Joša (Jovan) Durbaba sa borcima iz Polače i okoline Knina brani odstupanje, tj. bežanje Josipa Broza iz pakla. Durbaba u znak vernosti Josipu Brozu šalje telegram: „Druže maršale, ostalo nas je samo jedna trećina, ali dok čujete naše puške, znajte da neće proći!“ Misli na nadiruće Nemce i ustaše. Durbaba i njegovi borci, kako januara 1942. u Polači, maja 1943. na Zelengori, tako možda ni 5. avgusta 1995. nije shvatio da je i ovaj drugi front koji su vodili Srbi konačno izgubljen.

Po okončanju rata 1945. godine, preživelim ratnicima Josip Broz, bravaru, deli činove, priznanja, odlikovanja, položaje, itd., da bi ih uspavao i udaljio od bravarovih dalnjih radova, potajno pod vidom samoupravljanja i drugih ujdurma je omogućio stvaranje nezavisne Hrvatske.

Partizanska ilegalna

Partizanska ilegalna je stvorena 1929. godine kada su komunisti prešli u ilegalu. Od tada, pa sve do 1945. godine, ilegalna je uvećavana i proširivana.

Ilegalnoj organizaciji su pripadali i SKOJ-evci, tj. Savez komunističke omladine Jugoslavije.

Organizacija je bila strogo tajna, ilegalna, konspirativna.

Ko su ilegalci? Šta rade? Za čiji račun rade? Protiv koga rade ilegalno?

Odgovor bi mogao biti, bez dublje analize i postavljenih pitanja, da su to kurve, lopovi i rušitelji aktuelne vlasti.

Čim čovek radi nešto tajno, strogo konspirativno, tragovi mu smrde nečovještvo (Njegoš).

Ilegalci su nasilnici, rušitelji i otimači tuđe imovine. Komunistička ilegalna je imala zadatak špijuniranja, optuživanja, likvidacije i stalnog planiranja zločina za navodno „više“ radničke ciljeve. Žrtve su bile ogromne i samo srpske u celoj državi.

Ilegala ili špijunaža, bila je prisutna na svakom koraku i u svakom zaseoku. Kod Hrvata nema ilegale. Njihova crkva sve drži pod kontrolom.

Najviše su vrbovani i zavedeni mladi sa već 13 – 14 godina života.

Dokazani ilegalac je priman prvo u SKOJ, a posle toga u komunističku partiju Jugoslavije (KPJ). Dokazivanje se sastojalo u broju i kvalitetu dostavljenih informacija ili izvršenju drugih zadataka.

Ti zadaci su bili često i da se nekom život oduzme, a sve u cilju nekog „višeg“ dostignuća tajnih ciljeva.

Na tajnim sastancima, koji su održavani noću, u šumi, na jako skrivenom mestu, skojevci su podnosili izveštaj o izvršenju zadataka i novim saznanjima. Ovde su se dobijali i novi zadaci.

Išlo se tako daleko, da su jako mladi SKOJ-evci bili toliko zavedeni, da su optuživali i svoju rodbinu. Za malo strože izneto mišljenje, ako je došlo do uha ilegale, ode glava. Presude su izricane na tim tajnim sastancima. Donosili su ih skoro nepismeni seljaci, ratari, pastiri. Tu je bilo i nabedjenih školaraca.

„Srećnik“, koji je osuđen na smrt, a što je bilo često, nije ni znao da mu se izriče smrtna kazna od komšija, a možda i od rođaka, na noćnom sastanku u šumi blizu sela.

Bez prisustva i bez odbrane sledi smrt.

Nakon presude, komšija ili srodnik odvodili su ilegalce na mesto gde nesrečni čovek spava. Osuđenik bi noću, pod zaštitom mraka, bio odveden na put bez povratka.

Nikada se nije saznalo ko je nesrećnog čoveka odveo. Posle se kroz selo pusti glas: „Odvedoše noćas neki nepoznati ljudi „Savu“, rekoše da će se vratiti za tri dana.“

Nakon izvesnog vremena, pušta se (uvek nepoznat izvor) nova vest, da su odvedenog oterali četnici. Takav je bio način partizanskog suda. Jednostavno bez traga i dokaza, pojede te noć.

Četnički sudovi

Četnički sud u Polači ništa nije radio tajno, ilegalno, konspirativno.

Svom uhvaćenom protivniku sudili su javno pred celim selom ili grupom zaseoka. Obično bi se sudilo pred školom, u školskom dvorištu, pred sudskim većem. Izuzetak je bilo kada su u Duleru 1942. god. streljali osam partizana, Srba, svi iz srpskih sela, i Jovu Lakanovića iz Polače.

Najčešće presude bile su 25 batina po turu.

Druga vrsta presude bi glasila: „Mlad je, zaveden je, Srbin je, pa se pušta na slobodu pod prizmotru.“

Treća vrsta presude je bila streljanje. Streljanju narod nikad nije prisustvovao.

Evo primera:

U Bašama, polački komandir Jovo Ivecić, javno je išibao Ićana „Pilića“ i Ićana Iličića, partizanske odbornike. U Kosovu Ićan „Pilić“ Baša je streljan. Mile „Đujić“ Radulović je ošiban i uspeo je pobeći.

„Lužota“ Mile Maglov je iz Kosova pobegao.

„Bodža“ Boža „Šušurović“ Milivojević je pušten iz Kosova.

Milosrđe četničkog suda

Januara 1942. godine Andja „Perić“ Milivojević, kao dete od 14 godina i 3 meseca, sitna rastom, ode u partizane. Seljačko dete, jedva

zna 30 slova i 10 brojeva. Apsolutno zavedeno i lažima omamljeno dete.

Andjin otac Ile govori: „Andjo! Kud ideš? Zašto si se dala upisati? Ti si dete. Tek ti je četrnaest godina! Ne idi! Ti nisi za čobanče, a kamoli za vojnika!“

Andja odgovara: „Muči (ćuti) čaća! Nemoj da te ko čuje. Ja moram ići, ako ne idem, ode tvoja glava. Tako je odlučeno.“

Normalan, odrastao čovek, sa dosta godina, može zaključiti: Andja je još mlado nezrelo dete, zaplašeno sa strogom zapretom od svojih skojevaca. Sedmero nas je u kući. Otac je jedini za privređivanje, a Andja odlazi.

U Andjinoj jedinici bilo je dosta dece. Stigli su u Bosnu do Prozora. Deca su jedinici postala teret. Po odluci komande, deca se vrate nazad u Dinaru. Da decu vrate, zadužena su dva stara čovjeka, koji su takođe partizani.

Deca su vraćena u maju 1942., tj. 4 meseca nakon odlaska.

Andjin otac Ile „Perić“ Milivojević čuje da su deca i Andja stigli nazad u Dinaru, pa pošalje najstariju čerku Savu od 17 godina, da traži da se Andja pusti kući. Ona dva starca jedva dočekaše, pa Andju pušte, samo da je manje na kazanu.

U selu su četnici, naši polački, turički, i nešto iz našeg Kosova. Jovo Ivecić, komandir polačkih četnika, čuje za Andjin povratak. Odmah je došao do Andjine kuće i oca Ilije sa oko 15 četnika.

Mi svi svoji, rodbina Milivojevića. Ima nas više od trideset tu u dvorištu, i čekamo šta će biti.

Jova komandi razgovara, malo u strani, sa Andjom. Jedan od četnika dobaci Andži nepristojnu reč. Jova skoči kao oparen, ošamari svog četnika i kaže mu:

„Sram te bilo, vidiš da je to dete, pa to je naša srpska sestra!“

Posle toga Andju pusti i obraća se jasno i glasno Andžinu ocu:

„Ile Periću, j... ti mamu, ovo dete nije krivo. Ako se u tvojoj familiji to ponovi, pred ovom tvojom rođbinom ja će te oderati.“

To je kraj suđenja.

Andja je porasla, udala se, rodila decu i umrla 2002. godine u Banatskom Novom Selu.

Četnički sudovi, ne samo u Polači, već svugde kod vojvode Momčila Đujića su javni. Ništa nije sakriveno.

Zaštita dece, žena i staraca

- 1) Avgusta 1943. četnici organizuju i daju injekcije protiv tifusa.
- 2) Avgusta 1943. četnici organizuju rad škole.
- 3) Oktobra 1944. ispred nemačkog fronta četnici mole Milivojeviće i Maglove da ne prave prepreke.
- 4) 1943. u mesecu avgustu, četnici u Polači organizuju popravku puta kod zaseoka Lazića.

Iz gore pomenutog se vidi da je četnicima jedini cilj bio da se spase srpski narod.

Za svo to vreme, partizani, „komunisti“, špijuniraju i sa noćnim prepadima plaše narod i rasteruju započete četničke akcije. Cilj im je bio jedino taj da osvoje vlast po okončanju rata, bez obzira na žrtve.

Partizani i četnici u Polači i Turiću, pa i na celoj tromedži, nikada nisu likvidirali decu, žene i starce, iako je neko iz porodice učestvovao

na jednoj od suprotstavljenih strana. Posle rata, četničke porodice su sa podozrenjem gledane. Bile su ignorisane, tj. u komunističkom bojkotu. Novopečeni komunista, bez škole i zanata, glasno bi po selu vikao, neodređeno kome: „Bando!“

Analiza bitke na Kozari 1943.

Rat će biti gotov tek 1945. Tito je u Rogatici. Putem radio stanice braniocima Kozare naređuje: „Branite se, stiže pojačanje.“ Branioci uzvraćaju: „Imamo veliki zbeg, nemamo municije.“ Zašto Tito nije naredio: „Izvucite zbeg u neku od susednih planina. Opkoljavanje neće biti gotovo za 10 – 15 dana“? Opkoljavanje završeno. Oko 15,000 žena i dece zarobljeno i odvedeno u Jasenovac, na gubilište. Obećano pojačanje nije stiglo, a nije ga ni imao. Ostavljam čitaocu da prosudi ko je kriv za tragediju.

Partizanski sudovi

O ovim sudovima bilo je reči kroz opis ilegalni i SKOJ-a.

Njihove presude su izvršavane noću, daleko od očiju svake javnosti. Broj likvidiranih od strane partizana je veći nego od strane četnika u Polači i Turiću. Ne zna se koliko je ljudi ubijeno.

Partizani su svoje likvidacije pripisivali četnicima. O posleratnim partizanskim osvetama malo se zna. Dok je front još išao preko Like ka Trstu, partizani su četnike i svoje begunce gurali u bombaše, gde je pogibija bila gotovo sigurna.

Likvidacija Dušana Prijića iz Biskupije

1943. god. u proleće, Dušan Prijić, seljak, mladić iz Biskupije sa Pliskova, uhvaćen je noću sa svojim bratom u Pliskovu. Hvatanje su izvršili partizani ilegalci. Braću su povezali, te noću pod zaštitom mraka, dotali u Polaču na vrh Tanke drage, radi tajne egzekucije.

Povezanu braću jedan SKOJ-evac je čuvao, a drugi su po mesečini tražili jamu bezdanku, da bi u nju bacili vezanu braću, da metak ne troše i da se pucanje ne čuje.

Dok se jama tražila, jedan od braće se odveže, uspe pobeci. Skojevac čuvar, ubije Dušana Prijića u strahu da i on ne pobegne.

Sutradan čobanice, Sava i Ljubica „Perić“ Milivojević, sestre stričevke, slučajno naiđu na ubijenog Dušana Prijića.

Čobanice su događaj prijavile Saji Bosniću, ujaku ubijenog Prijića.

Sava Perić se posle toga udala za Dušana Katića u Biskupiju, a Ljubica u Bosniće za Pešu – Petra Čitulića.

Tragičan 27. jun 1942. godine

27. juna 1942. godine sa fratrovim blagoslovom, sa oprosnicom grehova od svetog oca rimskog pape, u ime „visokih“ katoličkih i hrvatskih ciljeva, u neposrednoj blizini Mirkovića, svirepo, divljački sa mnogo uboda u dečije telo, preklana su dva deteta, i to:

1. Mirković „Špaletić“ Anica, rođena 1932. godine, bila je u desetoj godini života (vidi spisak, str. 122, r.br. 38).

2. Mirković „Rojić“ Glišo, rođen 1933. godine, bio je u devetoj godini života (spisak, r.br. 39).

Zar ovaj tragičan kraj naše dece da zaboravimo? Svugde, uvek, i u svakoj prilici moramo se podsetiti na ovaj tragičan dan.

Ne pravdam zločinca, izvršioca ove drame nad decom.

Ovo je delo katoličke crkve, koja ne odustaje od svojih prljavih radnji, još od 1054. godine (rascep hrišćanstva).

Deca su iza kuće čuvala ovce, a zločinci su se neopaženo kroz grmlje i šipražje privukli deci i ubili ih.

Glad stanovništva

Glad je počela u jesen 1941. godine, dostiže kulminaciju 1942. i ne jenjava do kraja rata. U Polači i Turiću, oko 20 porodica nisu bile gladne, odnosno relativno su lakše podnele glad. Bila je prava umetnost preživeti i odoleti gladi.

Glad je ublažila majka priroda, kad god je mogla. Početkom proleća, kreće vegetacija. Od naših starih i deca su naučila sve vrste zeljastih biljaka.

Od zeljarica, obilato smo brali dok traje, brumbeče, štavlje, zečije ušice, klistu, kršeljak i druge. Nabrano zelje smo oprali, obarili i jeli bez začina, jer ih nije bilo. Krajem leta u pomoć dođu kupine. Njih smo jeli sa purom, da bi se što uštedelo za zimu i proleće.

Početkom decembra kupili smo zdrave žireve od hrasta i cera. Pekli smo ih na ognjištu i jeli. Ostale žireve smo davali svinjama, govedima, ovcama i kozama.

Međutim, u selu je bilo mnogo gladnih. Sezonsko prispeće plodova sirotinjski nas je hranilo po desetak dana.

Iz spiska nasilno umrlih pod rednim brojem 55. vidi se da je Čimbur Boško, rođen 1918. godine. Imao je 23 godine kada je nasilno umro od ustaškog i hrvatskog noža u Prologu kod Livna. Boško je tada imao dva sina, i to: Nikolu, rođenog 1940. i Vasu, rođenog 1941. Oba dečaka su svisla od gladi 1941. (vidi spisak, r.br. 55 i 56).

Samohrana majka Anda je prosila da bi decu sačuvala. Svi Andjini pokušaji su propali. Polača je padala u nesvest od gladi.

Proleće je, a godina 1942. Oru se njive za setvu kukuruza. Ile „Perić“ ore sa Vasom Maglov „Mijaličić“. Ile je nabavio mast, ali užeženu. Za ručak je skuvao zelje i zamastio. Ile poče da jede, pa da grca. Hoće creva da izađu na usta. Ile baci kašiku. Vasa jede. Nije mu ništa i kaže Ili: „Kume, jedi bolan, ja najviše volim kad malo tukne.“

Velikog i duhovitog polačkog šereta Radulovića „Centerović“ komšije pitaju da li je i šta ručao. Centerović odgovara: „Jesmo, baš sad, i to tri jaja. Ubila baba, pa na tavu, a zatim udri ja i svi ostali. Nismo mogli sve ni pojesti, ostalo je za večeru.“

Bežanje kući iz partizana i četnika

1942. god. pored vraćene dece kući iz partizana u Dinaru, bilo je i bežanja kući, pa u četnike.

Takođe je bilo bežanja iz četnika kući, pa u partizane, pa opet kući.

Najpoznatija dva takva mladića, jer još nisu imali punih 17 godina, bili su Ile „Denić“ i Jovo „Popinović“.

Imali su sreću. Oba su rat preživeli, oženili su se, te su oformili čestite porodice.

Jova „Popinović“ umro je u Somboru, jer je 5. avgusta 1995. iz Polače proteran od strane Hrvata. Ile „Denić“ je bio železničar u Vinkovcima.

Borba za prevlast 1942.

Borba za prevlast između partizana i četnika u Polači i Turiću je započeta 1942. U januaru, posle Štikova, Jovan „Joša“ Durbaba je oformio partizansku jedinicu i otišao preko Neretve.

Po Durbabinom odlasku u selu su više prisutni četnici.

Ipak, sve se špijunira i beleži. Međutim, niko ne zna ko su špijuni!

Četničko prisustvo i prevlast u Polači traju – proleće, leto i jesen, sve do 8. novembra 1942. Tada su u Polaču stigli crnogorski partizani.

Prilikom četničko – italijanskog napada, u oktobru 1942., narod sa stokom pobegne u Dinaru, a četnici zapale sedam kuća u Maglovima, jednu „Denića“ i jednu „Markelića“. Pre bežanja Ile „Đutelić“ na vrata svoje kuće napiše „Ž.K.P.“. Četnici parolu čitaju: „Živeo kralj Petar“, i ništa ne diraju, već konstatuju da je to četnička kuća.

Parola stoji, pa kad naiđu partizani, oni čitaju: „Živila komunistička partija“.

Kako vidite, došlo je vreme da se svak morao dovijati i snalaziti.

Dakle, od januara do oktobra 1942. u Polači i Turiću konačno su formirana dva fronta, i to četnički i partizanski.

Četnički front je masovniji. Pripadaju mu Turić i Velika Polača oko 90%, a ostalih 10% pripada partizanskom frontu. Mala Polača pripada partizanskom frontu 95%, a ostalih 5% pripada četničkom. Međutim, partizanska ilegalna je nevidljiva i prisutna je u svih 28 zaseoka Polače i Turića.

U ovoj borbi za prevlast četnika i partizana, Polača i Turić će biti podeljeni na dva fronta do kraja rata 1945. godine. Borba je bila beskompromisna.

Prethodna konstatacija međusobne borbe srpskog naroda na dva fronta važi za celu državu kraljevine Jugoslavije. Masa drugih naroda u toj Jugoslaviji su kompaktne u svojoj naciji. Odstupanje je bilo oko 1 promil. Hrvati i muslimani su u ustašama i domobranima. U masama vrše istrebljenje srpskog življa. Prema teoriji majora Terzića, preko dva miliona Srba je potučeno i uništeno. Tek nakon pada Italije 1943. godine, Hrvati i Muslimani stupaju u partizane (Vidi: „Istorija NOB-a“ od Pere Morače i Jovana Marjanovića).

1943. god. Josip Broz bravar daje naredbu partizanskim jedinicama da unište četnike na prostoru Srbije, Crne Gore, Bosne, Like i Dalmacije, i da moraju izbeći svaku borbu sa Nemcima i Italijanima. Po Titovom uputstvu i naređenju, vode se tajni pregovori sa Nemcima u Zagrebu, Bugojnu i Sarajevu, da ih Nemci ne diraju, kako bi oni, tj. partizani, uništili četnike (vidi: „Saveznici i jugoslovenska ratna drama“ od Veselina Đuretića).

Vratimo se srpskim frontovima, četničkom i partizanskom. Oba su nam fronta poražena. Prvi četnički, 1945. godine, a drugi partizanski 1995. godine.

Oba srpska fronta uglavnom ratuju međusobno, jer su partizanske jedinice do pada Italije borački sastav imale skoro isključivo srpski.

Zaključak je prost, a to je da nismo gledali svoga posla. Uzrok našeg poraza su srpski političari. Bili su nesposobni i zavedeni. Za neuspeh u porodici krivi su roditelji, u školi profesori, u crkvi sveštenici, u fabrikama šefovi, u vojsci oficiri, a u državi državnici političari.

Za naš neuspeh krivi su naši „mudraci“ političari, a zatim najviše vojno rukovodstvo koje je raduilo po komandnoj palici bravara Josipa Broza. Hrvati – ustaše, domobrani, se međusobno ne tuku.

Kako vidite, srpske snage su bile nejedinstvene, međusobno zaraćene, okupacijom pritisnute, genocidom desetkovane, pa se moglo zakukati po Njegošu: „A ja što ču a i sa kim ču, malo ruku, malena snaga...“

Rezultati srpske borbe i frontova su poražavajući u Hrvatskoj i Bosni. Zahvaljujući zapadnim moćnicima, oteto je oko 68 000 km² srpske teritorije i formirana nova nacija „Bošnjak“.

Dolazak Crnogoraca

8. novembra 1942. godine na Mitrovdan, stigli su partizani iz Crne Gore. Zaposeli su ceo prostor Polače, Turića i Podinarja. Formacija je bila u veličini partizanske brigade, tj. više od 600 vojnika.

Nacionalni sastav im je bio čisto srpski. U to vreme oni su bili Srbi iz Crne Gore. U svom sastavu nisu imali nijednog borca ni starešinu druge nacionalnosti. Od oružja imali su samo puške.

U toj četvrtoj crnogorskoj brigadi više od 50% boraca bili su mahom srednjoškolci, nešto studenata, zatim zanatlija i radnika drugih zanimanja, pa i seljaka.

Polača ih je dočekala jadna i gladna, kao i Turić. Bez radosti, ali i bez straha. Spavali su u slami po pojatama (štalama). Njihovom ulasku u Polaču preko dinarskog masiva iz Bosne, nije bilo nikakvog oružanog otpora. Bez borbe, ovdašnji četnici su se povukli u Kosovo i u Topolje.

Naši žitelji su mislili da će po njihovom dolasku ustaško leglo u Kijevo nestati. Mi obični seljaci, prosti stočari, smo nečujno, stidljivo, tiho govorili: „Neće li dati Bog, da se naši dogovore i ne tuku međusobno, pa da zajedno krenu protiv ustaša (uvek čitaj: Hrvata i muslimana).“

Međutim, Crnogorci u Kijevo nisu ni pokušali ući. Tada prema Kijevo nisu imali čak ni izviđanja.

Poneki star čovek, više u vidu vajkanja, u toku razgovora sa Crnogorcima bi rekao: „E, da se mi Srbi među sobom ne tučemo! Da bi se mi nekako dogovorili?“

Na tim vapnjama je sve i ostalo. Daleko je bio dogovor za Kijevo, a za Jasenovac da se i ne govori, jer Srbi za Jasenovac nisu ni znali. Krilo se.

U Polači i Turiću, za Jasenovac se tek ponešto načulo posle rata, posle Golog otoka, tj. 1954 – 1955. godine.

Crnogorska partizanska propaganda

Odmah po dolasku, Crnogorci su počeli sa svojom propagandom. Znalački su nam organizovali i dali nekoliko priredbi u školi.

Po zaseocima igraju crnogorsku igru „oro“, te prave piramidu od tri čoveka, koji stoje jedni po drugima na ramenima. Mi Polačani ih

ranije nismo videli. Hoće se reći da je u njihovom nastupanju prema raji bilo staro rimsко pravilo – hleba i igara.

Deca su se tim igramama radovala. Mi seljaci, stočari, nismo ni shvatali da je to deo propagande.

Pripreme Crnogoraca za borbu

Komesari po selu govore: „Noćas ćemo im pokazati! Noćas krećemo u borbu! Noćas ćemo ih goniti do Jadrana!“ Drugi dodaje: „Ne do Jadrana, nego preko mora u Italiju!“

U toku dana čisti se oružje i pritežu opanci. Pred sam zalazak sunca dobiju neku čorbu za večeru. Svi su gladni kao i narod. No, na licima tih ljudi nije se mogla primetiti malodušnost. Sunce je zašlo. Čorba je posrkana, a Crnogorci odoše u „borbu“. Nose i čuskije, kao da će dizati prugu negde između Kaldrme i Kosova.

Borbena crnogorska operacija

Posle prelaska na južnu stranu Pakovog brda i Oštih glavica ka selima Kosovske doline, Markovac, Riđane, Orlić, Bjelane, Biskupija, sve do Buruma, Crnogorci pripucaju.

Italijani i četnici bi već odstupili i branili se kod Vrbnika.

Prave borbe nikad nije bilo. Nikad nijedan crnogorski partizan nije bio ni ranjen, izuzev jednog od topovske granate u Milivojevićima, kod Đutelića sjenice.

Rezultat crnogorske borbe

U gore navedenim selima Kosovske doline Crnogorci plene (uzimaju) goveda, ovce, koze i svinje. Borci na rame vino, rakiju, žitarice, brašno i šta nađu. Sav plen gone i nose u Polaču za ishranu vojske.

Jutro je, oko 7 časova. Crnogorci se vraćaju i pevaju preko Malića gaja: „Durmitore, Durmitore, visoka planino...“ gone otetu sirotinjsku srpsku stoku i nose plen.

Stari ljudi gledaju i plaču. Ilija „Šušurović“ Milivojević kaže: „Evo krave, poznajem je, to je krava od moje tužne sestre udate u Orlić. Teško meni, šta će nesrećna od gladi sa decom.“

Kad se plen pojede, Crnogorci ponavljaju operaciju na istom mestu i na isti način.

A zašto nisu gonili Italijane do Jadrana, pa još u Italiju???

Pitao sam tatu, Ilu „Perića“ Milivojevića, zašto je plakao kada su Crnogorci bili u Polači. Odgovorio mi je: „Za Milu Matijaša u Orlić mi je udata rođena sestra Milica, a tek koliko je drugih sestara u Čolovićima, Markovcu, Riđanima, Biskupiji, Zrilama, Kokićima?“

U jednom od svojih pohoda, Crnogorci uhvate običnog nesrećnika, čobana, seljaka iz Markovca. Ovce su zaplenili, a čobana doveli u Polaču, tačnije u štab u zaseok Milivojevića.

Nesrećnik „zarobljenik“, ali bez borbe, imao je samo tkanu torbicu, a u torbici botu pure i glavicu kapule (crni luk). To je bilo čobansko i teško i lako naoružanje, pa još sa čobanskim štapom. Nesrećnik je imao manje od 40 godina.

Noću, kao i uvek što su partizani radili, Crnogorci, pa još sa nešto škole, čoveka su streljali. Egzekucija nad srpskim čobanom

izvršena je u „Tronjkovića“, Milivojevića kršeljku, koji se nalazi iza našeg bunara „dvogrle“.

Zakopavanje nesrećnika po naređenju, izvršili su Krstan Popinović i Ile Perić. Nesrećnik je slabo zakopan u jaruzi. Događaj se zbio u novembru 1942. godine.

U julu, posle košenja žita, sa svojih navršenih dvanaest godina i jedanaest meseci 1943. godine, pisac monografije je čuvao ovce u strnjištu više Tronjkovića kršeljka. Čujem da cvili pas, dole negde u jaruzi. Popnem se na zid i vidim da se kuja Nikole Popinovića uvukla do polovine svog tela u zemlju. Tu je pas Šušurovića nešto glavom zavučen. Ja se bacim kamenom i paščad oteram. Sišao sam dole u jarugu i video parčad odeće i deo tela čoveka. Psi su od čoveka odneli glavu, oglodali su je. Deca su glavu od kerova otela i zatrplala u prosopinu pored puta više Pilipovića guvna. To je bio leš nesrećnog čobana. Koliko me saznanje služi, zvao se Berić.

Druga egzekucija

26. decembra 1942. Crnogorci su napustili Polaču i Turić, te otišli pravcem: Dinara – Uništa, Kupres, Prozor, Neretva, Crna Gora.

Sa sobom su poveli na streljanje:

1. Dušana „Ilića“ Maglova (momak, bivši žandar),
2. Nikolu „Radića“ Radulovića (momak, bivši žandar),
3. Saku „Popinovića“ Milivojevića (seljak, mlad, tek oženjen, ima 22 godine).

Saku Popinovića sa Uništa Crnogorci su pustili. Savo nije streljan.

Dali su mu da vrati i svoju kobilu, kojoj je Savin tata Nikola, ratnik sa italijanskog fronta 1917. dao ime Irma.

Sakin život je spašen zahvaljujući Crnogorcu „Beći“, koji je bio u Sakinoj kući od odlaska, do odlaska iz Polače.

Beća je, braneći Saku rekao: „ovo čobanče nije krivo. Za dva meseca kod njegovog oca, sve smo popili i što je imao pojeli.“ Druga dvojica su streljani.

Dušan Maglov je na streljanju raskopčao grudi i rekao: „Udrite, braćo Srbi, bolje vi nego ustaški nož!“ Svu trojicu je optužila mesna ilegalna.

Treba navesti da su oba streljana žandara od 16. jula 1941. pa do dolaska Crnogoraca u novembru 1942. branili selo od ustaša (uvek čitaj: Hrvata i muslimana).

Žandari su posmatrani i kao ostatak bivše vlasti, ukoliko nisu pošli u partizane, a partizanska komanda je naredila: „Ubij svaku klicu, ostatak bivše vlasti!“

U vreme egzekucije Dušan Ilić Maglov imao je u partizanima braću Lazu i Danu, a brata Spasu u četnicima kod vojvode Đujića. Njihova mama Stana ih je tako podelila, da bi pobednik sačuvao one na suprotnoj strani. Takvih slučajeva u Polači i Turiću je bilo nekoliko.

Crnogorsko – italijansko – četnički okršaj

Početak je decembra 1942. godine. Crnogorci samo straže drže na uvalama kod „Morlakove“ Popovića kuće, na Oštroj glavici, na Pakovu brdu i Malića gaju. Bolje straže i ne trebaju. U slučaju da se na njih spremi pohod, oni to preko svoje ilegale doznaju ranije.

Ilegala je prisutna svuda gde je srpsko stanovništvo.

Do pada Italije 1943. nema bitnih saznanja o pokretu i planovima ustaša, jer ih komunisti od srpskog naroda kriju.

U decembru 1942. Italijani i četnici kreću u napad na Polaču. U front su se razvili od kanjona Krčića do Markovca. Italijanski komandant jaše idući putem. Vremje je 9 sati, oblačno, bez kiše.

Rada Rakočević, devojka, Crnogorka, je na straži na uvalama kod Morlakove ograde, pored puta. Videla je nastupajući front. Zalegne iza kamena, te pusti streljački stroj na oko 200 m, nanišani, opali, i konjanika pogodi u glavu. Ostali stražari sa svih mesta pripucaju. Potom se ceo nastupajući front vrati u Knin. Tukla je tada italijanska artiljerija. Granata je pala kod Đutelića sjenice i teško ranila jednog Crnogorca.

Rada Rakočević je sa ubijenog italijanskog oficira skinula odeću, oduzela oružje (pištolj), obukla se i došla u selo. Lepo joj je stajalo. Sećam se i Jelene Ćetković, bila je izrazito lepa.

Crnogorske kuhinje

Stoku doteranu iz Kosovske dolune, Crnogorci su klali i jeli u Maglovima, Milivojevićima i na Kampu u Podinarju.

Videći glad kod naroda, posle podele borcima pomalo su dali deci koja su čekala u stroju. Bilo ih je desetak.

Kod drugih kuhinja za partizane, mesni ilegalci (odbornici) su određivali čije domaćinstvo i koliko treba da doneše za hranu.

Po odlasku iz Polače, partizani Crnogorci su masovno izginuli na Kupresu i Prozoru.

Pesma kaže:

„Oj Kupreško, ravno polje,
ti pozoba Crnogorce,
od hiljadu i pedeset
ostade ih samo deset.“

Italijanski avion bombarduje Polaču 1942.

S proleća i leta italijanski vojni avion bacao je manje bombe po gornjoj Polači. U Lazićima od bombe je poginuo dečak od osam godina.

Ćulići ili Vranići su imali crveni krov od crepa, pa su na krov nabacali granje i lišće da bi ga maskirali. Italijanska artiljerija je besomučno tukla po Oštroy glavici, Pakovu brdu, prostoru lugarije, te po i oko zaseoka Vučković, Đurić, Bosnić, Čimbur, pa do Lazića.

Žrtava nije bilo jer se narod sklonio iz kuća u šumu.

Januara 1943. dolaze nam hercegovački četnici

Posle odlaska crnogorskih partizana, stigli su nam četnici iz Hercegovine. Stigli su kod braće vojvode Momčila Đujića. U Dalmaciju su ušli od pravca Grahova preko Strmice i Golubića do Topolja, gde se nalazila komanda vojvode Momčila Đujića.

Komandant hercegovačkih četnika bio je Jevđević Dobrosav, vojvoda, bivši aktivni pukovnik kraljevine Jugoslavije.

Jevđevića je aprilski rat 1941. zatekao u Crnoj Gori na italijanskom frontu.

Poveo je vojsku. Dublje je prodro u Albaniju. Tu je ranjen. Vratio se u blizinu rodnog Mostara, jer je država kapitulirala.

Strahoviti pokolj srpskog življa od strane udruženih Hrvata i muslimana i sam je Jevđević doživeo.

Digao je i organizovao Hercegovce. U Hercegovini, istočno od Neretve do Crne Gore, spasio je srpski živalj i uglavnom očistio prostor od Latina i Muhamedovaca.

Sa takvim rezultatima borbenog uspeha, stigao je bratu po krvi i veri, vojvodi Momčilu Đujiću.

U januaru 1943. prvi pohod Jevđevića i Đujića, i to prvi put od početka rata, bio je uspešan. Pred njihovim naletom Kijevo je tek tada palo.

U srpskim selima, kuda su prolazili Jevđević i Đujić, nije bilo pljačke, pa ni osvete prema partizanskim familijama, za razliku od crnogorskih partizana. Videli ste na prethodnim stranama šta su radili u Kosovskoj dolini po srpskim selima, Markovcu, Riđanu, Orliću i Biskupiji.

Četnička vojska se vraća iz Kijeva preko Polače u Topolje. Mi seljačići stojimo pored puta, a seljačić Milan „Šušurović“ Milivojević iz svega grla viče: „Živeo kralj Petar II Karađorđević, živila srpska vojska!“

Hercegovac ga pita: „Mali, ko je komandant kraljeve vojske u otadžbini?“

„Šušur“ odgovara: „Komandant je, da večno živi, đeneral Draža Mihailović.“

Hercegovac izdvoji najvećeg jarca i pokloni dečaku. Kakav je to poklon bio za gladnu familiju od 17 članova domaćinstva Šušura.

Daljnji tok 1943. Godine

Kroz celu 1943. god. smenjuju se prisutnost četnika i partizana. Međutim, četnici su prisutniji. Partizani su skoro odsutni. Njihova ilegala je tu. Jave se u vidu noćnog prepada, pa nestanu.

Četnici su organizovali omladinu sa srpskim četničkim simbolima, kokarde i šajkače, za razliku od partizanske kape troroge. Za omladinu su organizovali nedeljom od 10 do 14 časova vežbe strojevog pravila i komande, tj. marša. To je uvek bilo kod Gunjače.

Organizovali su jednu medicinsku ekipu, te su stanovništvo vakcinisali protiv tifusa, a takođe su organizovali i čišćenje odeće od vašaka. Svuda gde god kreneš, vaške. Oko 40% stanovništva se ošugalo.

U dva letnja meseca u kući Lakanovića su organizovali rad škole.

Organizovali su ponekad dolazak popa i bogosluženje. Međutim, pred kraj avgusta, jedan dolazak ličke partizanske jedinice i mesne ilegale, sve je prekinuo.

Borba na Sivom brdu

U avgustu 1943. lička partizanska jedinica zaposela je liniju: Vučija glavica, Đurići, Vučkovići – Đurendići – Radinovići.

Italijani su zaposeli liniju: Maglovi, Pipići, Donji gaj – Tičin ogrtak – Marijanuša.

Levo od Italijana, od Marijanuše do Žmikina kuka su četnici. Front se drži oko deset dana. Nema borbe, samo se povremeno čuje pucanj. Toliko da se zna gde je ko.

Italijani i četnici imaju organizovanu kuhinju. Ličani, partizani, kod bunara su pojeli Simetića volove.

Oko 20. avgusta 1943. Italijani i četnici su krenuli u napad, u podne.

Ličani se povuku na liniju Čimburski gaj – Ćulića ograda. Sa bliskog odstojanja, na Italijane otvore vatru. Poginulo je oko dvadeset Italijana. Sahranjeni su na Sivom brdu kod Ćulića ograde. Odstupili su preko Radinovića i Turića u Kosovo.

Četnici nisu imali gubitaka i oni su odstupili u Kosovo. Partizani nisu imali ni mrtvih, ni ranjenih. Došli su do znatnog plena u oružju, municiji i drugoj vojnoj opremi.

9. septembra 1943. kapitulirala je Italija. Knin i Polaču zaposeli su Nemci. Po svim selima, pa i u Polači, opet su četnici. Ličani su otišli za Bosnu.

Četnici su ostali u Polači sve do kraja rata 1944. Rat je za Polaču završen u decembru 1944. Front je otišao zapadno od Knina prema Lici, pa tako sve do Trsta.

U ovo partizansko nastupanje ka Trstu, mobilisano je sve iz rata preostalo srpsko stanovništvo, od 17 do 65 godina starosti, kako iz Polače, tako iz celog srpskog roda od Crne Gore, preko Mostara, Sinja, Knina, pa do Trsta. Mnogi se nisu vratili. Otet je veći prostor italijanske zemlje, za račun velike Hrvatske, i to Zadar, Rijeka, Kvarneri i Istra.

Savezničko bombardovanje

Tokom leta 1944. američki avioni često lete na liniji jug – sever. Tuku Srbiju i Rumuniju. Njihova je prevlast u vazduhu. Jednom prilikom, jedan avion iz sastava flote – eskadrile, bacio je četiri bombe. Pale su kod dolina. Jedna je bila rascepljena. Odneli smo je na Marijanušu i zvonili po ceo dan. Baše su nam je ukrale i odnele na livadu kod Debotića bašte. Odatle je posle rata odneta kod doma, u centar sela, gde je na Popinovića livadi sagrađen novi dom za Polaču. Pomoću ove „olupine“ komunisti su oglašavali dvanaest sati.

U jednom mitraljiranju aviona, ranjen je „Čitulića“ Bosnića konj Parip. Drugih šteta nismo imali.

Ovo bacanje bombi od strane saveznika je verovatno urađeno u cilju rasterećenja aviona. Po naredbi Josipa Broza 1944. Knin, Beograd, Niš, Leskovac, saveznici žestoko bombarduju. U Beogradu je 10 000 mrtvih civila, Nemac nijedan, oni beže. Cilj bombardovanja je da se potuče što više Srba.

1944. u julu ili avgustu, na prostor između dve oštре glavice, pao je američki avion koji je leteo sa juga na sever. Ne zna se šta je bilo sa posadom.

Neko od znatiželjnika je povukao obarač puškomitrailjeza na avionu i tada je slučajno poginuo jedan četnik. Glavna i jedina otporna tačka je Zagreb. Broz od saveznika nije tražio bombardovanje Zagreba.

Ubitačno oružje deca koriste kao igračke

Tokom celog leta, bilo je borbi. Posle odlaska ratnika zaostajalo je oružje, a najviše neeksplođirane, upotrebljene ručne bombe i artiljerijske granate, a retko puške.

Čuvajući stoku, deca su nalazila zaostalo oružje, te su ga koristila kao igračke. Nekoliko dece je ranjeno ili je poginulo u igri.

Bez ruke su ostali dečaci: Bilbija Milan, Špiro Crnogorac, Radulović Lukić Ilija. Poginuli su Baša Draginja, Milivojević Nikola i Mile.

Eksplozija na ognjištu Dušana Milivojevića

„Pilipovića“

Kod strica Dušana kuva se pura (palenta). Na ognjištu je vatra. Na verigama, iznad vatre, visi lonac u kome se lagano krčka pura za ručak.

Kod vatre sede stric i njegovi sinovi Đuro i Dušan. Đuro je imao oko dvadeset pet godina. Na leđima i grudima je imao jače izrasle grbe. Dušan je bio dečak star oko šest godina, a ja, brat stričević, sam imao trinaest godina.

Stric Dušan, star pedeset godina, na vatru loži pored drva i komuše (šapurike, kočanj). Sa obe ruke iz korpe po nekoliko komuša ubaci na ognjište.

Ja sam otisao kući, a odmah posle toga na ognjištu u vatri, ispod lonca u kome se kuvala pura, došlo je do snažne eksplozije. Eksplodirao je puščani bojevi metak. Pošto su partizani uvek spavalii u pojatama gde se nalazila slama, a kod strica su bile i šapurike (komuše), nekom od boraca je u šapurike iz džepova ispadala municija.

Nakon eksplozije niko nije bio povređen, pa ni opečen od vatre, koja je razbacana sa ognjišta po celoj kući.

Stric uplašen, plahovite i preke naravi, dohvati nož, pa trk u moju kuću, da me zakolje, misleći da sam ja metak ili eksploziv u vatru ubacio i potom otisao kući. U trku, ispred kuće, naiđe na mog oca, Ilu Perića, inače svog brata od rođenog strica i pita ga gde je mali Sako. Na nekoliko sekundi za stricem je dotrčao njegov sin Đuro i iz daljine oko 20m viče: „Ne čača! Eno u komušama ima još metaka! U šta si gledao? Ti si ih doneo! Ti si vatru ložio!“

Posle je stric Dušan govorio: „Da ne beše mog Đure, ja bih zaklao bratovo dete!“

Usputno napominjem, da su deca cele Polače i Turića ložila vatre i u njih ubacivala neeksplodirane bombe, granate od topova i minobacača, kao i pešadijsku municiju.

Vreme posle II svetskog rata

Partizanska osveta

Partizani kao pobednici, likvidirali su svoje protivnike, žene i decu tih protivnika nisu likvidirali. Bilo je po selu bukača koji su za četničku stranu vikali da je „banda“. Mnogi ni sami nisu znali suštinu reči banda.

Porodice streljanih nikad nisu saznale gde su njihovi očevi ili braća umrli nasilnom smrću. Umoreni su nasilno od strane partizanske komande. Zavedeni i kratkovidni Srbi, pripadnici partizanskog pokreta, nikako ne shvataju da će i njihov front pasti 1995. godine. Ne vide da je „bratstvo i jedinstvo“ samo lažna zavesa radi skrivanja katoločkog zločinačkog genocida na Srbima širom bivše kraljevine Jugoslavije. Jao nama, do Boga miloga, potukoše nam preko dva miliona pretežno mladog stanovništva.

SKOJ-evci i crkva

Odnos je bio neprijateljski. Razbili su polačko crkveno zvono, pokrali su najstarije jevandelje, relikvije, svešteničku odeždu, pocepali i uništili mnoge matične knjige rođenih, venčanih i umrlih. Otvarali su crkvena vrata i vršili nuždu na oltaru.

U dane kada bi nam dolazio sveštenik iz Biskupije, pop Nikola „Niko“, SKOJ-evci su ga sačekivali kod Šušanović vrtla, obasipali ga kamenjem i naterali u bežanje u Biskupiju sa komandom: „Nazad!“

Ovo su radila deca Baša, Radulovića i Tica, po nagovoru omladine SKOJ-a. Zar ovo nije ono Njegošovo: „San pakleni okruni Osmana“?

Međutim, na Petrovdan se iskupe i vernici, i sveštenik. Tada bi, po dogovoru, jedan SKOJ-evac razgovarao sa popom, dok bi mu drugi s leđa obesio pripremljen rep.

Po selu je bila prisutna propaganda protiv Boga, crkve i sveštenstva. Tako je srpska crkva u Polači uništena. Počela se duhovno malo obnavljati posle Brozove smrti 1980., da bi 1995. prestala sa radom, jer su Srbi iz Polače proterani od strane Hrvata. To je zadesilo sve Srbe u Hrvatskoj, delu Bosne i Hercegovini. Napomena za hrvatsku katoličku crkvu i muslimanski islam. Ove dve veroispovesti i posle rata 1945. godine u SFR Jugoslaviji su nastavile sa svojim radom, sada ilegalno, kao i u periodu od 1918. do 1941. Za razliku od Srba, njima nije bilo zabranjeno ići u crkvu i držati verske običaje. Njihovo deci katoličko sveštenstvo drži časove u njihovim sjemeništima, samostanima, privatnim i crkvenim kućama. Rad je skoro isti kao i pred sam rat 1941. godine (procitaj delo „Magnum crimen“ od dr Viktora Novaka).

Kretanja posle 1945. godine

Prvo nastaje period kolonizacije u Vojvodinu. Kolonizaciju su dobile partizanske porodice.

Manji broj omladinaca ide u školu. Iz Male Polače je 1945. u kninsku gimnaziju otišlo pet đaka, a iz Velike Polače i Turića niko, jer se smatralo da su to četnici.

1948. stvara se seljačka radna zadruga, tj. kolektivizacija.

1953. zadruge se raspadaju.

Mnogi stanovnici Polače učestvuju od 1947. godine na radnim akcijama. Između 1955. i 1960. ljudi u većem broju napuštaju selo i odlaze u razvijenije krajeve Jugoslavije.

U Maloj Polači, Radulovićima i Podinarju, izgrađene su nove škole.

1965. godine Polača je dobila poštu i telefon, a tek 1970. godine dobila je struju.

1975. godine preko Polače je izgrađen novi put Knin – Split.

Kolektivizacija

Kolektivizacija je stvaranje seljačkih radnih zadruga, tj. SRZ.

U Polači je oformljena SRZ „Partizanka“ 1948., a rasformirana 1952.

U zadrugu su unete pokretna i nepokretna imovina. U stočarsko – planinskom kraju, najbitniji unos bila je krupna i sitna stoka. Kao pomoć, opština Knin je zadruzi dodelila više hektara dobre zemlje u Kosovu, pored reke Kosovčice, takozvani „Begluk“ (begluk je tursko dobro – posed).

Za stoku na Vršini u Koritama, tj. Plješevici, izgrađena je štala „ovčara“.

Većina domaćinstava iz Radulovića, Tica, Baša i Maglova je „dobrovoljno“ ušla u SRZ. Od ostalih familija malo.

Kao najmlađi zadrugar od petnaest godina, dete koje izdržava sebe, dva nejaka brata Milana i Đuru i majku Milicu, je Dušan „Jandroljević“. Otac mu je umro 1942., kada je Dušanu bilo devet godina. Ovo dete je do kraja rata 1945. nadničilo za goli život sebe i

braće. Od dvanaest godina je išao u nadnicu kod Špire „Pajića“ i Đurice Grgića.

Izgradnja zadružnog doma i škole

Dom i škola su sazidani u centru sela, pored puta Knin – Sinj – Split, na livadi Nikole i Krstana „Popinovića“ Milivojevića.

Livada je oduzeta bez naknade. Škola je na spratu, a dom u prizemlju zgrade. Dom je sagrađen „dobrovoljnim“ radom. U radu na domu, naročito se istakao Sako Pižić iz Turića. Pored nove škole na domu, postojeće stare škole, te izgrađene nove škole u Radulovićima i nove škole na Kampu u Podinarju, oko 180 đaka više ne oskudeva u školskom prostoru.

Kako sam ranije rekao, osmogodišnje školovanje od petog do osmog razreda, održava se u Kninu. Do Knina i nazad deca putuju autobusom.

„Dobrovoljne“ omladinske radne akcije

Ove akcije uglavnom nisu bile dobrovoljne. SKOJ-evci su prisilno omladince terali na izgradnju pruge Šamac – Sarajevo, Brčko – Banovići, put na Pelješcu, Novi Beograd, hidrocentrala na Neretvi, itd.

Mitingovanje, špijunaža, životne muke

SKOJ-evci su i posle rata ilegalni. Oni pomno prate i beleže verske obrede, crkvu, paljenje sveća, badnjaka, šta ko priča, kud ide i čime se bavi.

Čim neko upali sveću za krsnu slavu, Božić i drugu prigodu, SKOJ-evci već sutra znaju, diskutuju, obrađuju i donose zaključke. U svakom zaseoku bilo je doušnika, sve obični zavedeni seljaci, a među njima i učitelj.

Jednom prilikom, u letu između 1955. i 1962. godine, vodio sam razgovor sa učiteljem, sa konstatacijom:

„Nas Polačane, pa i tvoje Vučkoviće su poklali Kijevljani, Hrvati – ustaše.“

Odgovor Vučkovića „Mrlića“ je bio: „Ko je god protiv bratstva i jedinstva, ja bih mu cev strpao u usta!“

Vidi spisak! Hrvati su poklali dvanaest Vučkovića, ali smo morali skandirati: „Bratstvo i jedinstvo!“

Mrlić je posle četrdeset godina, 1995., već izbegao iz Polače, a do sada verovatno zaboravio na „krvavo“ bratstvo i jedinstvo.

Glad postepeno, isuviše sporo, nestaje. Ljudi odu u Vojvodinu u berbu kukuruza, misle da je još uvek 1937., 1938., 1939. i 1940., a ono već deset godina više.

Dođu ljudi, beru i rade, ali milicija, tj. vlast ne da kukuruz. Oduzima još na železničkoj stanici.

Ljudi se dosete i sa džakovima svi uđu u jedan vagon, do Vinkovaca. Natrpaju se u vagon, tako da ni za vetar nema prolaza. U Vinkovcima tako u drugi voz. Nekako stignu u Knin. Bilo je da je

milicija uspela ponekom i oduzeti kukuruz. Kad stigneš kući, a ono te čeka porez u vidu obaveze: ti daš jednu ovcu, ti ovo, ti ono, i sve tako redom do svačije kuće. Upravo po onom Jerininom:

„Ja gradih prokleto Smederevo,
ne zaradih na noge opanke,
ja kod kuće, odnesoše Turci,
ja u šumu, pojedoše vuci!“

Pod zastavom u kolonama sa pesmom iz svih sela ide se na miting.

Mitinzi se održavaju obavezno prvih posleratnih godina bar tri puta mesečno u Kninu za sva ostala sela.

Propaganda iskupi dosta sveta. Mora se, ako ne odeš, kod sledeće obaveze umesto jedne idu dve ovce ili tele, a „opasnima“ i više.

A potere?

Stalno su SKOJ-evci u poterama. Kažu, traže „špiljare“. Špiljari su poneki četnik, koji se sakriva, jer nije stigao ili nije htio da se povuče sa glavninom četnika vojvode Momčila Đujića. Bilo je takvih kojima je Đujićeva komanda naredila da ostanu da deluju u pozadini.

Svi koji su ostali su pohvatani i opet bez javnosti, noću, pod zaštitom mraka, likvidirani.

Retko je koji četnik ostao. A Hrvat, ustaša?

Njih je hrvatska ilegalna sačuvala, pa mnoge preko i uz pomoć katoličke crkve i Vatikana, prebacila, naročito u Argentinu. Pročitaj delo „Pacovski kanali“ (autori: Mark Arons i Džon Loftus)!

Đujić i njegovi četnici su imali sreću što su otišli u izgnanstvo. Život su spasili. Đujić je umro u Americi posle 1995., tj. posle pada njegove Dinare u hrvatske ruke.

Dugogodišnje pripreme za cepanje Jugoslavije

Unutrašnje pripreme se ogledaju u sledećem:

- A) lažno stvaranje bratstva i jedinstva;
- B) radničkom samoupravljanju;
- V) ONO i DSZ (opštenarodna odbrana i društvena samozaštita);
- G) predvojnička obuka;
- D) spoljne pripreme.

A) Odmah po okončanju rata, na mnogobrojnim mitinzima, radiju, novinama, sastancima AFŽ (antifašistički front žena), javnim istupima političara, školama, itd. je poručivano:

„Čuvajte bratstvo i jedinstvo koje smo mi komunisti u borbi krvlju iskovali!“

Bravar Josip Broz je često javno ponavljao: „Čuvajte bratstvo i jedinstvo kao zenicu oka svog!“ Na Brozovim mitinzima, „komunisti“ ubačeni u prisutne mase, počeli bi aplaudirati vičući: „Bratstvo – jedinstvo!“ Ovakvim pritiskom srpsko stanovništvo je moralno zaboraviti na hrvatski i muslimanski pokolj srpskog naroda 1941 – 1945. godine. Ovim i drugim merama je stavljena zavesa ispred zločina Hrvata, muslimana, pape Inoćentija III, Vatikana i Kaptola. Srpsko političko i vojno rukovodstvo, opijeno i zaneto dobijenim činovima,

sitnim položajima i beneficijama, nije ništa videlo. Srbi koji su uz Broza bili u najvišem političkom i vojnom rukovodstvu su bili jedva pismeni, za razliku od Hrvata Bakarića, Blaževića, Krajačića, Slovenca Kardelja, Kidriča, Leskošeka i drugih.

B) Radničko samoupravljanje je bilo haos u privrednom životu zemlje. Preduzeća su nenormalno usitnjena, tako što je od jednog preduzeća napravljeno najmanje tri, a najviše i preko 140, npr. železnica.

Formirani su tzv. OOUR-i (osnovne organizacije udruženog rada). Radnici su bili zauzeti sastančenjem, otimanjem za vrednost boda (plata) i za radna mesta, tj. sitne položaje. Za dalji opis ove drobilice nije mesto u ovom zapisu.

V) ONO i DSZ, tj. opštenarodna obrana i društvena samozaštita, su formirane u svim preduzećima i ustanovama. Oformljene su civilne vojne jedinice i naoružane u celoj državi. Ovaj nukleus se razvijao neprekidno, da bi 1991. godine stupio na scenu, uz političare u rasturanju države.

G) Predvojnička obuka je formirana u srednjim školama i pri fakultetima. U osnovnim školama pionirski dom i omladinski savezi.

D) Spoljne pripreme rade poraženi u ratu 1918. godine. Saveznike su našli u Vatikanu i drugim zapadnjacima. Značajno su im pomogli hrvatski političari.

ZAKLJUČAK

Celo stanovništvo je zauzeto neproizvodnim glupostima. Iza tih gluposti bravar Broz, te Hrvatska i Slovenija su skriveni i uz spoljnu saradnju su pripremili smrt Jugoslavije.

1971 – 1991.

Raspad SFRJ

SFRJ, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Za raspad države pod gornjim imenom, za njeno cepanje po republikama, za njeno komadanje i otimanje tuđeg, bile su izvršene sve političke i ustavne pripreme u samoj državi.

Srpski političari nisu videli:

- Za period 1964 – 1974., čovek prosečne pameti i inteligencije sa četiri razreda osnovne škole mogao je zaključiti da će se država Jugoslavija raspasti.

- Za gornji zaključak nije trebalo ići u školu. Dovoljno je bilo svako veče slušati vesti na TV-u ili radiju, pa doneti takav zaključak.

- Evo dokaza:

A) Smenjen je Ranković;

B) Predloženi su amandmani za novi Ustav (donet 1974. godine);

V) Ustaše ubijaju naše ambasadore:

- Mirka Popovića u Nemačkoj,

- Vladimira Rolovića u Švedskoj.

- U Beogradu, u bioskopu „20. oktobar“ je podmetnuta bomba od strane ustaša (uvek čitaj: Hrvata i muslimana), a Magdaleni Novaković pri eksploziji su odsečene noge.

- Veliki „vizacionar“ Josip Broz za utehu Magdaleni kupuje auto „fiću“ domaće proizvodnje iz Kragujevca.

- Hrvatske ustaše u Beogradu na železničkoj stanici u prtljažarama podmeću bombe (1968 – 1975).
- U Hrvatskoj Savka Dapčević Kučar, inače unijata, kao i Mika Tripalo, pašenog Josipa Broza, organizuju MAS pokret Hrvata (masovni pokret Hrvata) i prave precizne spiskove Srba u Hrvatskoj, radi likvidacije. Dešavanja: 1971 – 1973. godina.
- Devetnaest ustaša iz Austrije upada preko Maribora u Jugoslaviju, te stižu u Hercegovinu radi dizanja Hrvata na ustank.
- U Splitu hrvatski studenti i srednjoškolci na obali (riva – šetalište) hvataju pitomce Vojne pomorske akademije i bacaju ih u more.
- Parkirane automobile beogradske registracije guraju u more.
- Na javnim mestima, od Vinkovaca, preko Zagreba i Rijeke, do Splita, grafitima pišu, a i pevaju sledeće poruke:
  - „Naš je Tito, naš je Ante, biž‘te Srbi kuda znate!“
  - „Mi Hrvati ne pijemo vina, nego krvi Srbina iz Knina!“
  - „Bježi Srpče ravnim poljem, ja ga hvatam da ga koljem!“
  - „Druže Tito, kupiće ti fiću, a mercedes Anti Paveliću!“
  - „Idem prugom preko Perkovića, da pozdravim Antu Pavelića!“

Srbija je 1974. godine razbijena novim Ustavom. Vojska je samo prividno jedinsvena. JOSIP BROZ u svemu napred pobrojanom jaše na čelu kolone. Raduje se što vidi da će poslije njegove smrti nastati velika Hrvatska, jer će Hrvati Srbe proterati.

Slabo je analiziran raspad Kraljevine 1941. godine, da bi se utvrdilo ko će biti unutarnji rasturač 1991. godine. Rasturači su bili Hrvati, Slovenci, muslimani i Makedonci, a kolovođa je bio Vatikan.

Bravar Josip Broz je sakrio od jugoslovenske javnosti da ustaše i domobrani iz Drugog svetskog rata 1941 – 1945. Hrvati, Slovenci i muslimani, primaju nemačke penzije kao saveznici Trećeg rajha.

Srpski generali u bivšoj JNA (vojska), srpski komiteti i političari zanešeni u izobilju i beneficijama, ništa ne vide. Bilo je izuzetaka, kao Latinka Perović, Marko Nikezić i Mirko Čanadanović, ali su oni od strane bravara Broza smenjeni i učutkani.

Kakva ironija, špijunaža bivše JNA (vojska), otkrivaju 1989. godine da se Hrvati potajno naoružavaju iz Mađarske, pa na televiziji to prikazuju, kako bi se Hrvati postideli od „osude“ javnog mnjenja.

A gde su u svemu gornjem Polača i Turić? Evo ih!

Raspad su ova dva sela dočekala sa oko 800 stanovnika. Stanovništvo se usled stalnog zastrašivanja, a naročito posle hrvatskog MAS pokreta, značajno već iselilo. No, ipak, poučeni dramom iz 1941. godine, opet su se digli na odbranu od ustaškog noža 1991. godine.

Odbrana je bila bezuspešna. To su odlučili svetski moćnici. Među svetskim moćnicima prvi su Nemci. Oni se odužuju svojim saveznicima, Hrvatskoj, iz Drugog svetskog rata.

Posle Nemaca, to čine Englezi, Francuzi, pa Amerikanci. U svemu se ističe Vatikan.

Ma ne treba tražiti krivicu u drugom. Gde smo mi krivi? Obični Polačanac i Turićanac, nigde! Pa ko je? Srpski političari snose svu krivicu, i to iz razloga što rat nisu izbegli, tim pre što su ostali bez saveznika u celom svetu.

SFRJ se raspala i okončala svoj 70-to godišnji život i put.

Hrvati su zapevali: „Danke Dojčland“ (hvala ti, Nemačka).

A mi? Kako su nas srpski političari vodili od 1918. do 1999. tako smo i prošli.

Polačko i turičko stanovništvo su Hrvati proterali, zajedno sa stanovništvom cele Krajine.

Šta sada, nakon svega???

Žitelji Polače i Turića, glavu gore!

Obnoviti pokidane veze!

Ne odricati se rodnog sela i kraja!

Naći mogućnost obnove i podmlađivanja stanovništva u selu i okruženju, ali i sačuvati se od unijaćenja!

Stalno komunicirati sa rodbinom o životu u Polači i Turiću i okolini.

Povećati natalitet.

Držati čvrste veze sa polačkom i turićkom dijasporom i uticati na nju da se vraća u Polaču, Turić, Kninsku krajинu, pa i u Srbiju.

Obnavljati nacionalnu svest i kulturu.

Obnoviti duhovnu i pravoslavnu kulturu.

Čuvati i sačuvati porodicu.

Čuvati i sačuvati decu od novovremenih poroka, npr. Jehova.

Putem nataliteta vršiti dugu i tihu ekspanziju srpskog življa u srpske krajeve.

Podmladak u porodici naučiti da se može živeti i od fizičkog rada, poljoprivrede i stočarstva, isto tako kao i od intelektualnog.

Što pre moramo se vratiti majci prirodi, tj. aktivnom fizičkom radu i stvaranju u skladu sa zakonima prirode.

Napomena

Radi kritičara navodim da su pojedini događaji i ličnosti u ovoj monografiji tek dotaknuti, da bi čitaocima, pa i kritičarima, koji eventualno imaju zle namere, bilo jasno, koliko dugo i kako kroz istoriju je neprekidno rađeno na uništenju Polače i Turića (čitaj: srpskog naroda) koje je proterano i urnisano 1995., tj. dva puta u XX veku.

U prošlom, tj. XX veku Srbi su imali pet ratova:

- 1912. Prvi balkanski rat – uspešan;
- 1913. Drugi balkanski rat – uspešan, ali nepotreban, i on će nam 1915. i 1941. doći glave;
- 1914 – 1918. Prvi svetski rat, uspešan, skupo plaćen, a izgubljen tek 1995. godine;
- 1941 – 1945. Drugi svetski rat, neuspešan, doživljavamo užasan pokolj (sve je prikriveno lažnim bratstvom i jedinstvom);
- 1991 – 1995. Rat sa Hrvatima i muslimanima, pa sa Šiptarima 1999. godine.

U zadnjem pomenutom ratu XX veka, izgubili smo sve teritorije oslobođene od 1912. do 1918. godine.

Samo smo Hrvatsku uvećali 1918. i 1945. godine.

Pet puta u jednom veku, tj. svakih dvadeset godina imali smo rat i rušenje kuće, nacije i države. Da bi se bolna prošlost makar zalečila, potrebno je 300 godina mira i veoma mudrog rada države, ali i svakog Srbina, Polačanca, Turićanca, „Dinarca“.

Ko nije shvatio, naučio i prihvatio da je istorija učiteljica života, taj ne može PREDVIĐATI, shvatiti i komentarisati.

O piscu

Savo Milivojević – Polačanac, rođen je 1930. godine u selu Polača kao sin naprednog i prosvećenog seljaka Ilije „Perić“ - Milivojevića.

Posle II svetskog rata, nakon završene osnovne škole, završava gimnaziju u Zadru i zatim odlazi u Novi Sad, gde postaje železničar i završava ekonomiju.

Slike rodnog kraja i događaja iz detinjstva duboko su se urezale u njegovu svest, pratile ga kroz život i nagonile na stalno širenje znanja i Polači, običajima, načinu življenja i istoriji. Tako je Savo Milivojević postao riznica znanja o svom kraju i verovatno jedan od retkih ljudi koji ta znanja imaju.

Obzirom da o Polači nema gotovo ništa zapisano, Savo Milivojević je odlučio da sva svoja znanja o Polači i zapise, iako se nikada nije bavio spisateljstvom. Podstaknut svim onim što se događalo od 1991. do 1995. godine i činjenicom da je stanovništvo tog kraja proterano, a život praktično zatrт i svestan da će sva ova znanja i činjenice biti zaboravljene, odlučio je da ostavi trag o postojanju i obliku života u tim krajevima, nadajući se da će protekle događaje otrgnuti od zaborava.

Sadržaj

Predgovor	4
Monografija Sela Polače i Turić	8
Geografski položaj sela	8
Reljef sela.....	9
Drage.....	9
Šipkova draga.....	10
Mostinova draga.....	10
Jazmok	10
Markovačka draga.....	11
Draga Duliba i Lulića draga.....	11
Kanjon Krčića	13
Glavice	13
Polja	13
Reljef i vegetacija	14
Dinara.....	14
Dinarski prevoji	15
Sivo brdo.....	17
Kozjak	17
Pakovo brdo	18
Oštре glavice	18
Alin klanac	18
Plješevica	19
Vode	19

Mandušić.....	19
Kapnica	22
Bunari.....	22
Čatrnje.....	23
Lokve	23
Snežnice	24
Klima.....	24
Vetrovi	25
Putevi	26
Naseljena mesta u okruženju.....	27
Stanovništvo.....	29
Naseljavanje	33
Borbe sa Turcima.....	35
Polački i turički hajduci	36
Riza Širbegović	37
Alin klanac	38
Kultura i običaji	39
Crkva sv. Petra i Pavla	39
Braskova kuća	39
Crkveno imanje	40
Sveta liturgija	41
Polačko groblje	42
Prenos pokojnika do grobnog mesta	43
Oplakivanje pokojnika	44
Sedmina (daća).....	45

Prekadivanje groba.....	45
Škola	46
Građevinarstvo	47
Kuhinja – vatrena kuća	49
Ručak i večera.....	50
Guvna.....	51
Sjenice.....	52
Garotine.....	53
Trgovina.....	54
Stočarstvo.....	54
Pčelarstvo	54
Lečenje ljudi.....	55
Lečenje od ujeda zmije	55
Vađenje zuba.....	56
Higijena ljudi	56
Lečenje stoke	57
Zemljoradnja	58
Vinogradarstvo.....	59
Voćarstvo	59
Priprema zimnice	60
Graditeljstvo kao zanimanje.....	61
Polački i turički crep	61
Pečalba	62
Anegdota za grupu „francuskih“ pečalbara.....	62
Kućna ženska radinost	63

Kućna muška radinost	64
Jedinice mere	66
Običaji.....	67
Crvena kapa	67
Molitva.....	68
Krsne slave.....	69
Pregled krsnih slava po prezimenima	69
Badnje veče.....	70
Božić	71
Crkvena zvona	71
Pronšion – Litije.....	72
Sajmovi	75
Prošnja i prstenovanje devojke	75
Svadba.....	76
Otmica mlade	77
Pođani	78
Gendaruše	78
Dotarice.....	78
Kumstvo.....	79
Mobe	79
Bezvolni dan	80
Anegdota za bezvolni dan	80
Prela	81
Porođaj žene	82
Anegdota za jedan porođaj.....	83

Druga anegdota	84
Telenje krave.....	84
Utucanje bika, ovna, jarca.....	85
Jalovljenje – štrojenje.....	85
Stavljanje pregače	86
Zabrana sklapanja braka.....	86
Sport.....	87
Prigodne anegdote.....	88
Prigodne pripevke	90
Prvi svetski rat (1914 – 1918).....	93
I izuzetak.....	94
II izuzetak.....	95
III izuzetak	95
Mobilisani odlaze u rat protiv Srbije i Crne Gore	95
Anegdota.....	97
Period razvoja 1918 – 1941.	99
Napredak školstva.....	99
Učitelj „trojanski konj“	100
Uspon crkve	101
Pečalba	101
Razvoj građevinarstva.....	102
Predznaci II svetskog rata	103
I predznak.....	103
II predznak	104
III predznak	105

II svetski rat.....	106
Markovica je osetio katastrofu	107
Pojava prvih ustaša – Hrvata.....	108
Nadmetanje braće Popovića.....	109
Tragedija Mihaila Popovića	110
Ubistvo Paje Popovića	112
Prvi udarac nožem u Polačane	112
Teskera Ante „Loparina“ je svedočio	113
Crkveni inkvizicioni sud	113
hrvatskih ustaša	113
Inkvizicija	117
Drska upadica Đure Vučkovića „Vidakovića“	117
Presuda.....	118
Jedan je pobegao - Dušan Čimbur	119
Loparina i dalje svedoči	119
Čimburovo kazivanje	120
Obraćam se mrtvima	121
Spisak zverski potučenih Polačana i Turićana	121
Tragedija u glinskoj crkvi	123
Svedok otišao tiho.....	123
MAGNUM CRIMEN	124
Pola vjeka klerikalizma	124
Nepotpuni broj poginulih u ratu.....	125
1941 – 1945.....	125
Žandari prikupljaju oružje.....	125

Nemamo vođe	126
Pop, vojvoda, Momčilo Đujić	127
Prvi zbegovi	128
Priprema juriša	129
Dve puške Đurendića	130
Polačko – turički juriš na žandare	130
Dušan „Lakanović“ Maglov beži ispod noža.....	134
Posle pada žandarmerije.....	134
Srpska bolećivost	135
Period avgust – decembar 1941	136
Simega Bosnić spašava selo.....	138
Način signalizovanja opasnosti	140
Heroj Nine Vučković „Milendić“	140
Period posle Ninine drame	142
Prvi organizovani pohod četnika.....	143
Štikovo	144
Durbaba.....	145
Partizanska ilegalna	146
Četnički sudovi	148
Milosrđe četničkog suda	148
Zaštita dece, žena i staraca.....	150
Analiza bitke na Kozari 1943.....	151
Partizanski sudovi	151
Tragičan 27. jun 1942. godine	152
Glad stanovništva.....	153

Bežanje kući iz partizana i četnika.....	154
Borba za prevlast 1942.....	155
Dolazak Crnogoraca.....	157
Crnogorska partizanska propaganda	158
Pripreme Crnogoraca za borbu	159
Borbena crnogorska operacija.....	159
Rezultat crnogorske borbe	160
Druga egzekucija	161
Crnogorsko – italijansko – četnički okršaj.....	162
Crnogorske kuhinje.....	163
Italijanski avion bombarduje Polaču 1942.....	164
Januara 1943. dolaze nam hercegovački četnici	164
Daljnji tok 1943. Godine.....	166
Borba na Sivom brdu	167
Savezničko bombardovanje	168
Ubitačno oružje deca koriste kao igračke	169
Eksplozija na ognjištu Dušana Milivojevića.....	169
„Pilipovića“	169
Vreme posle II svetskog rata.....	171
Partizanska osveta.....	171
SKOJ-evci i crkva	171
Kretanja posle 1945. godine.....	172
Kolektivizacija	173
Izgradnja zadružnog doma i škole	174
„Dobrovoljne“ omladinske radne akcije	174

Mitingovanje, špijunaža, životne muke	175
Dugogodišnje pripreme za cepanje Jugoslavije	177
1971 – 1991.....	179
Raspad SFRJ	179
Šta sada, nakon svega???	183
Napomena	184
O piscu	185